

В. М. БРАТКОВСЬКИЙ

**АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МОБІЛІЗАЦІЙНУ ПІДГОТОВКУ ТА
МОБІЛІЗАЦІЮ**

МОНОГРАФІЯ

ЛЬВІВ-2020

УДК 355.272/342.95(477)

Рекомендовано до друку і використання у навчальному процесі та практичній діяльності Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол № 10 від 27 травня 2020 року)

Р е ц е н з е н т и:

Личенко І.О. – доктор юридичних наук, професор; завідувач кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»;

Назар Ю. С. – кандидат юридичних наук, професор; директор Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ.

Братковський В. М.

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: монографія. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. – 204 с.

ISBN 978-617-7809-52-3

Монографія містить комплексний науково-теоретичний аналіз правового інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. У книзі досліджено основні історичні етапи становлення та розвитку цього інституту. Здійснено аналіз нормативно-правових актів, які регламентують правові засади мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні та провадять її охорону за допомогою адміністративно-деліктних норм. У монографії визначено місце адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію у системі юридичної відповідальності та окреслено ознаки адміністративного порушення у сфері мобілізаційної підготовки і мобілізації. Досліджено склад адміністративних проступків за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку й мобілізацію та сформульовані напрями вдосконалення адміністративно-деліктних норм, що регулюють відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію в Україні.

Книга адресована науковцям, викладачам, студентам юридичних закладів вищої освіти, а також працівникам військових комісаріатів, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та практикуючим юристам.

УДК 355.272/342.95(477)

ISBN 978-617-7809-52-3

© Братковський В. М., 2020

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Теоретико-правові засади інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію	7
1.1 Становлення та розвиток інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію.....	7
1.2 Правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації і його охорона за допомогою адміністративно-деліктних норм	26
1.3 Місце адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію у системі юридичної відповідальності.....	52
Розділ 2. Ознаки та склад адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію.....	69
2.1 Ознаки адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію.....	69
2.2 Склад адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію.....	81
2.2.1 Об'єкт адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію.....	81
2.2.2 Об'єктивна сторона адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію	99
2.2.3 Суб'єкт адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію.....	119
2.2.4 Суб'єктивна сторона адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію	131

Розділ 3. Удосконалення законодавства, що регулює адміністративну відповідальність за порушення вимог мобілізаційної підготовки та мобілізації.....	146
3.1 Окремі проблеми застосування адміністративної відповідальності за порушення вимог мобілізаційної підготовки та мобілізації	146
3.2 Напрями вдосконалення адміністративно-деліктних норм, що регулюють відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію.....	161
Післямова	176
Список використаних джерел.....	180

ПЕРЕДМОВА

Недоторканність людини, її життя та здоров'я визнані Конституцією України найвищою соціальною цінністю. Кожний громадянин України має конституційне право на безпечне життя та вільне пересування територією України.

Близько чотирьох років у Східній частині України тривала Антитерористична операція (далі – АТО). І хоча нещодавно назву АТО змінили на «Операція Об'єднаних Сил», вдосконалення засад адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію не втрачає своєї актуальності, оскільки військові дії досі, на жаль, не припиняються.

2014 р. Російська Федерація анексувала Кримський півострів, а нині організовує та неухильно підтримує терористичні угруповання на Сході нашої держави. Для протидії тероризму, захисту конституційних прав громадян та територіальної цілісності українська влада останніми роками за сприяння країн НАТО намагається втілити військову реформу, що дасть змогу увідповіднити процедуру укомплектування Збройних Сил України та порядок їхньої діяльності європейським стандартам в українських реаліях.

Це, своєю чергою, уможливило вдосконалення норми українського законодавства у сфері оборонної діяльності, а відтак окреслення нових засад мобілізаційної підготовки та мобілізації громадян у нашій державі.

Попри певні законодавчі зміни та нововведення щодо проведення мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, статистичні дані засвідчують, що на практиці існує ще чимало проблем. Так, за весь час проведення мобілізації було відкрито більше ніж 1,5 тисячі кримінальних проваджень за фактами ухилення від призову, мобілізації та військового обліку та близько 5,8 тисяч адміністративних проваджень за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Формування судової практика щодо застосовування адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію розпочалося лише 2014 р., оскільки за часи незалежності України військова мобілізація населення в державі не проводилася. Це призводить до непоодиноких випадків, коли за вчинення ідентичних правопорушень суди приймають різні рішення, що подекуди суперечать одне одному. Нині суди по-різному трактують норми матеріального та процесуального права у сфері порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Як наслідок, подальше наукове дослідження загальнотеоретичних і практичних проблем застосовування адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є необхідною умовою удосконалення адміністративного законодавства, що регулює цю сферу правовідносин.

Відтак надактуальним постає формування законодавчої бази, яка б сприяла підвищенню ефективності проведення мобілізаційної підготовки та мобілізацію, зокрема за допомогою запровадження більш жорстких санкцій, передусім адміністративно-правових, за порушення нормативних приписів щодо проведення мобілізації.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МОБІЛІЗАЦІЙНУ ПІДГОТОВКУ ТА МОБІЛІЗАЦІЮ

1.1 Становлення та розвиток інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію

Під тиском бурхливого розвитку людської цивілізації, виникнення конфліктних ситуацій між народами було лише питанням часу. В історичному екскурсі склалося так, що врегулювання складних міжнародних міжусобиць відбувалося, як правило, шляхом проведення воєнних дій. Тому й не дивно, що у збереженні територіальної цілісності будь якої країни важливу роль завжди посідала воєнна доктрина держави.

Із виникненням права, військова служба була одним із основних обов'язків громадян, за не виконання якої у різні періоди історії накладалися різноманітні види покарань – від штрафів до смертної кари. Поняття військової мобілізації вже існувало у Стародавній Греції та Стародавньому Римі, коли власне складалися збройні сили цих держав¹.

Якщо термін «військова мобілізація» мав широке застосування у Стародавньому Єгипті, Греції та Римі, то поняття відповідальності військовозобов'язаних за порушення процедури мобілізаційної підготовки та мобілізації ще не існувало, оскільки як правильно зазначає Є. О. Велика «у країнах Стародавнього Сходу ще не склалося чіткого теоретичного розуміння сутності покарання. Еволюція системи юридичної відповідальності у вигляді покарань відбувалася паралельно з еволюцією людства»².

¹ Ткачук П. П. Сухопутні війська збройних сил європейських держав від Середньовіччя до Першої світової війни: ретроспективний аналіз. Військово-науковий вісник. 2009. Випуск 11. С. 198–199.

² Велика Є. С. Види покарань у праві держав Стародавнього Сходу. Право і Безпека. 2010. № 5. С. 57.

Вважається, що інститут адміністративної відповідальності виникає із появою адміністративного права, що починає свій розвиток з камеральної науки. На її теоретичних основах і виникла у XIX столітті нова наука – адміністративне право³.

Варто погодитися із думкою А. Банчука, який зазначає про те, що адміністративні порушення історично походять з кримінального права⁴.

Перші в Європі та в Україні кодифіковані акти адміністративного права, статті яких включали правові приписи законодавчих порушень у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації почали затверджуватися на державному рівні в кінці XX століття.

Проте, як зазначає Г. В. Конюх, перші витoki адміністративно-правових норм з'явилися у правових системах античних держав Заходу, Середнього та Далекого Сходу, за порушення яких, як правило, накладалися грошові штрафи⁵.

На межі IV–III тисячоліття до н.е. у культурі людства відбулися докорінні зміни. У долинах гігантських рік утворилася нова мережа суспільних інститутів, що згодом отримала назву «цивілізація». Не останню роль у цьому процесі відіграли численні війни та пов'язана з ними військова діяльність, що набула у цих відносинах розвинених форм. Свідченням досягнень держави і значимості військової організації, яка цементувала суспільство та владу, захищаючи їх, є закони правителя Вавилону Хаммурапі⁶.

Цар Хаммурапі одним із перших у світі запровадив поняття військової мобілізації, яка скликалася царем за його ж наказом, внаслідок військового походу або збройної агресії противника. За роки свого правління цар утвердив

³ Адміністративне право. Загальна частина: навчальний посібник / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 5 с.

⁴ Банчук А. Право об административных нарушениях: опыт стран Западной и Восточной Европы, требования Европейского Суда по правам человека и стандарты Совета Европы. Материал подготовлен для Офиса БДПИЧ ОБСЕ в Казахстане, 2015. 1 с.

⁵ Конюх Г. В. Основні тенденції розвитку адміністративного права. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. 2014. Випуск 197(3). С. 204.

⁶ Шевченко О. О. Закони Хаммурапі, царя Вавилону. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія для юридичних вузів та факультетів. Київ: Вентурі. 1995. С. 3.

Кодекс законів, що в історії отримав назву «Закони царя Хаммурапі», в якому правам та обов'язкам воїнів було присвячено 16 статей⁷.

Це був перший у світі кодифікований акт, який встановлював відповідальність за порушення громадянами правил військової мобілізації. За невиконання наказу про військову мобілізацію воїни підлягали персональній відповідальності перед царем. Так, редум або баїрум був зобов'язаний персонально виступити в похід чи на війну за першим призовом царя. Заміна його іншою людиною каралася смертю, а той, хто його заміняв, міг надалі забрати собі його наділ і будинок за умови несення військової служби⁸.

Отже, крім смертної кари до порушника застосовувалася конфіскація майна як більш лояльніший вид покарання за менш суспільно шкідливе діяння.

З плином часу, види покарань за порушення процедури військової мобілізації почала видозмінюватися. Вважається, що першою державою у світі, в правовій доктрині якої зафіксовано появу штрафів як вид покарання за ухилення від своєчасної явки на пункти збору в період оголошеної мобілізації був Стародавній Рим, де в першу чергу до професійного навчання в армії призивалися раби, оскільки як зазначає О. С. Терзі, в той час доля сотень тисяч рабів майже не бралася до уваги⁹.

З кожним десятиліттям військова сила у Стародавньому Римі зростала, тому лише рабами закрити усі тили армії царям не вдавалося. Окрім рабовласницької сили до армії почали призивати корінних громадян Стародавнього Риму. Перші ознаки відповідальності римлян за певні правопорушення та злочини у військовій сфері, почали формуватися в період V ст. до н. е., коли була здійснена перша кодифікація римського права у вигляді запису–видання знаменитих Законів XII Таблиць¹⁰.

⁷ Мишак І. М. Правове становище військовослужбовців і державних службовців у Стародавньому Вавилоні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2013. № 5. С. 16–17.

⁸ Там само. С. 17.

⁹ Терзі О. С. Розвиток історії ідеї правової держави. Наука. Релігія. Суспільство, 2008. № 1. С. 149.

¹⁰ Омельченко О. А. Римское право: учебник. Издание второе, исправленное и дополненное. Москва: ТОН Остожье, 2000. С. 10.

За небажання навчатися військовій справі чи виконувати наказ царя про мобілізацію, яка оголошувалася при загрозі військового нападу накладалися штрафи та інші більш суворіші види покарань.

Так, одним із перших царів у світі, хто писемно затвердив розміри штрафів за несвоєчасне прибуття на пункти збору у зв'язку із мобілізацією був шостий за рахунком римський цар Сервій Туллій. Неявка на пункти збору військовозобов'язаних після наказу царя про мобілізацію населення каралася грошовим штрафом, розмір якого призначався у вигляді одного барана¹¹.

Кожен вид покарання залежав від мети та виду вчинення порушення у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації. Грошовий штраф накладався у випадку, коли порушення вчинялося у мирний час, тобто для навчань. Розмір штрафу залежав від проміжку часу, що відраховувався від дня оголошеної мобілізації до дня його явки на пункт збору. Якщо особа не з'явилася під час воєнних дій (воєнний час), то на неї чекала конфіскація майна і навіть смертна кара. Крім того, за приховування сина від військової мобілізації у воєнний час батько піддавався катуванням і конфіскації частини майна¹².

Таким чином, вважаємо, що у Стародавньому Римі було закладено основи становлення інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію у вигляді появи штрафів та закладалися основи розмежування між суспільно небезпечними та суспільно шкідливими діяннями.

В подальшому на території сучасних українських земель правове регулювання військової мобілізації громадян розвивалося досить повільно та набуло широкого впровадження у період політичної консолідації східних

¹¹ Скрипилев Е. А. Основы римского права: Конспекты лекций. Библиотека Истоки. 3-издательство. Москва: Осъ 89, 2003. С. 59–60.

¹² Там само. С. 67.

слов'ян наприкінці IX ст., результатом якої стало утворення великої, відносно єдиної Давньоруської держави – Київської Русі¹³.

Як держава, Київська Русь проіснувала декілька століть, тому процес мобілізаційної підготовки та мобілізації військовозобов'язаних змінювався не один раз, так само як і види відповідальності за неявку громадян на війну у зв'язку із оголошеною мобілізацією.

У Київській Русі військова мобілізація оголошувалася під час великих походів, де до XI ст. великим князем скликалося народне ополчення («вої»), яке складало найчисельнішу та вирішальну силу воєнної організації в державі. Мобілізація оголошувалася за допомогою гінців і бірючів. Їх відправляли в садиби дружинників і в міста. На майданах міст військо скликалося ударами в бубни та звуками бойових труб. Дружина збиралася до князя протягом 2–3 днів. Таку мобілізацію громадян називали словами «совокупити воїв, дружину»¹⁴.

На початку XII ст. у Київській Русі військова мобілізація стосувалася лише тих, хто міг носити зброю¹⁵.

Варто відзначити, що за неявку на мобілізацію за викликом князя, винних осіб притягали до найсуворіших видів відповідальності. Для більш повного дослідження цього питання в першу чергу необхідно звернутися до одного із перших писаних правових кодифікованих джерел Київської Русі – Руської правди, яка не знала смертної кари. У ній мала перевагу штрафна система, хоча проти військових злочинів, застосовувалися більш суворіші покарання, оскільки відмова за викликом на мобілізацію у Київській Русі прирівнювалася до зради князю та держави. Коли ж боярин зрадив князя, він відповідав за цю зраду

¹³ Історія держави і права України / за редакцією В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Том 1. Київ: Концерн Видавничий Дім Ін Юре, 2003. С. 35–36.

¹⁴ Стукалін А. Т. Особливості державного управління воєнною організацією Київської Русі. Ефективність державного управління. 2014. Випуск 39. С. 80–81.

¹⁵ Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.) / І. Крип'якевич, З. Стефанів, О. Думін, С. Шрамченко, Б. Гнатевич, М. Парцей, Я. Дашкевич. 4-те видання, змінено і доповнено. Львів: Світ. 1992. С. 44.

майном і власною особою. Тобто в таких випадках застосовувалася конфіскація майна та(або) смертна кара¹⁶.

Конфіскація майна застосовувалася як окремий вид покарання за порушення процедури військової мобілізації, що вчинялося в мирний час та становило відносно малу суспільну небезпеку. Тобто в сучасному розумінні це були незначні порушення, які за сучасних умов можна було б назвати суспільно-шкідливими¹⁷.

Отже, історичні дані свідчать, що у Київській Русі не було розподілу між кримінальною та адміністративною відповідальністю, проте на українських землях вперше адміністративна відповідальність у первісній своїй формі за ухилення від мобілізації наставала у вигляді конфіскації майна за малозначимі діяння.

В подальшому, як на українських землях, так і у Європі, становлення інституту адміністративної відповідальності за порушення процедури військової мобілізації відбувалося досить повільно. Пізніші, після Руської Правди, судебники Європи – Віслицький статут (1347 р.), судебник Сербського короля Стефана Душана (1349 р.), государя Московської держави Івана III (1497 р.) та судебник імператора Священної Римської імперії германської нації Карла V відомий в історії під назвою «Кароліна» (1532 р.) не встановлювали будь яких видів адміністративних стягнень за порушення військовозобов'язаними встановлених правил мобілізаційної підготовки та мобілізації¹⁸ [19, с. 8].

У XVI ст. на українських землях діяли правові приписи Великого князівства Литовського, тому процес проведення військової мобілізації та відповідальність за її порушення регламентувався нормами литовських статутів.

¹⁶ Єреган А. Р. Формування системи покарань в Київській Русі: аналіз основних джерел права X–XII ст.. Часопис Київського університету права. 2010. № 4. С. 56.

¹⁷ Шкробот Н. М. Історичний розвиток кримінальної відповідальності за ухилення від військової служби. Митна справа. 2011. № 3. С. 137.

¹⁸ Музиченко П. П. Статути Великого князівства Литовського – видатна пам'ятка права слов'янських народів. Актуальні проблеми держави і права. 2009. № 49. С. 8.

Мобілізація у Великому князівстві Литовському проходила за територіальними округами – намісництвами чи староствами¹⁹.

З проведенням кодифікаційних робіт у першій половині XVI ст., шляхом прийняття трьох Статутів Великого князівства Литовського, вдалося здійснити систематизацію чинних у державі норм військового права і регламентувати порядок виконання військової повинності, створивши таким чином «основний закон» у цій сфері²⁰.

Норми Статутів містили застереження проти неявки на військову службу за викликом (артикул 1, 10 розділ II Статуту 1566 р.). За відповідні дії до винних застосовувалася конфіскація майна, яка в той час була найнижчою мірою покарання за протиправні дії у сфері військової мобілізації²¹.

Досліджуючи становлення інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію, неможливо оминати правову систему однієї із найрозвиненіших козацьких республік того часу – Запорізької Січі²².

Початок становлення системи органів, що реалізують завдання, наближені до функцій сучасних військових комісаріатів у частині призову та мобілізації військових сил, припадає на період Гетьманства на теренах України тобто на період XVI–XVIII століття²³.

Військова мобілізація громадян проводилися на основі гетьманських універсалів²⁴.

Текст універсалу обов'язково містив *dispositio* (тобто розпорядження по суті) та *sanction* (наслідки, що настають за порушення розпорядження, що викладене в універсалі)²⁵.

¹⁹ Любавский М. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута: исторические очерки. Москва, 1892. С. 95.

²⁰ Філінюк І. Г. Військове судочинство доби Великого князівства Литовського. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Випуск 49. С. 133–134.

²¹ Там само. С. 134–135.

²² Апанович О. М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. АН Української РСР. Інститут історії. Київ: Наукова думка, 1969. С. 9–10.

²³ Гейко В. І. Адміністративно-правові засади діяльності військових комісаріатів в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2010. С. 16.

²⁴ Сокирко О. Мобілізаційні та оповіщувальні універсали і листи гетьманів середини XVII – першої третини XVIII ст.. Спеціальні історичні дисципліни. 2011. Число 19. С. 122.

Гетьманські мобілізаційні та оповіщувальні універсали існували в українській історії в період від середини XVII до першої чверті XVIII ст. – від Хмельниччини, аж до початку урядування І Малоросійської колегії. На сьогоднішній день відомо понад 20 мобілізаційних та оповіщувальних універсалів²⁶.

Не вдаючись у конкретизацію кожного із них та ознайомившись із змістом вищезазначених мобілізаційних універсалів, варто зауважити, що вони видавалися різними гетьманами у період із 1648 до 1723 років. Відповідальність за не виконання припису універсалу наступала у різних видах, від виписку із реєстру до смертної кари. Окрім цього застосовувалася часткова конфіскація майна. Штрафи не застосовувалися, а вид адміністративного стягнення залежав від того в який час було вчинено правопорушення – у мирний чи у воєнний період^{27 28 29 30}.

Згодом на українських землях, штрафні санкції за неявку на призов у зв'язку із оголошеною мобілізацією вперше почали застосовувати у Сумському слобідському козацькому полку, що виник на початку 1659 р. та проіснував до часу своєї фактичної ліквідації – 1765 року³¹.

Приблизно за місяць до початку військової кампанії надходила нова хвиля указів, в яких вимагалось, щоб кожний козак підготував себе до походу так, щоб міг, одержавши наказ про марш, негайно (протягом доби) покинути домівку.

²⁵ Нюхіна П. О. Козацькі універсали як джерело українського права XVII–XVIII ст.. Правова держава: щорічник наукових праць. 2010. Випуск 21. С. 45.

²⁶ Сокирко О. Мобілізаційні та оповіщувальні універсали і листи гетьманів середини XVII – першої третини XVIII ст.. Спеціальні історичні дисципліни. 2011. Число 19. С. 124.

²⁷ Універсали Богдана Хмельницького. 1648–1657 / упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич; ред. кол. В. Смолій [та ін.]. Національна академія наук України, Інститут історії України. Київ: Альтернативи, 1998.

²⁸ Бутич І. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). Матеріали до українського дипломатію. Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського. Наукове товариство імені Шевченка. Центральний державний історичний архів України. Київ-Львів, 2004.

²⁹ Універсали Івана Мазепи (1687–1709): частина 2 / упоряд. І. Бутич, В. Ринсевич; голова ред. кол. П. Сохань. НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Наукове товариство ім. Шевченка, Центральний держ. історичний архів України. Київ. 2006.

³⁰ Універсали Павла Полуботка (1722 – 1723) / ред.: П. Сохань; упоряд.: В. Ринсевич. НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Наукове товариство ім. Шевченка, Центральний держ. історичний архів України. Київ. 2008.

³¹ Корнієнко О. М. Деякі аспекти комплектування та мобілізації Сумського слобідського козацького полку в другій половині XVII–XVIII ст.. Сумський історико-архівний журнал. 2010. № X–XI. С. 183.

Дуже показовою була мобілізація 1739 р. під час російсько-турецької війни. Для забезпечення справді тотальної мобілізації по слобідським полкам були направлені штаб-офіцери із самими широкими повноваженнями та детальними інструкціями. Покарання на випадок зволікання з мобілізацією або ж за її уникання передбачалися досить суворі – від грошових штрафів до смертної кари включно³².

Грошовий штраф з полкової старшини за неповну мобілізацію утримувався в розмірі двох карбованців. Вперше на теренах української держави, почали застосовуватися арешти. Козаків, що ухилялися від мобілізації, передбачалося брати під варту і силою доставляти до пункту зосередження групи лівобережних полків³³.

Варто зауважити, що в Російській імперії у 1715 році ухвалюється Артикул військовий, який розглядається як перший військово-кримінальний кодекс та поширював свою дію на Лівобережну Україну³⁴.

У 1743 році на основі Артикулу військового 1715 р. було прийнято Кодекс українського народу «Права, за якими судиться малоросійський народ». Цей документ вважається найдосконалішою пам'яткою козацької правової культури. На відміну від Артикулу військового, правовий документ 1743 р. містив главу «Про службу військову, про військову мобілізацію», які переважно включали норми адміністративно-правового характеру за малозначні діяння. Так, у Кодексі 1743 р. військова мобілізація частково регулювалася главою п'ятою, що мала назву «Про військову службу та військовий порядок», де зазначалося про те, що звільняти будь кого від військового походу (військової мобілізації) без відповідного указу, командиру забороняється. За відповідне правопорушення на нього накладався штраф, розмір якого щоправда не визначався (Артикул 10). В Артикулі 11, зазначалося про те, що накладення штрафу чекає на тих, хто в

³² Там само. С. 184–188.

³³ Лапатійова Н. Система комплектування козацького війська в Україні в XVIII ст. та місцеві органи військового управління. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: збірник наукових статей. 2013. Випуск 22. Ч. 2. С. 64.

³⁴ Кузембаєв О. С. Історичний аспект становлення джерел кримінального та військово-кримінального права України. Актуальні проблеми держави і права. 2015. Випуск 75. С. 188.

супереч указу про мобілізацію не вийшов у військовий похід чи утік під час походу. В Артикулі 16 вказувалося, що кожен хто призваний у зв'язку із мобілізацією у військовий похід, зобов'язаний мати зі собою коня. Заборонялося позичати коня, лише на час проведення перевірки. У разі недотримання зазначеного правила, на порушника накладався штраф. В Артикулі 21 йшлося про те, що без відповідного указу забороняється повертатися додому після військового походу. За самовільну демобілізацію винних штрафували³⁵.

На нашу думку, Кодекс «Про права, за якими судиться малоросійський народ» від 1743 року, можна вважати першим кодифікованим актом на території України, що встановлював штрафні санкції за порушення військового права, в тому числі і за порушення законодавства про мобілізацію населення.

З цього періоду розпочинається відокремлення кримінальної та адміністративної відповідальності. Так, за часів Катерини II були затверджені нормативно-правові акти, які на законодавчому рівні утворили цілісне, внутрішньо узгоджене поліцейське право, пізніше трансформоване в адміністративне право. Такими нормативними актами були: «Статут благочинства, або поліцейський» (1782 р.), що згодом трансформувався у «Статут попередження та припинення злочинів». Він мав три редакції (1842, 1857 та 1876) та діяв на українських землях аж до 1917 року і був аналогом Кодексу Російської Федерації та України про адміністративні правопорушення³⁶.

Починаючи від 1876 р. і до 1917 р. на території України діяли різноманітні санкції за порушення законодавства про військову мобілізацію. Приблизно з 1918 року в Україні влада належить Директорії. З перших днів антигетьманського повстання в місцевостях, підвладних Директорії, оголошувалась мобілізація. Перший наказ про мобілізацію датується 16

³⁵ Вислобоков К. А. Права, за якими судиться малоросійський народ. НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корещького, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1997. С. 70–76.

³⁶ Бородин І. Л., Шапенко Л. О. Еволюція адміністративного права України. *Evropský politický a právní diskurz*. 2016. Svazek 3. S. 123.

листопада 1918 року. Накази про негайне проведення мобілізації до Республіканського війська з 18 по 20 листопада 1918 р. були направлені в усі регіони України, в тому числі й на Поділля³⁷.

27 листопада 1918 року Директорією було прийнято Закон «Про мобілізацію», відповідно до якого до лав війська мали негайно стати всі чоловіки віком від 20 до 35 років, які раніше проходили військову службу. Офіцерів віком до 43 років також закликали до військової служби. 13 січня 1919 р. Директорією УНР затверджено закон «Про заклик військових до дійсної військової служби», який уточнював закон про мобілізацію від 27 грудня 1918 р. Не підлягали мобілізації службовці всіх державних інституцій перших семи класів, члени міліції та адміністративно-політичного департаменту, учні середніх шкіл до закінчення освіти, всі, хто служив у в'язницях, голова та члени губернських, повітових і волосних управ, міського самоврядування та секретаріат волосних народних управ, кваліфіковані робітники на штатних посадах, піддані інших держав тощо³⁸.

Таким чином, за правління Директорії правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації здійснювалося багатьма нормативно-правовими актами, що видавалися на різному рівні. Було закріплено відстрочку від мобілізації, бронювання посадових осіб на час проведення мобілізації. Тому порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію включало не лише ухилення від її проходження, що по суті спостерігалось раніше.

26 січня 1919 р. усі військово-польові суди на території УНР були скасовані, а разом з ними втрачали цінність і всі закони, правила, інструкції та обіжники про такі інструкції. Замість військово-польових судів були створені надзвичайні суди, які мало чим відрізнялись від попередніх³⁹.

³⁷ Гудима В. Діяльність органів місцевої влади на Поділлі в добу Директорії під час мобілізації до армії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.). Краєзнавство. 2010. № 1–2. С. 219.

³⁸ Там само. С. 220–221.

³⁹ Мина Ж. В. Розпорядча документація та процеси правових реформ Збройних сил Директорії УНР (січень–липень 1919 р.). Вісник Національного університету Львівська політехніка. Держава та армія. 2013. № 752. С. 119.

У зв'язку із різноманітністю порушень у сфері мобілізації судами почали застосовуватися санкції кримінального та адміністративного характеру: розстріл на місці, строкова або безстрокова каторга, ув'язнення терміном від 6 місяців до 2 років, грошовий штраф – від 50 до 5000 крб. Штрафні санкції в той час становили міру адміністративної відповідальності⁴⁰.

Перехід до нової економічної політики викликав нагальну потребу в перегляді правової системи радянської України. Це давало можливість радянським республікам, у тому числі УСРР, вступити до світового співтовариства. У зв'язку із цими й іншими обставинами за короткий період (з 1922 р. по 1927 р.) було прийнято кодекси з основних галузей права УСРР (цивільного, сімейного, земельного, трудового, адміністративного, кримінального, процесуального та ін.), а також проведено реформування радянської судової системи⁴¹.

З цього часу в Україні розпочинається кодифікація адміністративного законодавства, яка до сьогоднішнього дня пройшла такі етапи:

- 20-ті роки ХХ століття, результатом якого стало прийняття Адміністративного кодексу УРСР;
- 30–70-ті роки ХХ століття – переважно підготовча робота стосовно проекту нового кодифікованого акта – Адміністративного кодексу УРСР 1948 р., який так і не був прийнятий;
- 80-ті роки ХХ століття – інституціональна кодифікація адміністративно-деліктних норм із прийняттям Основ Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення УРСР 1984 року⁴².

В Україні розвиток інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію

⁴⁰ Там само. С. 119.

⁴¹ Військові злочини: кримінально-правова, криміналістична та кримінологічна характеристика: колективна монографія / за заг. ред. В. М. Стратонова, Є. Л. Стрельцова. Херсон: Видавничий дім Гельветика, 2015. С. 51.

⁴² Чорномаз О. Б. Кодифікація вітчизняного адміністративного законодавства: поняття та особливості. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2015. Випуск 1. С. 240.

безпосередньо залежав від вищезазначених етапів кодифікації норм адміністративного законодавства.

Важливе значення для розвитку українського адміністративного права мало прийняття у 1927 році Адміністративного кодексу УРСР. Не зважаючи на кодифікований характер, даний нормативно-правовий акт не охоплював усе адміністративне законодавство та мав лише відомчий характер⁴³.

Адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію у Адміністративному кодексі УРСР передбачено не було.

Упродовж наступних років, особливо в період Великої Вітчизняної війни і після неї, законодавство про адміністративні правопорушення розвивалося, відбиваючи зазначені тенденції. У перші місяці війни було видано ряд правових актів СРСР, у яких визначалися цілі і масштаби застосування адміністративних заходів в інтересах оборони. Були узаконені на період війни: а) висилка, б) позбавлення волі в адміністративному порядку до 6 місяців, в) штраф до 3000 карбованців. Вони застосовувалися за невиконання обов'язкових постанов військової влади в місцевостях, що видавалися в період мобілізації⁴⁴.

Як зазначає Д. М. Лук'янець, у законодавстві 20-х–50-х років ХХ століття поняття «адміністративна відповідальність», в тому числі за порушення військової мобілізації зустрічається дуже рідко. Це були поодинокі нормативні акти⁴⁵.

У 60–70 роках ХХ століття термін адміністративна відповідальність закріпився як загальна назва всієї деліктної частини адміністративного права⁴⁶.

⁴³ Бородін І. Л., Шапенко Л. О. Еволюція адміністративного права України. *Evropský politický a právní diskurz*. 2016. Svazek 3. S. 124.

⁴⁴ Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 89.

⁴⁵ Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: монографія. Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ. 2001. С. 22.

⁴⁶ Коломоєць Т. О. Вступ до навчального курсу Адміністративне право України: навчальна лекція. Київ: Ін Юре, 2014. С. 63.

В подальшому, з метою упорядкування законодавства про адміністративну відповідальність 13 жовтня 1980 р. вперше в історії радянського права були прийняті Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення, які стали базою для кодифікації всього законодавства про адміністративну відповідальність. Норми даного правового акта не містили санкції за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

У 1984 році Верховною Радою УРСР було прийнято Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), який є чинним до сьогоднішнього дня. В історії українського адміністративного права ухвалення КУпАП 1984 року стало другою спробою здійснити кодифікацію законодавства про адміністративні проступки⁴⁷.

Варто зауважити, що в первинній редакції КУпАП не було передбачено адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Вперше в українському законодавстві адміністративна відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію була передбачена у КУпАП Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо мобілізаційної підготовки, мобілізації та охорони праці» від 18 листопада 2004 року.

Вищезазначеним нормативно-правовим актом КУпАП було доповнено статтею 210-1 «Порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», де зазначалося про те, що «Порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію тягне за собою накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб від семи до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному

⁴⁷ Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 93.

стягненню тягне за собою накладення штрафу на громадян від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»⁴⁸.

Штрафні санкції накладалися на військовозобов'язаних, які порушували норми Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», який був прийнятий Верховною Радою України у 1993 році.

У 2014 році у зв'язку із проведенням в Україні АТО Верховною Радою України були внесені зміни у ст. 210-1 КУпАП, яка змінила назву (з «Порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» на «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію»). Також було підвищено розмір штрафів за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення оборонно-мобілізаційних питань під час проведення мобілізації» від 20.05.2014 р., було встановлено, що «порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію тягне за собою накладення штрафу на громадян від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»⁴⁹.

⁴⁸ Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо мобілізаційної підготовки, мобілізації та охорони праці: Закон України від 18.11.2004 р. № 2197-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2197-15>

⁴⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення оборонно-мобілізаційних питань під час проведення мобілізації: Закон України від 20.05.2014 р. № 1275-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1275-18>

Такий розмір штрафу пояснювався тим, що у зв'язку із оголошенням в Україні часткової мобілізації, військовозобов'язані почали масово ухилятися від призову за мобілізаційними повістками. Для виконання мобілізаційних планів по набору військовозобов'язаних в зону АТО, держава вирішила підвищити розмір штрафів, тим самим сподіваючись, що громадяни почнуть в більшій мірі дотримуватися положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Таким чином, доцільно виокремити наступні етапи становлення та розвитку інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію:

1. Початковий етап становлення: III тисячоліття до н.е. – I століття н.е. Становлення відповідного інституту відбувалося у Стародавньому Римі. Цар Хаммурапі одним із перших у світі ввів поняття військової мобілізації. Вперше крім смертної кари до порушника застосовувалася конфіскація майна за малозначимі діяння. У VI ст. до н.е. одним із перших царів у світі, хто писемно затвердив розміри штрафів за несвоєчасне прибуття на пункти збору у зв'язку із мобілізацією був шостий за рахунком римський цар Сервій Туллій. Неявка на пункти збору військовозобов'язаних після наказу царя про мобілізацію населення каралася грошовим штрафом, розмір якого призначався у вигляді одного барана.

2. Етап розвитку інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: II ст. – XVI ст. У цей період не було розподілу між кримінальною та адміністративною відповідальністю, проте на українських землях – у Київській Русі, вперше адміністративна відповідальність у первісній своїй формі за ухилення від мобілізації наставала у вигляді конфіскації майна за вчинення малозначимих діянь у мирний період (неявка на навчальні збори перед мобілізацією).

3. До кодифікаційний етап: XVII ст. – кінець XX ст. У XVI ст. на українських землях діяли правові приписи Великого князівства Литовського,

тому процес проведення військової мобілізації та відповідальність за її порушення регламентувався нормами литовських статутів.

Кодекс «Про права, за якими судиться малоросійський народ» від 1743 року, можна вважати першим кодифікованим актом на території України, що встановлював штрафні санкції за порушення військового права, в тому числі і за порушення законодавства про мобілізацію. З цього періоду розпочинаються перші спроби відокремити кримінальну та адміністративну відповідальності.

Як вид адміністративного стягнення штрафні санкції за неявку на призов у зв'язку із оголошеною мобілізацію вперше почали застосовувати у Сумському слобідському козацькому полку, що виник на початку 1659 р. та проіснував до часу своєї фактичної ліквідації – 1765 року. Грошовий штраф з полкової старшини за неповну мобілізацію утримувався в розмірі двох карбованців.

Вперше на теренах української держави, почали застосовуватися арешти. Козаків, що ухилялися від мобілізації, передбачалося брати під варту і силою доставляти до пункту зосередження групи лівобережних полків.

4. Новітній етап: кінець XX століття – до сьогоднішнього дня. В первинній редакції КУпАП від 1984 року адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію не було. Вперше в українському законодавстві адміністративна відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію була передбачена у КУпАП Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо мобілізаційної підготовки, мобілізації та охорони праці» від 18 листопада 2004 року. У 2014 році у зв'язку із проведенням в Україні АТО Верховною Радою України були внесені зміни щодо об'єктивної сторони правопорушення та розмірів стягнень за його вчинення.

У країнах Європи та світу, поняття інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію дещо відрізняється від української моделі праворозуміння даного інституту. На відміну від України, для адміністративно-деліктного

законодавства держав Західної Європи і США характерні такі ознаки: відсутність єдиного законодавчого акта, в якому були б об'єднані усі складі адміністративних деліктів; немає поняття адміністративного правопорушення або проступку; адміністративно-деліктні норми в основному виділені з кримінальної законодавства⁵⁰.

На нашу думку, в країнах де немає поняття адміністративного правопорушення або проступку недоречно говорити про інститут адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію, оскільки такі діяння називаються кримінальними проступками та є частиною кримінальної відповідальності.

В Східній Європі істотні зміни в адміністративно-деліктному законодавстві відбулися в кінці XX ст. через прийняття нових законів про адміністративні делікти⁵¹. В країнах Східної Європи адміністративно-деліктні норми, що здійснюють охорону правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації зосереджені в одному, єдиному кодифікованому акті⁵².

Досить ґрунтовно положення адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію відображені у Кодексі Азербайджанської Республіки про адміністративні проступки від 29 грудня 2015 року. Так, усі види адміністративних правопорушень у сфері військової мобілізації сформовані у главі 40 «Адміністративні проступки, що посягають на правила військового обліку, військової реєстрації та мобілізації». У статті 608 «Незабезпечення органами державної влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями заходів щодо мобілізації» даного Кодексу передбачено, що несвоєчасне оповіщення і незабезпечення доставки в пункти

⁵⁰ Клепиков С. Н. Принципы установления административной ответственности по законодательству Российской Федерации и зарубежных стран. Актуальные проблемы российского права. 2015. № 11. С. 105.

⁵¹ Банчук О. А. Доповідь Адміністративно-деліктне законодавство в європейських державах і пропозиції щодо його реформування в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. №2. 2016. С. 179.

⁵² Братковський В. М. Порівняльне дослідження правового режиму адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію за українським і європейським законодавством. Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 2–3 червня 2017 р.). Херсон: Видавничий дім Гельветика. 2017. С. 90.

збору або військові частини військовозобов'язаних посадовими особами відповідних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, незалежно від форми власності під час оголошення мобілізації тягне за собою накладення штрафу в розмірі від двохсот до трьохсот манатів (1 манат – близько 16 грн.). Невиконання посадовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності покладених на них обов'язків у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації відповідно до Закону Азербайджанської Республіки «Про мобілізацію і підготовку до мобілізації в Азербайджанській Республіці» тягне за собою накладення штрафу в розмірі від двохсот п'ятдесяти до трьохсот п'ятдесяти манатів⁵³.

Ст. 609 «Порушення законодавства про військово-транспортний обов'язок» передбачено, що ненадання Збройним силам Азербайджанської Республіки, іншим збройним об'єднанням і спеціальним об'єднанням, створеним відповідно до законодавства, в установленому порядку військово-транспортних засобів за мобілізаційними завданнями тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб в розмірі від двохсот до трьохсот манатів, на юридичних осіб в розмірі від чотирьохсот до шестисот манатів⁵⁴.

Варто зауважити, що досить цікаво охорона правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації за допомогою адміністративно-деліктних норм здійснюється у Кодексі Республіки Молдова про правопорушення від 24 жовтня 2008 року. Так, ст. 368 «Ухилення від медичного огляду» передбачено, що ухилення від медичного огляду призовників і резервістів тягне за собою накладення штрафу в розмірі від 3 до 5 умовних одиниць⁵⁵. На оголошену мобілізацію призиваються військовозобов'язані з резервного складу військових сил Молдови.

⁵³ Кодекс Азербайджанской Республики об административных проступках от 29 декабря 2015 года № 96-VQ. URL http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=85141

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Кодекс Республики Молдова о правонарушениях от 24 октября 2008 года № 218-XVI. Официальный монитор Республики Молдова. 2009. № 3-6. Ст. 15.

Ст. 373 даного Кодексу передбачено, що відмова в разі проведення навчальних зборів, мобілізаційних навчань і тренувань від надання майна, що підлягає реквізиції, недекларування такого при проведенні інвентаризації або ухилення від виконання таких обов'язків тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі від 10 до 20 умовних одиниць. Ухилення або відмова від виконання трудових обов'язків в інтересах суспільства в разі проведення навчальних зборів, мобілізаційних навчань і тренувань тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі від 20 до 30 умовних одиниць⁵⁶. Тобто у законодавстві Республіки Молдова при оголошені в країні мобілізації існує трудова повинність громадян. У разі відмови її виконувати, винних притягають до адміністративної відповідальності. У більшості країн Європи трудової повинності громадян в період мобілізації вже не існує.

Таким чином, мобілізаційна підготовка та мобілізація охороняється нормами права у більшості країн світу. Найбільш повно засобами адміністративно-правової охорони таких відносин користуються країни колишнього Радянського Союзу, в яких відбуваються або ж відбувалися збройні конфлікти.

1.2 Правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації і його охорона за допомогою адміністративно-деліктних норм

Для забезпечення належної поведінки учасників суспільних відносин держава, в особі компетентних органів державної влади, здійснює контроль та свій специфічний вплив на суспільні відносини, шляхом їх упорядкування та введення в певні дозволені правові рамки. Як наслідок, впорядкування поведінки учасників суспільних відносин за допомогою юридичних засобів, в юридичній літературі отримало назву «правового регулювання суспільних відносин».

На думку, С.В. Петкова, Н.О. Армаша, Є.О. Собаля, правове регулювання – форма регулювання суспільних відносин, яка забезпечує

⁵⁶ Там само.

відповідність поведінки їхніх учасників вимогам і дозволам, що містяться у нормах права⁵⁷.

Натомість О. І. Левченков у своїй монографії зазначає, що правове регулювання – це здійснювана державою за допомогою всіх юридичних засобів владна дія на суспільні відносини з метою їх упорядкування⁵⁸.

Цікавою, на нашу думку, є позиція І. Д. Ваньчука, який вважає, що на сьогоднішній день серед науковців відсутня єдність позицій стосовно визначення сутності й поняття правового регулювання – наразі загальноприйнятими вважаються два основних підходи до розуміння сутності досліджуваного правового явища: широкий, за якого до компонентного складу правового регулювання належать усі форми впливу на свідомість і поведінку суб'єктів права, тобто передбачається застосування всіх нормативних та індивідуальних юридичних засобів для упорядкування суспільних відносин; вузький, за якого упорядкування суспільних відносин здійснюється за допомогою застосування виключно нормативних юридичних засобів, тобто механізму правового регулювання⁵⁹.

Вважаємо, що для повноцінного розуміння поняття та сутності правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, відповідне правове явище необхідно розглядати у двох аспектах: широкому та вузькому.

У широкому розумінні, правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації є системою усіх нормативних та індивідуальних юридичних засобів, що застосовуються для можливого упорядкування суспільних відносин, шляхом їх впливу на свідомість і поведінку суб'єктів права під час проведення мобілізаційної підготовки та мобілізації.

У вузькому значенні, правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації – це процес упорядкування суспільних відносин, що виникають при

⁵⁷ Петков С. В., Армаш Н. О., Собаль Є. О. Адміністративне право: актуальні питання та інноваційні ідеї: навчальний посібник. Київ: КНТ. 2015. С. 128.

⁵⁸ Левченков О. І. Проблеми правового регулювання суспільних відносин: загальнотеоретичні аспекти: монографія. Міністерство внутрішніх справ України, Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. С. 267.

⁵⁹ Ваньчук І. Д. Поняття й сутнісні ознаки правового регулювання суспільних відносин: сучасний погляд. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Випуск 32(1). С. 8.

проведенні в країні мобілізаційної підготовки і мобілізації, що здійснюється за допомогою застосування виключно нормативних юридичних засобів правового характеру.

Для виконання завдань щодо повноцінного набору військовозобов'язаних на мобілізаційну підготовку та мобілізацію, держава, в особі компетентних органів державної влади, повинна виконати одну із основних своїх функцій, а саме забезпечити належну правову базу, яка б охоплювала усі суспільні відносини, що складаються у зв'язку із проведенням у країні військової мобілізації населення, оскільки як зазначає П. П. Богуцький, правове регулювання військової та пов'язаної з цим діяльності розглядається як один із елементів у реалізації важливої функції держави – захисту суверенітету, недоторканості та територіальної цілісності. Водночас право встановлення у військовій сфері публічних відносин наряду залежить від концепції національної безпеки та через призму цієї проблеми стосується не лише всього суспільства, але й кожного громадянина⁶⁰.

З даним твердженням науковця важко не погодитися, адже дійсно здійснення державою функції щодо захисту суверенітету та територіальної цілісності, так чи інакше виконується через військову сферу будь якої країни, яка в необхідних випадках може включати в себе також мобілізаційну підготовку та мобілізацію військовозобов'язаних громадян, інші заходи мобілізаційної підготовки, що і відбувається на сьогоднішній день в нашій державі.

У зв'язку із військовою агресією Російської Федерації, в Україні поступово розпочався процес відродження Збройних Сил України та побудова армії європейського зразка. Тому правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації на сьогоднішній день потребує удосконалення, шляхом внесення доповнень та змін у нормативно-правові акти, що регламентують правові засади здійснення мобілізаційної підготовки та

⁶⁰ Богуцький П. П. Військове право України: джерела, структура та розвиток: монографія. Одеса: Фенікс, 2008. С. 4.

мобілізації в Україні та її охорону за допомогою адміністративно-деліктних та кримінально-правових норм.

На нашу думку, на сьогоднішній день правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні здійснюється на загальнодержавному, місцевому та локальному рівнях. Для повноцінного розуміння сутності правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, видається за необхідне розпочати його характеристику із загальнодержавного рівня.

Конституцією України визначено механізм забезпечення оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканості, а також забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України шляхом покладення цих функцій відповідно на Збройні Сили, які можуть доукомплектовуватися військовозобов'язаними шляхом оголошеної мобілізації. Разом з тим Конституція України забороняє створення і функціонування на території України будь-яких збройних формувань, не передбачених законом⁶¹.

Варто зауважити, що стаття 65 Конституції України вказує проте, що «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України»⁶².

Як вважає Ю. В. Кириченко, захист Вітчизни передбачає обов'язок кожного військовозобов'язаного громадянина країни стати на її захист у випадку зовнішнього збройного нападу, офіційного оголошення війни чи мобілізації⁶³.

Положення Конституції України також визначають частину основних повноважень Президента України та Верховної Ради України у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації. Так, у п. 31 ч. 1 ст. 85 Основного Закону України зазначено про те, що законодавчий орган нашої держави

⁶¹ Богуцький П. П. Основи військового права України: курс лекцій. Одеса: Фенікс, 2011. С. 22.

⁶² Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

⁶³ Кириченко Ю. В. Конституційна практика нормативного регулювання обов'язку захищати вітчизну в Україні та державах континентальної Європи: порівняльний аналіз. Право і суспільство. 2012. № 1. С. 86.

наділений повноваженнями щодо затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про загальну або часткову мобілізацію населення. Відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Президент України приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України⁶⁴.

На думку П. П. Богуцького, конституційні положення стосовно військового права, невід'ємною частиною якого є мобілізаційна підготовка та мобілізація, логічно знаходять свій подальший розвиток у законах, які можуть бути конституційними (органічними) або ж звичайними. У сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації єдиним конституційним (органічним) законом є Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 року⁶⁵. Як бачимо, науковець ототожнює між собою поняття конституційних та органічних законів. На нашу думку, дана позиція є досить дискусійною, оскільки видається, що конституційні та органічні закони мають різну правову природу, що підтверджується відмінними ознаками між ними.

Ми підтримуємо позицію О. Кириченка, який вказує проте, що основною ознакою конституційних законів є те, що вони вносять зміни та доповнення до Конституції України. На відміну від конституційних законів України, органічні закони деталізують і конкретизують норми Конституції, а не змінюють її⁶⁶.

Тому, на нашу думку, Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» можна вважати органічним нормативно-правовим актом, який «встановлює правові основи мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, визначає засади організації цієї роботи, повноваження органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також обов'язки

⁶⁴ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

⁶⁵ Богуцький П. П. Основи військового права України: курс лекцій. Одеса: Фенікс, 2011. С. 22.

⁶⁶ Кириченко О. Поняття та значення органічних законів у системі законодавства України. Вісник Академії управління МВС. 2009. № 3. С. 97–98.

підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, повноваження і відповідальність посадових осіб та обов'язки громадян щодо здійснення мобілізаційних заходів»⁶⁷.

Тому основним законодавчим актом, яким регламентується основні суспільні відносини, що виникають у сфері проведення військової мобілізації в нашій державі слід вважати Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», відповідно до якого правовою основою мобілізаційної підготовки та мобілізації є Конституція України, Закон України «Про оборону України», Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та інші закони України, а також видані відповідно до них нормативно-правові акти⁶⁸.

Як зазначає Я. І. Євсюкова, особливе місце в адміністративно-політичній сфері публічного адміністрування посідають мобілізаційна підготовка та мобілізація, а також сили охорони правопорядку, які відповідальні за її організацію⁶⁹. Тому нормативно-правові акти, які закріплюють повноваження органів державної влади у сфері контролю за правомірним проведення військової мобілізації в Україні, також необхідно віднести до правової основи мобілізаційної підготовки та мобілізації.

До другої групи законів у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації відносять звичайні закони⁷⁰. На думку професора Ю. Л. Бошицького, звичайним є закон, який приймається за звичайною процедурою і є основою поточного законодавства⁷¹.

Натомість Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва, вважають, що поняття звичайного закону необхідно розглядати у двох значеннях. У першому: звичайний закон розглядається як акт поточного законодавства, присвячений

⁶⁷ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Євсюкова Я. І. Мобілізаційна підготовка та мобілізація: українська та зарубіжна модель. Форум права. 2010. № 1. С. 100.

⁷⁰ Братковський В. М. Правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні. Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, (8-9 липня 2016 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 72.

⁷¹ Мала енциклопедія конституційного права / за загальною редакцією професора Ю. Л. Бошицького. Київський університет права НАН України. Київ: Кондор-Видавництво, 2012. С. 105.

різними сторонами економічного, політичного, соціального та духовного життя суспільства. У другому випадку, звичайний (ординарний) закон розглядається як закон, на який є лише посилання в Конституції без зазначеної назви⁷².

Як зазначають Л. В. Авраменко, О. В. Петришин, М. В. Цвік, до звичайних законів відносяться нормативні акти, які приймаються на основі і на виконання Конституції України і визначають основи правового регулювання у певній сфері⁷³.

У військовій сфері, частиною якої є мобілізаційна підготовка та мобілізація, важливе місце відводиться Закону України «Про оборону України».

Відповідно до статті 4 Закону України «Про оборону України» від 06.12.1991 р., у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію⁷⁴.

Крім того, цей Закон визначає повноваження у сфері оборони, у тому числі мобілізаційної підготовки та мобілізації Кабінету Міністрів України (ст. 9), Міністерства оборони України (ст. 10), Генерального штабу Збройних Сил України (ст. 11), інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів (ст. 12), діяльність центральних та інших органів виконавчої влади (ст. 13), діяльність Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій (ст. 14), діяльність органів місцевого самоврядування (ст. 15), а також визначає завдання підприємств, установ та організацій і обов'язки їх посадових осіб у сфері оборони (в тому числі мобілізаційної підготовки та мобілізації) (ст. 16)⁷⁵.

Варто зазначити, що до звичайних законів, що здійснюють правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації варто віднести такі: Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», Закон України «Про

⁷² Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права. Запоріжжя: Дніпровський металург, 2010. С. 95.

⁷³ Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / за редакцією М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. С. 285.

⁷⁴ Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

⁷⁵ Тамм само.

альтернативну (невійськову) службу», Закон України «Про національну безпеку України» та ін.

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» здійснює правове регулювання суспільних відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби. Щодо правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації, то у ч. 6 ст. 2 цього ж Закону, вказується про те, що одним із видів військової служби в Україні є військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період⁷⁶.

Наступним серед звичайних законів, що здійснює правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації є Закон України «Про національну безпеку України», ст. 13 якого передбачено про те, що керівництво у сферах національної безпеки і оборони відповідно до Конституції України здійснює Президент України, який приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію⁷⁷.

На нашу думку, правова регламентація повноважень органів влади у сфері військової мобілізації у вищезазначених нормативно-правових актах, свідчить проте, що держава покладає обов'язки по мобілізаційній підготовці та мобілізації військовозобов'язаних, їх бронюванню, виконанню мобілізаційних завдань та інші функції на державні органи влади різного регіонального рівня, від Президента України до органів місцевого самоврядування.

В подальшому, дослідження правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації залежить від вибору відповідної системи нормативно-правових актів, що існують в теорії права. Варто зауважити, що з цього приводу у науковців немає однозначності. Так, В. М. Косович у власній монографії

⁷⁶ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/page>

⁷⁷ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19?find=1&text=%EC%E1%B3%EB%B3%E7%E0%F6>

наводить різні точки зору щодо класифікації нормативно-правових актів в Україні:

- за суб'єктом правотворчості: на прийнятті народом; главою держави; органом законодавчої влади; органом виконавчої влади; контрольно-наглядовим органом; органом місцевого самоврядування; керівником підприємства, установи та організації;

- за характером та обсягом дії: загальної; виключної; обмеженої дії;

- за юридичною силою: закони; підзаконні нормативно-правові акти⁷⁸.

Натомість, Р. С. Мельник, С. О. Мосьондз, вважають, що нормативно-правові акти можна класифікувати:

- за територіальним масштабом дії: акти, що діють по всій території України; акти, що діють у межах однієї або декількох адміністративно-територіальних одиниць; акти, що діють на окремій території;

- за спрямованістю: акти, що регулюють відносини публічної адміністрації з приватними особами (зовнішні нормативні акти); акти, які регулюють суспільні відносини у межах того або іншого суб'єкта публічної адміністрації (внутрішні нормативні акти)⁷⁹.

На нашу думку, в подальшому дослідження нормативно-правових актів, що здійснюють правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації необхідно проводити за їх юридичною силою, оскільки як правильно вказує М. В. Вилегжаніна «найбільш значущою є класифікація нормативно-правових актів за юридичною силою. Юридична сила нормативно-правових актів полягає у наявності обов'язкового підпорядкування за вертикальним розташуванням видів нормативно-правових актів: Конституція – закон – указ – постанова –

⁷⁸ Косович В. М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти: монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. С. 38.

⁷⁹ Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навчальний посібник / за редакцією Р. С. Мельника. Київ: Юрінком Інтер, 2015. С. 154–155.

наказ. Саме в такій послідовності зменшується юридична сила кожного названого акта і збільшується обов'язковість попередніх»⁸⁰.

Як вважає Р. П. Луцький «кодекси – це закони, в яких об'єднується і систематизуються правові норми, що регламентують певну сферу суспільних відносин. Як правило, кодекси виступають як основа певної галузі законодавства. Звичайні (поточні) закони – це всі інші закони, що приймаються парламентом у межах його компетенції. Кодекси та звичайні (поточні) закони мають однакову між собою юридичну силу, меншу від юридичної сили Конституції та конституційних законів»⁸¹.

На основі вищевикладеного, видається, що у сфері правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації належне місце у правовій ієрархії законів необхідно відвести кодифікованим актам, що встановлюють міру відповідальності за вчинення протиправного, суспільно небезпечного (суспільно шкідливого) діяння у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації. Маючи однакову юридичну силу із звичайними законами, які досліджувалися нами раніше, норми кодексів на сьогоднішній день відіграють надзвичайно важливе значення у сфері охорони правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні.

В Україні такими кодифікованими актами є:

1. Кримінальний кодекс України (далі по тексту – КК України), нормами якого передбачено деякі види злочинів за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію, а саме:

- перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114–1 КК України). За порушення відповідної норми в особливий період кримінальна відповідальність настає у вигляді позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років. Те саме діяння, яке

⁸⁰ Вилегжаніна М. В. Класифікаційний аналіз нормативно-правових актів. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2011. № 1. С. 38.

⁸¹ Луцький Р. П. Ієрархічність правових джерел (нормативних актів) як відображення буття позитивного права. Часопис Київського університету права, 2012. № 2. С. 20.

призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків, – карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років⁸².

У цьому випадку Збройні Сили України та інші військові формування, які покликані забезпечувати національну безпеку України, внаслідок чийхось умисних та цілеспрямованих дій не здатні у повній мірі реалізовувати свої функції та свій потенціал, під загрозу спричинення шкоди ставиться зовнішня та внутрішня безпека України, її обороноздатність, цілісність та недоторканність⁸³.

Тобто за цією статтею КК України, до відповідальності притягатимуться громадяни, що свідомо зриватимуть нормальний процес по набору військовозобов'язаних на мобілізацію, перешкоджатимуть виконанню мобілізаційних завдань підприємствами, установами та організаціями в особливий період.

– ухилення від призову за мобілізацією. Санкція статті передбачає позбавлення волі на строк від двох до п'яти років (ст. 336 КК України)⁸⁴.

Об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст. 336 КК України, є ухилення від призову за мобілізацією, що може проявлятися або в активних діях (в симуляції хвороби, підробці документів, прямій відмові від несення військової служби, вигадуванні інших причин, з яких військовозобов'язаного можуть звільнити від проходження військової служби тощо), або в бездіяльності – нез'явленні суб'єкта до військових частин або на збірні пункти військових комісаріатів у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних розпорядженнях, повістках або розпорядженнях військових комісарів). Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину слід вважати час

⁸² Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

⁸³ Олейников Д. О. Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 114-1 Кримінального кодексу України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. Випуск 27. С. 55.

⁸⁴ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій (особливий період)⁸⁵.

– ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації. За вчинення даного злочину кримінальна відповідальність настає у вигляді позбавленням волі на строк від двох до п'яти років (ст. 336-1 КК України)⁸⁶.

Об'єктивна сторона даного складу злочину полягає в ухиленні від проходження служби цивільного захисту як шляхом дії, так і бездіяльності. Обов'язковою ознакою складу злочину передбаченого ст. 336-1 КК України є час особливого періоду або час цільової мобілізації. Відповідно до Кодексу цивільного захисту цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період⁸⁷.

Тобто, коли в країні оголошено мобілізацію, ймовірність виникнення надзвичайних ситуацій значно зростає, тому відповідні служби повинні бути готовими швидко та якісно запобігати виникненням надзвичайних ситуацій, а у разі їх виникнення – своєчасно їх ліквідовувати.

– ухилення від військового обліку або спеціальних зборів (ст. 337 КК України)⁸⁸.

З об'єктивної сторони злочин може мати дві форми: 1) ухилення від військового обліку після попередження, зробленого відповідним військовим комісаріатом (ч. 1 ст. 337 КК України); 2) ухилення від навчальних (перевірних)

⁸⁵ Володавська О. С. Відмежування ухилення від призову за мобілізацією (стаття 336 Кримінального кодексу України) від порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (стаття 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Вісник Кримінологічної асоціації України. 2015. № 1(9). С. 70.

⁸⁶ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

⁸⁷ Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>

⁸⁸ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

або спеціальних зборів (ч. 2 ст. 337 КК України). На загальному військовому обліку перебувають військовозобов'язані, не заброньовані за органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами й організаціями на період мобілізації і на воєнний час, а на спеціальному – заброньовані⁸⁹.

2. Наступним кодифікованим актом, норми якого здійснюють охорону правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні є КУпАП. На сьогоднішній день, адміністративно-деліктні норми, що забезпечують охорону правового регулювання проведення мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні знайшли своє відображення у ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП. Відповідно до санкції даної статті порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію – тягне за собою накладення штрафу на громадян від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян⁹⁰.

На думку М. І. Іншина, Р. А. Калюжного, І. М. Шопіної об'єктом адміністративного проступку, що передбачений ст. 210-1 КУпАП є суспільні відносини у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації. Об'єктивна сторона правопорушення полягає у порушенні законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Відповідальність посадових осіб підприємств, установ, організацій настає за невиконання покладених на них обов'язків

⁸⁹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє видання, перероблено та доповнено / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Атіка, 2005. С. 802.

⁹⁰ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. №8073-X. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

згідно ст. 26 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Суб'єктами правопорушення, що передбачений ст. 210-1 КУпАП можуть бути як посадові особи, так і громадяни України⁹¹.

Таким чином, до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію притягають осіб, які вчинили суспільно шкідливі діяння, які за своєю правовою природою є порівняно незначними із злочинами, за вчинення яких настає кримінальна відповідальність та мають набагато менший негативний вплив на суспільні відносини, що складаються та функціонують в період оголошеної мобілізації.

На нашу думку, після кодифікованих актів, важливе місце у сфері правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації посідають акти Глави держави, акти органів законодавчої та виконавчої гілок влади.

Н. В. Заросило вважає, що після законів за юридичною силою належне місце у ієрархії нормативно-правових актів необхідно відвести актам Президента України та Верховної Ради України, актам Кабінету Міністрів України, актам міністерств та їх структурних підрозділів, актам інших органів центральної виконавчої влади, актам місцевих державних адміністрацій та актам місцевих рад, актам керівників різних рівнів підприємств, установ та організацій незалежно від виду власності, актам органів місцевого самоврядування⁹².

На нашу думку, вищезазначена класифікація буде вдалою для визначення усіх видів нормативно-правових актів, що видаються державними органами влади різного рівня та керівниками підприємств, установ та організацій для комплексного правового регулювання суспільних відносин у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні.

⁹¹ Калюжний Р. А., Іншин М. І., Шопіна І. М. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення. Київ: Алерта, 2013. С. 688, 691.

⁹² Заросило Н. В. Підстави для класифікації нормативно-правових актів. Наука і правоохорона. 2014. № 1. С. 38.

Актам Президента України, які передбачені Основним Законом – указам та розпорядженням⁹³ у сфері правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації відведено важливу роль. Оскільки відповідно до ч. 5 ст. 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» «вид, обсяги, порядок і строк проведення мобілізації визначаються Президентом України в рішенні про її проведення»⁹⁴.

На сьогоднішній день, таким рішенням є Укази Президента України «Про часткову мобілізацію», які видавалися протягом 2014-2016 рр. відповідно до оголошених П. Порошенком усіх хвиль мобілізації (наприклад, Указ Президента України «Про часткову мобілізацію» від 17.03.2014 р. № 303/2014, Указ Президента України «Про часткову мобілізацію» від 14.01.2015 р. № 15/2015 та ін.).

Указами Президента України також проводиться демобілізація військовослужбовців (наприклад, Указ Президента України «Про звільнення в запас військовослужбовців військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, призваних під час третьої черги часткової мобілізації відповідно до Указу Президента України від 14 січня 2015 року №15» від 26.09.2016 р. № 411/2016).

Варто зауважити, що актами Президента України, регулюються й інші суспільні відносини, що функціонують в період оголошеної мобілізації. Так, наприклад, лише Указами глави держави в обов'язковому порядку вводяться у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України, які підлягають обов'язковому виконанню по всій території України в мирний та військовий час, а також в особливий період в процесі мобілізації (Указ Президента України від 06.06.2016 р. № 240/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»»).

⁹³ Берназюк Я. О. Особливості видання Президентом України актів, які не передбачені Конституцією України. Публічне право. 2013. № 1. С. 39.

⁹⁴ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

Наступними нормативно-правовими актами за юридичною силою є акти Верховної Ради України. Відповідно до ч. 2 ст. 46 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», «актами Верховної Ради є закони, постанови, резолюції, декларації, звернення, заяви»⁹⁵.

Як зазначає О. В. Красногор, Верховна Рада України є єдиним органом державної влади який має право у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації приймати закони шляхом голосування народних депутатів⁹⁶. Окрім органічних та звичайних законів у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації, правова характеристика яких проводилася нами вище, Верховна Рада України на пленарних засіданнях також затверджує Укази Президента України «Про часткову мобілізацію» (наприклад, Закон України про затвердження Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» від 15.01.2015 р. № 113-VIII).

Правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні здійснюється постановами Верховної Ради України (Постанови Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»», Постановою Верховної Ради України «Про додаткові заходи щодо зміцнення обороноздатності та безпеки держави» від 6 травня 2014 року № 1238-VII), норми яких вводять у дію ті чи інші нормативно-правові акти, окремі з яких стосуються військової мобілізації.

Наступним за юридичною силою видом нормативно-правових актів, на які необхідно звернути увагу при здійсненні характеристики правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації є акти Кабінету Міністрів України, оскільки як зазначає Ю. Заплотинська, «Конституція України встановлює, що постанови уряду за своєю юридичною силою нижчі за

⁹⁵ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>

⁹⁶ Красногор О. В. Верховна Рада України: конституційно-правові засади функціонування та діяльність. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. 2015. Випуск 44(1). С. 135.

Конституцію та закони України, укази Президента України, проте вищі за акти всіх інших органів виконавчої влади»⁹⁷.

Відповідно до ч. 1 ст. 49 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», «Кабінет Міністрів України на основі та на виконання Конституції і законів України, актів Президента України, постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, видає обов'язкові для виконання акти – постанови і розпорядження»⁹⁸.

На практиці, правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації здійснюється урядом у формі постанов (наприклад, Постанови Кабінету Міністрів України від 27.04.2006 року № 587 «Про затвердження Типового положення про мобілізаційний підрозділ органу державної влади, іншого державного органу») та розпоряджень («Переліків посад і професій військовозобов'язаних, які підлягають бронюванню на період мобілізації та на воєнний час», затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 року № 493-р).

На нашу думку, акти Кабінету Міністрів, що здійснюють на державному рівні правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації відіграють важливу роль для захисту прав та законних інтересів військовозобов'язаних у період оголошеної в країні мобілізації. На відміну від актів Президента України та Верховної Ради України, постанови та розпорядження Уряду більш деталізують правові основи військової мобілізації. Акти Кабінету Міністрів України часто конкретизують норми законів та доповнюють їх. Із прикладів постанов та розпоряджень Уряду, що були наведені нами вище, стає зрозумілим, що їх дія спрямована на конкретизацію норм Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Наступним видом нормативно-правових актів за їх юридичною силою, норми яких здійснюють правове регулювання мобілізаційної підготовки та

⁹⁷ Заплотинська Ю. Акти Кабінету Міністрів України в системі нормативно-правових актів: загальнотеоретичний та порівняльно-правовий аспекти. Вісник Львівського університету. Серія: Юридична. 2013. Випуск 57. С. 37–38.

⁹⁸ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>

мобілізації є акти міністерств України, оскільки відповідно до ст. 1 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», система центральних органів виконавчої влади є складовою системи органів виконавчої влади, вищим органом якої є Кабінет Міністрів України. Міністерства забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах⁹⁹.

Згідно ч. 1 ст. 15 цього ж Закону, «Міністерство у межах своїх повноважень, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів Президента України та постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України видає накази, які підписує міністр»¹⁰⁰.

На нашу думку, важливе місце серед актів усіх Міністерств України у сфері правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації посідають накази Міністерства оборони України, які мають обов'язкову юридичну силу для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників юридичних осіб та громадян України, що залучаються до проведення оголошеної мобілізації (Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України» № 402 та ін.).

Варто зауважити, що частково правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації здійснюється наказами Міністерства охорони здоров'я України. Так, наприклад, Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції щодо заповнення форми первинної облікової документації № 025/о «Медична карта амбулаторного хворого №___»» від 14.02.2012 р. № 110, встановлює типову форму медичної картки амбулаторного хворого (Форма № 025/о), яка є необхідною військовим комісаріатам на всіх військовозобов'язаних ще до початку проходження ними медичного огляду, в тому числі у зв'язку із оголошеною в країні мобілізацією.

⁹⁹ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. №3166-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

¹⁰⁰ Там само.

Правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації також здійснюється Генеральним штабом Збройних Сил України як головним органом військового управління з планування оборони держави, стратегічного планування застосування Збройних Сил України та визначених сил і засобів інших складових сил оборони, координації і контролю за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та силами оборони у межах, визначених законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України. Генеральний штаб у межах повноважень видає накази та директиви, організовує і контролює їх виконання¹⁰¹.

Нормативно-правовими актами Генерального штабу Збройних Сил України у сфері правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації є наприклад, Директива Генерального штабу Збройних Сил України від 27 травня 2015 р. № 7 «Про уточнення порядку комплектування Збройних Сил України резервістами в особливий період», спільна Директива Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України від 6 травня 2014 р. №Д-1 «Про особливості проходження військової служби військовослужбовцями Збройних Сил України, пов'язані з тимчасовою окупацією території України».

Варто зауважити, що чимало актів Генерального штабу Збройних Сил України носять рекомендаційний характер. Особливо це стосується тих проектів законів та інших нормативно-правових актів, які подаються для внесення законодавчих змін у діючі закони чи для прийняття нових.

На нашу думку, важливе місце серед державних органів, що здійснюють правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні є Рада національної безпеки та оборони України (далі – РНБОУ).

Відповідно до статті 107 Конституції України, РНБОУ координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і

¹⁰¹ Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: Указ Президента України від 30.01.2019 № 23/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019>

оборони. Рішення РНБОУ вводяться в дію указами Президента України. Компетенція та функції РНБОУ визначаються законом¹⁰².

Варто погодитися із думкою В. В. Цоклана, який зазначає, що РНБОУ є допоміжним органом при Президентові України зі спеціальною компетенцією, діяльність якого дозволяє главі держави повно та ефективно забезпечувати правовий режим національної безпеки і оборони країни¹⁰³.

Згідно абзацу 11 п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України», РНБО розробляє та розглядає на своїх засіданнях питання, які відповідно до Конституції та законів України, Стратегії національної безпеки України, Воєнної доктрини України належать до сфери національної безпеки і оборони, та подає пропозиції Президентові України, приймає рішення щодо питань оголошення стану війни, загальної або часткової мобілізації¹⁰⁴.

Варто зауважити, що за період проведення АТО на Сході України, РНБОУ ухвалила ряд важливих рішень у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації (наприклад, рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»). Слід зауважити, що кожне рішення РНБОУ в обов'язковому порядку уводиться в дію Указами Президента України.

Як бачимо, на загальнодержавному рівні існує велика кількість органів державної влади, що здійснюють правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні. Одні з них – видають обов'язкові до виконання по всій території країни нормативно-правові акти, інші – видають акти, що здебільшого носять рекомендаційний характер, але є невід'ємною частиною всієї системи нормативно-правових актів державного рівня, що

¹⁰² Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

¹⁰³ Цоклан В. І. Структура Ради національної безпеки і оборони України як важливий елемент її конституційно-правового статусу. Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 90.

¹⁰⁴ Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80>

здійснюють правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні.

Правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації здійснюється не лише на загальнодержавному, а й на місцевому рівні, тобто на рівні однієї області, району чи населеного пункту. В областях та районах правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації також здійснюється місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та військовими комісаріатами відповідного рівня.

Відповідно до ч. ч. 2, 3 ст. 1 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», «місцева державна адміністрація є місцевим органом виконавчої влади і входить до системи органів виконавчої влади. Місцева державна адміністрація в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою»¹⁰⁵. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», «голова місцевої державної адміністрації в межах своїх повноважень видає розпорядження»¹⁰⁶.

Цікавою, на нашу думку, є позиція А. С. Самородова, який вважає, що важливою ознакою виконавчої влади є її організуючий характер. У ній зосереджена вся реальна практична робота щодо виконання законів, актів вищого керівництва¹⁰⁷. Тому голови місцевих державних адміністрацій повинні неухильно дотримуватися наказів, розпоряджень органів влади вищого рівня. У сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації, як правило, розпорядження голів місцевих державних адміністрацій видаються на вимогу нормативно-правових актів, що видаються органами вищого рівня. Розпорядження голів обласних державних адміністрацій у разі оголошеної в країні мобілізації поширюють свою дію на територію відповідної області, і є обов'язковими для виконання для

¹⁰⁵ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

¹⁰⁶ Там само.

¹⁰⁷ Самородов А. С. Місцеві державні адміністрації як суб'єкти земельних відносин. Проблеми законності. 2016. Випуск 133. С. 127.

керівників місцевих органів виконавчої влади та голів органів місцевого самоврядування.

Так, за час проведення АТО голови обласних державних адміністрацій по всій території України видали декілька десятків розпоряджень, що стосувалися військової мобілізації (Розпорядження голови Вінницької обласної державної адміністрації від 22.06.2015 року № 367 «Про організацію проведення заходів VI черги часткової мобілізації на території області», Розпорядження голови Волинської обласної державної адміністрації від 31 серпня 2016 року № 386 «Про забезпечення військового обліку та бронювання військовозобов'язаних в області», Розпорядження голови Донецької обласної державної адміністрації від 31.12.2015 р. № 779 «Про виконання заходів щодо підготовки та проведення мобілізації на території області» та ін.). Усі ці нормативно-правові акти, видавалися на вимогу Указів Президента України «Про часткову мобілізацію» та поширювали свою дію на певну місцевість, в даному випадку на територію однієї області.

На обласному рівні правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації також здійснюється обласними військовими комісаріатами, які з однієї сторони покликані забезпечувати виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації в особливий період людських і транспортних ресурсів на відповідній території, а з іншої сторони – видавати нормативно-правові акти, виконання яких є обов'язковими для військових комісаріатів нижчого рівня, що є відокремленими підрозділами відповідних обласних військових комісаріатів, для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ, організацій будь-якої форми власності, оскільки відповідно до п. 3 Положення про військові комісаріати, «районні, об'єднані районні, міські, об'єднані міські, військові комісаріати підпорядковуються відповідному обласному військовому комісаріату, на території відповідальності якого вони перебувають згідно з адміністративно-територіальним устроєм

України». У межах своїх повноважень військові комісари видають накази та розпорядження¹⁰⁸.

Під час оголошеної в країні мобілізації, саме військові комісаріати відіграють надзвичайно важливу роль щодо виконання мобілізаційних планів на відповідній території. Нормативно-правові акти військових комісарів носять обов'язковий характер для військовозобов'язаних, що зареєстровані на підконтрольній військовому комісаріату території (наприклад, Наказ військового комісара Полтавського обласного військового комісаріату від 20.01.2015 р. № 13 «Про часткову мобілізацію», Наказ військового комісара Чернівецького обласного військового комісаріату від 20.01.2015 р. №12 «Про оголошення часткової мобілізації», Наказ військового комісара Полтавського обласного військового комісаріату від 20.01.2015 р. №13 «Про часткову мобілізацію» та ін.).

Правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в районах здійснюється районними державними адміністраціями та районними військовими комісаріатами. Як і на обласному рівні голови райдержадміністрації у питаннях військової мобілізації видають розпорядження (розпорядження голови Радомишльської районної державної адміністрації від 01.08.2014 р. «Про часткову мобілізацію», Розпорядження голови Лубенської районної державної адміністрації від 12.06.2015 р. №222 «Про проведення (забезпечення) мобілізації людських і транспортних ресурсів на території району»), а військові комісари – накази та розпорядження (Наказ Військового комісара Ужгородського об'єднаного міського військового комісаріату від 27.06.2015 р. №318 «Про призов військовозобов'язаних на військову службу під час мобілізації, в особливий період», Наказ військового комісара Гребінківського районного військового комісаріату від 01.07.2015 р. №41 «Про призов військовозобов'язаних на військову службу під час шостої черги часткової мобілізації, в особливий період»).

¹⁰⁸ Про затвердження Положення про військові комісаріати: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2013 р. № 389. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389-2013-%D0%BF>

Відповідні нормативно-правові акти поширюють свою дію на територію відповідного району та є обов'язковими до виконання органами місцевого самоврядування.

У селах та селищах правове регулювання проведення мобілізації здійснюють виконавчі органи сільських, селищних рад, на яких у галузі оборонної роботи покладено певне коло повноважень у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації. Вони забезпечують організацію та участь у здійсненні на відповідній території заходів, пов'язаних з мобілізаційною підготовкою, територіальною обороною та цивільним захистом; бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час; проведення мобілізації людських, транспортних та інших ресурсів в особливий період.

Відповідно до ч. 8 ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Сільський, селищний, міський голова, голова районної у місті, районної, обласної ради в межах своїх повноважень видає розпорядження»¹⁰⁹.

На виконання загальнодержавних нормативно-правових актів голови сільських, селищних рад у питаннях проведення військової мобілізації видають розпорядження, які є обов'язковими до виконання громадянами, що є зареєстрованими в межах відповідного населеного пункту (Розпорядження голови Коритненської сільської ради Вижницького району Чернівецької області від 25.02.2015 р. №06-ОД «Про організацію виконання Указу Президента України «Про часткову мобілізацію», Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», наказу ОРВК про проведення оповіщення військовозобов'язаних на території Коритненської сільської ради», Розпорядження голови Преображенської сільської ради Юр'ївського району Дніпропетровської області від 28.02.2014 р. № 06/02-05 «Про підготовку до проведення на території сільської ради заходів, пов'язаних з проведенням мобілізації людських і транспортних ресурсів на території Юр'ївського району в особливий період» та ін.).

¹⁰⁹ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

Крім місцевого рівня правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації здійснюється на локальному рівні, тобто безпосередньо на підприємствах, установах та організаціях, в межах яких керівники відповідних юридичних осіб видають накази, які при необхідності можуть стосуватися мобілізаційної підготовки та мобілізації та бути обов'язковими до виконання військовозобов'язаними, що працюють у юридичній особі.

Як зазначає Я. І. Євсюкова, «підприємства, установи та організації та їх посадові особи створюють і підтримують у готовності мобілізаційні потужності, зберігають матеріальні цінності мобілізаційного резерву, а також здійснюють згідно із законодавством заходи щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації»¹¹⁰.

Відповідно до п. 4.6 Інструкції з організації і проведення навчальних зборів з військовозобов'язаними у військових частинах і установах Збройних Сил України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 11.11.2009 р. № 560, командири військових частин (установ), до яких прибувають військовозобов'язані на навчальні збори, повинні видати наказ про зарахування військовозобов'язаних до списків особового складу військової частини (установи), організувати їх облік, а також внести відповідні записи про проходження навчальних зборів у військово-облікові документи військовозобов'язаних із зазначенням тривалості й виду навчальних зборів, завіривши їх підписом, скріпленням гербовою печаткою військової частини (установи)¹¹¹.

Варто зауважити, що військовозобов'язаний працівник підприємства, установи та організації, що призваний на мобілізацію повинен пред'явити роботодавцю мобілізаційну повістку, котрий після ознайомлення зобов'язаний видати наказ про відсторонення працівника від роботи на час призову та

¹¹⁰ Євсюкова Я. І. Мобілізаційна підготовка та мобілізація: українська та зарубіжна модель. Форум права. 2010. № 1. С. 101–102.

¹¹¹ Про затвердження Інструкції з організації і проведення навчальних зборів з військовозобов'язаними у військових частинах і установах Збройних Сил України: Наказ Міністерства оборони України від 11.11.2009 р. № 560. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1162-09>

збереження за ним робочого місця. Виданий роботодавцем нормативно-правовий акт має локальний характер.

Таким чином, правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні здійснюється на загальнодержавному, місцевому та локальному рівнях. На найвищому рівні державного управління процес мобілізації регулюється Конституцією України.

Єдиним органічним законом у даній сфері є Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а Закон України «Про оборону України», Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу», Закон України «Про національну безпеку України» та ряд інших, необхідно відносити до звичайних законів.

На загальнодержавному рівні правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації здійснюється актами Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, міністерств, Генерального штабу, РНБО та іншими органами державної влади, діяльність яких поширюється на територію держави.

В областях, районах, містах, селищах, селах правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації здійснюється місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та військовими комісаріатами відповідного рівня. У сфері правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації голови обласних, районних державних адміністрацій та сільський, селищних рад видають розпорядження.

Окрім місцевого рівня, правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації здійснюється на локальному рівні, тобто безпосередньо на підприємствах, установах та організаціях, в межах яких керівники відповідних юридичних осіб видають накази, які при необхідності можуть стосуватися мобілізаційної підготовки та мобілізації та бути обов'язковими до виконання військовозобов'язаними, що працюють у юридичній особі. Сюди також необхідно відносити накази командирів військових частин.

Весь перелік вищезазначених нормативно-правових актів має суттєве значення для оперативного проведення мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні.

1.3 Місце адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію у системі юридичної відповідальності

У сучасному демократичному суспільстві розвиток особистості, захист її законних прав та інтересів є обов'язком кожної держави. Кожна особа, яка перебуває на території будь якої країни повинна неухильно дотримуватися тих законодавчих приписів, що встановлені державою. Внаслідок цього, між компетентними органами державної влади та індивідами формуються взаємні права та обов'язки, недотримання яких призводить до виникнення такого поняття, яке в теорії права називається «юридична відповідальність».

Юридична відповідальність – це одна із форм соціальної відповідальності. Як вважають І. Б. Аземша та К. В. Басін, для повного розуміння сутності юридичної відповідальності, необхідно з'ясувати її мету та призначення у суспільстві. На думку науковців, мету юридичної відповідальності необхідно розглядати в широкому та вузькому значенні. В широкому – це охорона існуючого устрою і суспільного порядку в державі та попередження правопорушень в майбутньому. У вузькому – це покарання винного за вчинення ним протиправного діяння¹¹².

Варто зауважити, що виходячи із мети юридичної відповідальності можна сформулювати її визначення, яке на законодавчому рівні на сьогоднішній день не закріплено. На думку О. В. Мелехіна, юридична відповідальність – це обов'язок правопорушника нести покарання, зазнавати санкцій, що передбачені

¹¹² Басін К. В. Юридична відповідальність: сучасні погляди, дискусії та концепції. Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 54.

правовими нормами і застосовуються компетентними органами за вчинення ним протиправного діяння¹¹³.

Натомість М. І. Матузов вважає, що юридична відповідальність – це один із видів соціальної відповідальності, головною особливістю якої є те, що вона пов'язана із порушенням юридичних норм, за якими стоїть апарат примусу держави¹¹⁴.

Серед українських науковців (В. В. Галунько, В. І. Курило, С. О. Короед, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова) поширеною є думка, що юридична відповідальність – це передбачені нормами права і реалізовані щодо особи, яка здійснила правопорушення, заходи державного примусу, що накладаються уповноваженими на те публічними органами, пов'язані із засудженням правопорушника та здійсненого ним діяння з боку держави й суспільства, що призводить до настання для правопорушника негативних наслідків особистого, майнового та організаційного характеру¹¹⁵.

Тобто, якщо особою вчинено винне, протиправне суспільно-небезпечне (суспільно-шкідливе) діяння, то прийнято вважати, що в такому випадку її притягатимуть до юридичної відповідальності. Аналогічна ситуація відбувається тоді, коли військовозобов'язаним чи посадовою особою підприємства, установи та організації, органу державної влади, органу місцевого самоврядування порушується законодавство про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Такі особи підлягають юридичній відповідальності, яка має свої різновиди.

Варто відзначити, що в теорії права виділяють декілька різновидів юридичної відповідальності.

¹¹³ Мелехин А. В. Теория государства и права: учебник. Москва: Маркет ДС, 2007. С. 407.

¹¹⁴ Матузов Н. И. Теория государства и права: учебник. Москва: Юрист, 2004. С. 443.

¹¹⁵ Адміністративне право України. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / за ред. проф. В. В. Галунька. Херсон: Грін Д.С., 2015. С. 155.

Наприклад, С. В. Петков, Н. О. Армаш, Є. О. Соболев, вважають, що юридичну відповідальність необхідно поділяти на відповідальність за проступки та відповідальність за злочини¹¹⁶.

Натомість, Д. М. Лук'янець, зазначає про те, що за комбінацією двох ознак (суб'єктного складу та процедурної конструкції) можна виділити кінцеву кількість видів юридичної відповідальності, яка базується на владних відносинах між правопорушником і органом, що здійснює притягнення до відповідальності. Такими видами, зокрема є загальновідомі конституційна, адміністративна, кримінальна і дисциплінарна відповідальності¹¹⁷.

Як зазначає С. Т. Гончарук, сьогодні адміністративна відповідальність, без сумніву, є найпоширенішим видом юридичної відповідальності в правовій системі України і одним із самих дієвих правових інструментів у боротьбі із наймасовішими протиправними діями — адміністративними проступками¹¹⁸.

Слід підтримати думку С. Т. Гончарука та відзначити, що за сучасних умов, враховуючи проведення на Сході України Операцію Об'єднаних Сил, можна із впевненістю зауважити, що одним із найрозповсюдженіших видів юридичної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є адміністративна відповідальність.

Цікавою, на нашу думку, є позиція С. В. Петкова, Н. О. Армаш, Є. О. Соболев, які вважають, що в теорії сучасного адміністративного права необхідно виділяти такі чотири підходи щодо визначення адміністративної відповідальності:

1. «Відповідальність-обов'язок» — адміністративна відповідальність розглядається як вид юридичної відповідальності, яка визначає обов'язок особи

¹¹⁶ Петков С. В., Армаш Н. О., Соболев Є. О. Адміністративна деліктологія: сучасна модель відповідальності посадових осіб органів публічної влади: навчальний посібник. Київ: КНТ. 2015. С. 11.

¹¹⁷ Лук'янець Д. М. Типологія юридичної відповідальності. Юридична Україна. № 3. 2004. С. 7.

¹¹⁸ Гончарук С. Т. До питання про поняття та сутність адміністративної відповідальності. Проблеми систематизації законодавства України про адміністративні правопорушення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Сімферополь. Частина 2. С. 68.

заснати певних обмежень державно-владного характеру за вчинення адміністративного правопорушення.

2. «Відповідальність-засудження» – адміністративна відповідальність розглядається як державне засудження особи, тобто негативна реакція держави й суспільства на протиправні діяння.

3. «Відповідальність-застосування санкцій» – адміністративна відповідальність розглядається як реальне застосування адміністративно-правової норми, зокрема її санкції.

4. «Відповідальність-правовідносини» – адміністративна відповідальність являє собою регламентовані нормами адміністративного права відносини між порушником адміністративно-правової норми та уповноваженим державним органом з приводу скоєного адміністративного правопорушення¹¹⁹.

Як вважають В. В. Середа, Ю. С. Назар, К. М. Костовська, адміністративна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, специфічною формою реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення¹²⁰.

На думку Т. О. Коломєць та В. К. Колпакова, адміністративну відповідальність необхідно розглядати в об'єктивному та суб'єктивному значенні. Науковці зазначають, що в об'єктивному розумінні адміністративна відповідальність – це застосування в адміністративному порядку уповноваженими органами або їх посадовими особами стягнень або інших санкцій матеріального, особистого або організаційного характеру до осіб, що вчинили передбачені законом правопорушення. В суб'єктивному значенні адміністративну відповідальність необхідно розглядати як обов'язок особи, що вчинила передбачене законом правопорушення, заснати обмежень матеріального, особистого чи організаційного характеру внаслідок застосування

¹¹⁹ Петков С. В., Армаш Н. О., Соболев Є. О. Адміністративна деліктологія: сучасна модель відповідальності посадових осіб органів публічної влади: навчальний посібник. Київ: КНТ. 2015. С. 17–19.

¹²⁰ Середа В. В., Назар Ю. С., Костовська К. М. Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016. С. 159.

до неї в адміністративному порядку уповноваженими органами або їх посадовими особами стягнень або інших санкцій¹²¹.

Як зазначає В. Б. Авер'янов адміністративна відповідальність характеризується негативною реакцією держави на протиправні прояви окремих фізичних (а в деяких випадках і юридичних) осіб шляхом встановлення відповідних правил, заборон і порушенням санкцій щодо порушників. Адміністративна відповідальність має всі ознаки юридичної відповідальності, позаяк є різновидом останньої¹²².

На думку В. В. Середи та З. Р. Кісіль, суть адміністративної відповідальності полягає у впливі, що чинять уповноважені органи або посадові особи на громадянина, який вчинив адміністративне правопорушення і тягне за собою негативні для правопорушника наслідки морального (попередження), матеріального (штраф) або особистого характеру (адміністративний арешт)¹²³.

Порівняно із загальним розумінням адміністративної відповідальності в адміністративному праві, інститут адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію має свої особливості. Серед науковців (С. М. Мельник, О. Є. Лейст) поширеною є позиція про те, що адміністративну відповідальність необхідно відносити до каральних видів юридичної відповідальності^{124 125}.

Функціональна різноманітність юридичної відповідальності в адміністративному праві полягає у тому, що на нормативному рівні вона виступає як засіб охорони суспільних відносин від протиправних посягань, тобто юридична відповідальність виконує охоронну функцію. Каральна функція

¹²¹ Адміністративне право України: словник термінів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за загальною редакцією Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Державний вищий навчальний заклад Запорізький національний університет. Київ: Ін Юре, 2014. С. 6.

¹²² Адміністративне право України. Академічний курс: підручник у двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Юридична думка, 2004. С. 431

¹²³ Середи В. В., Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В. Адміністративне право: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. С. 49.

¹²⁴ Мельник С. М. Функціональні типи юридичної відповідальності в адміністративному праві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. Випуск 12(1). С. 216.

¹²⁵ Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы). Издательство Московского университета. 1981. С. 130–131.

юридичної відповідальності у адміністративному праві реалізується вже після того, коли суб'єкт порушив вимоги закону, тому для нього повинні настати певні негативні наслідки¹²⁶.

На нашу думку, аналогічні функції (охоронну та каральну) виконує інститут адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Так, з одного боку, інститут адміністративної відповідальності виступає засобом охорони суспільних відносин, що виникають під час оголошеної в країні мобілізації та діють на час особливого періоду, а також регулюються на державному рівні Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та загальними правовими актами. З іншого боку, каральна функція інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію набуває свого поширення уже після вчинення військовозобов'язаним чи посадовою особою адміністративного проступку, що призвів до порушення суспільних відносин, що регламентуються Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та іншими нормативно-правовими актами.

Варто зауважити, що визначення поняття адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію на законодавчому рівні не закріплено.

На сьогоднішній день, питання щодо розуміння адміністративної відповідальності загалом є одним із найбільш суперечливих в адміністративно-правовій науці¹²⁷. У чинному законодавстві відсутнє визначення поняття «адміністративна відповідальність», незважаючи на те, що в правозастосовній практиці воно зустрічається постійно¹²⁸. На думку О. С. Літошенко, відсутність визначення адміністративної відповідальності в Кодексі України про

¹²⁶ Мельник С. М. Типологія юридичної відповідальності за адміністративним правом України: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2015. С. 12.

¹²⁷ Іванцов В. О. Адміністративна відповідальність: узагальнюючий підхід до визначення поняття. Право і безпека. 2014. № 3. С. 49.

¹²⁸ Бородін І. Л. Адміністративна відповідальність як різновид юридичної відповідальності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2006. № 1. С. 141.

адміністративні правопорушення збіднює його зміст, позбавляє стрижневої спрямованості правові норми, що містяться в ньому¹²⁹.

На законодавчому рівні адміністративна відповідальність за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію передбачена ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

На думку І. Л. Бородіна та В. А. Круглова, адміністративна відповідальність може бути реалізована за наявності таких складових взаємопов'язаних елементів:

- 1) вчинення дій, що порушують встановлену Кодексом про адміністративні правопорушення або іншими нормативними актами заборону;
- 2) порушення, розслідування, розгляд справи і ухвалення рішення про застосування до особи, яка скоїла протиправну дію, санкції, передбаченої Кодексом України про адміністративні правопорушення або іншими нормативними актами, чи про звільнення від неї;
- 3) виконання прийнятого рішення¹³⁰.

Реалізація адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію на відміну від загальних положень про реалізацію адміністративної відповідальності про які зазначають І. Л. Бородин та В. А. Круглов, на нашу думку, має свої особливості.

Так, «адміністративна відповідальність за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію можлива за наявності достатніх приводів і підстав»¹³¹. Достатність у даному випадку означає таку їх сукупність, що створює реальну можливість не лише визначити характер та особливості власне правопорушення, вказати на особу правопорушника, а й

¹²⁹ Літошенко О. С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київський національний економічний університет. Київ, 2005. С.6.

¹³⁰ Бородин І. Л. До питання про дефініцію адміністративна відповідальність. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2012. № 1. С. 39.

¹³¹ Братковський В. М. Особливості реалізації адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Науковий журнал Право і суспільство Дніпропетровського гуманітарного університету. Випуск 3. Дніпро. 2017. С. 107.

застосувати щодо неї визначені законодавством санкції з метою недопущення вчинення правопорушень у майбутньому, мінімізації шкоди від вчиненого протиправного діяння та створення правового механізму, здатного захистити інтереси держави, юридичних і фізичних осіб, інших суб'єктів права¹³².

Визначення підстав адміністративної відповідальності є однією з основних матеріально-адміністративних гарантій законності притягнення громадян України до адміністративної відповідальності¹³³. У науці адміністративного права немає однозначності щодо визначення підстав адміністративної відповідальності, в тому числі за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію¹³⁴. Так, В. Б. Авер'янов вважає, що підставою адміністративної відповідальності є лише адміністративний проступок¹³⁵. Ю. П. Битяк наголошує на тому, що у науці адміністративного права виділяють фактичні та юридичні (правові) підстави адміністративної відповідальності¹³⁶. Н. О. Цюприк вказує про те, що в адміністративній науці прийнято виділяти три підстави адміністративної відповідальності: фактичну, нормативну та процесуальну. Науковець вважає, що фактичною підставою адміністративної відповідальності, що дозволяє притягнути особу до неї, є вчинення адміністративного правопорушення (проступку). Нормативна підстава – це система норм, що закріплюють склади адміністративних проступків, систему адміністративних стягнень; коло суб'єктів, наділених правом застосовувати адміністративні стягнення і процедуру притягнення до адміністративної відповідальності. Процесуальною підставою адміністративної відповідальності є акт компетентного органу про

¹³² Шестак Л. Склад адміністративного правопорушення та його значення для призначення покарання. Підприємництво, господарство і право. 2009. № 12. С. 9.

¹³³ Ермоленко О. С. Стаття 163-3 КУпАП: підстави настання відповідальності. Фінансове право. 2011. № 2(16). С. 38.

¹³⁴ Bratkovsky V. M. To the issue of the content and grounds of administrative responsibility for violation of legislation on mobilization preparation and mobilization. Правова та правоохоронна діяльність: європейський досвід та українські реалії: тези доповідей та повідомлень учасників всеукраїнської науково-практичної конференції ад'юнктів, курсантів і студентів (іноземними мовами) / за загальною редакцією канд. філол. Наук, доц. І.Ю. Сковронської. Львів: ЛьвДУВС, 2016. С. 20.

¹³⁵ Адміністративне право України. Академічний курс: підручник у двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Юридична думка, 2004. С. 431.

¹³⁶ Битяк Ю. П. Административное право Украины. Общая часть: [учеб. пособ.]. Харьков: Одиссей, 1999. С. 127.

накладення конкретного адміністративного стягнення за конкретний адміністративний проступок на конкретну винну особу¹³⁷.

На нашу думку, класифікація підстав адміністративної відповідальності, яку пропонує Н. О. Цюприк за сучасних умов є досить вдалою, адже вважаємо, що наявність всіх перелічених вище умов є необхідним чинником, для того, щоб притягнути правопорушника до адміністративної відповідальності, в тому числі до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Тому, за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію пропонуємо виділяти наступні підстави адміністративної відповідальності: фактичну, нормативну та процесуальну¹³⁸.

Фактичною підставою адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію, що дозволяє притягнути військовозобов'язаних громадян та посадових осіб до відповідальності за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП є вчинення адміністративного проступку.

Нормативна підстава адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію – це система норм, що закріплюють склади адміністративних проступків, систему адміністративних стягнень; коло суб'єктів, наділених правом застосовувати адміністративні стягнення і процедуру притягнення до адміністративної відповідальності. Склад адміністративного проступку за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію передбачений у ст. 210-1 КУпАП, а ст. 235 КУпАП закріплено повноваження військових комісаріатів (їх представляють районні (міські) військові комісари) розглядаючи

¹³⁷ Цюприк Н. О. Принципи та підстави притягнення до адміністративної відповідальності працівників органів внутрішніх справ. Альманах права. 2012. Випуск 3. С. 448–449.

¹³⁸ Братковський В. М. Умови та підстави адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Сьома міжнародна науково-практична конференція: Соціально-гуманітарні виклики 2016 року (09 червня 2016 року). Львів: Національна академія наукового розвитку, 2016. С. 208.

справи про ці адміністративні правопорушення. Військові комісаріати мають також можливість направляти матеріали справи про адміністративне правопорушення до правоохоронних органів для прийняття ними процесуального рішення щодо розшуку військовозобов'язаних громадян, що призиваються на мобілізацію, після чого винного вже можуть притягнути до кримінальної відповідальності.

Процесуальною підставою адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію є акт компетентного органу про накладення конкретного адміністративного стягнення за конкретний адміністративний проступок на винну особу. Тобто на практиці таким актом є постанова військового комісара про притягнення військовозобов'язаного чи посадової особи до адміністративної відповідальності за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

Однією з особливостей інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію у системі юридичної відповідальності є те, що застосування санкції статті 210-1 КУпАП здійснюється компетентними органами лише в період, коли в країні оголошено мобілізацію та на час особливого періоду.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час

мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій»¹³⁹.

Мобілізаційна підготовка та мобілізація тісно пов'язана з особливим періодом, який взагалі не можна розуміти як режим, це комплексне поняття, яке описує час впливу негативного фактору воєнного характеру¹⁴⁰.

Таким чином, особливістю інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є його періодичний, не постійний характер. Його норми діють на час оголошеної мобілізації, а також на час особливого періоду, який також охоплює воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Варто зауважити, що порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію означає порушення тих суспільних відносин, що складаються та функціонують на період оголошеної мобілізації і на час особливого періоду та регламентуються Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та іншими нормативно-правовими актами, норми яких частково здійснюють правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні (Закон України «Про національну безпеку України»; Закон України «Про оборону України» та ін.) або уточнюють норми Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» («Переліків посад і професій військовозобов'язаних, які підлягають бронюванню на період мобілізації та на воєнний час» затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 року № 493-р; Директива Генерального штабу Збройних Сил України від 27 травня 2015 р. № 7 «Про уточнення порядку комплектування Збройних Сил України резервістами в особливий період» та ін.).

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо сформулювати ознаки та навести визначення адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

¹³⁹ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

¹⁴⁰ Кузнichenko С. О. Адміністративно-правовий режим воєнного стану: монографія. Харків: Право, 2014. С. 31.

Отже, адміністративна відповідальність за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію у системі юридичної відповідальності характеризується такими ознаками:

1. До підстав застосування адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію слід віднести фактичну, нормативну та процесуальну.

2. Інститут адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію характеризується своєю періодичністю та непостійним характером, оскільки його норми застосовуються, коли в країні оголошено мобілізацію та на час особливого періоду.

3. Єдиними суб'єктом, який виносить постанову про накладення адміністративного стягнення за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є військовий комісаріат.

4. Особливе коло суб'єктів відповідальності: до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію притягаються військовозобов'язані громадяни, а також посадові особи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівники підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

5. Єдиний вид адміністративного стягнення: штраф (ст. 210-1 КУпАП).

6. Оскаржити постанову про накладення адміністративного стягнення за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію можна у суді (наприклад, постанова Кельменецького районного суду Чернівецької області від 6 липня 2015 року у справа №717/1143/15).

Таким чином, адміністративна відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію – це сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням військовими комісаріатами до військовозобов'язаних громадян України, посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування,

керівників підприємств, установ та організацій, що вчинили адміністративний проступок у процесі мобілізації та в час особливого періоду, адміністративних стягнень у вигляді штрафу.

На нашу думку, для повноцінної можливості визначення місця адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію у системі юридичної відповідальності необхідно здійснити розмежування останньої від кримінальної відповідальності.

Як зазначає, О. С. Володавська, до сьогоднішнього дня питання кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією громадян не були актуальними. До 2014 року мобілізація в Україні не проводилась, а тому й були відсутні кримінальні провадження за відповідними статтями КК України¹⁴¹.

Розглядаючи адміністративну та кримінальну відповідальність, в тому числі за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, слід відзначити, що вони певною мірою схожі між собою, адже кожна з них – це відповідальність перед державою. Крім того, для адміністративних правопорушень та злочинів, як підстав адміністративної та кримінальної відповідальності, характерні такі спільні ознаки, як суспільна небезпека, протиправність, караність та винність. В той же час, адміністративна відповідальність за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію відрізняється від кримінальної за своїми нормативними і фактичними підставами.

Як вже зазначалося, фактичною підставою адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, що дозволяє притягнути військовозобов'язаних громадян та посадових осіб органів державної влади, органів місцевого

¹⁴¹ Володавська О. С. Відмежування ухилення від призову за мобілізацією (стаття 336 Кримінального кодексу України) від порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (стаття 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Вісник Кримінологічної асоціації України. 2015. № 1(9). С. 68.

самоврядування, керівників підприємств, установ та організацій до відповідальності за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП є вчинення адміністративного проступку.

Як зазначає Є. С. Гнатенко, до фактичних підстав кримінальної відповідальності, в тому числі за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, належить учинення суспільно небезпечного діяння – злочину¹⁴². Суспільна небезпека – це об'єктивна ознака діяння, що виражає ступінь його шкідливості суспільним відносинам, що функціонують у державі.

Залежно від ступеня заподіяної шкоди, можна визначити чи діяння є адміністративним правопорушенням або злочином, що вчиняються в період оголошеної мобілізації¹⁴³.

Як уже було зазначено, нормативною підставою адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є норми ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП. Нормативною підставою кримінальної відповідальності є норми Кримінального кодексу України, які встановлюють відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Вважаємо, що при розмежуванні адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію необхідно використовувати наступні критерії:

– за органами, які її застосовують. Рішення про притягнення військовозобов'язаних громадян та посадових осіб до адміністративної відповідальності за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону,

¹⁴² Гнатенко Є. С. Підстави кримінальної відповідальності за законодавством України. Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. 2013. № 2. С. 104.

¹⁴³ Братковський В. М. Спільні та відмінні риси адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 16-17 червня 2017 р.). Харків: ГО Асоціація аспірантів-юристів. 2017. С. 25.

мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП приймає військовий комісаріат та виносить постанову про накладення адміністративного стягнення. Натомість, кримінальна відповідальність за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію настає виключно за рішенням суду;

– за видами санкцій. Відповідно до санкції статті 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП, адміністративна відповідальність за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію настає у вигляді накладення штрафу, розмір якого коливається для військовозобов'язаних від десяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на посадових осіб – від тридцяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян¹⁴⁴. Як зазначалося раніше, кримінальна відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію передбачена декількома статтями Кримінального кодексу України (стаття 114-1 «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань», стаття 336 «Ухилення від призову за мобілізацією», стаття 336-1 «Ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації», стаття 337 «Ухилення від військового обліку або спеціальних зборів»)¹⁴⁵. Дослідивши санкції вищезазначених статей Кримінального кодексу України, можна зробити висновок, що кримінальна відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію носить більш суворіший характер ніж адміністративна відповідальність, оскільки санкції статей окрім штрафу передбачають більш суворіші види покарань (виправні роботи, арешт, обмеження волі та позбавлення волі).

¹⁴⁴ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. №8073-X. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

¹⁴⁵ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

– за процедурою застосування санкцій до порушника. Процес притягнення порушника до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію в часі є значно коротший ніж притягнення до кримінальної відповідальності. Крім того, сама процедура притягнення дещо відрізняється. Якщо в першому випадку, на основі вчиненого адміністративного правопорушення військовий комісаріат виносить постанову про накладення адміністративного стягнення за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, то при вирішенні питання про притягнення військовозобов’язаного чи посадової особи до кримінальної відповідальності цей процес є складнішим. Адже, як зазначає Т. М. Барабаш, притягнення до кримінальної відповідальності – це певний процес, який має триваючий характер і спрямовується на доведення вини тієї чи іншої особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння¹⁴⁶.

Так, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі по тексту – КПК України) кримінальне провадження включає досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв’язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність¹⁴⁷. Як підкреслюють Л. В. Юрченко та А. Г. Забабуріна, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України, поняття кримінального провадження являє собою безперервний рух, послідовний перехід від однієї стадії до іншої¹⁴⁸.

Тобто порівняно із процедурою притягненням військовозобов’язаних та посадових осіб до адміністративної відповідальності, кримінальна відповідальність за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію характеризується більш складним процесом: як за періодом у часі, так і за стадіями провадження.

¹⁴⁶ Барабаш Т. М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2013. № 5. С. 116.

¹⁴⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

¹⁴⁸ Юрченко Л. В., Забабуріна А. Г. Привлечение к уголовной ответственности – как стадия уголовного производства. Ученые записки Таврического национального университета В.И. Вернадского. Серия Юридические науки. Том 26 (65). 2012. № 2. С. 238.

Таким чином, за сучасних умов у системі юридичної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, найбільш застосовуваним її видом є адміністративна відповідальність. При цьому важливим є під час правозастосування враховувати її ознаки та особливості, а також критерії розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за ці правопорушення.

РОЗДІЛ 2

ОЗНАКИ ТА СКЛАД АДМІНІСТРАТИВНО КАРАНОГО ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МОБІЛІЗАЦІЙНУ ПІДГОТОВКУ ТА МОБІЛІЗАЦІЮ

2.1 Ознаки адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію

Кожна особа за вчинення протиправного діяння повинна бути піддана справедливому покаранню. Відповідальність за вчинене діяння повинна наставати виключно в межах санкції статті правового акта, який передбачає міру відповідальності за протиправну дію чи бездіяльність. Одним із видів юридичної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є адміністративна відповідальність, яка передбачена ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

Адміністративно караному порушенню законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію притаманні як загальні ознаки, які стосуються всіх адміністративних правопорушень, що передбачені КУпАП, так і спеціальні ознаки, які відносяться виключно до адміністративних правопорушень, що вчиняються у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації. Варто зауважити, що у науці адміністративного права серед науковців немає єдності щодо визначення ознак адміністративно караного правопорушення.

Так, В. В. Середа, Ю. С. Назар, К. М. Костовська, вважають, що усі ознаки адміністративного правопорушення необхідно поділяти на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних ознак науковці відносять: суспільну шкідливість,

протиправність, караність, а до суб'єктивних ознак: винуватість та осудність (деліктоздатність)¹⁴⁹.

В свою чергу такі науковці як В. В. Галунько, В. І. Курило, С. О. Короед, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова вважають, що ознаками адміністративного правопорушення є протиправна дія чи бездіяльність, винність, адміністративна караність та суспільна небезпека¹⁵⁰.

На нашу думку, цікавою є позиція І. А. Мартинов, який вважає, що до ознак адміністративного порушення необхідно відносити: протиправність; винність; наявність закріпленої в нормах права адміністративної відповідальності за вчинене правопорушення; наявність обставин, що виключають адміністративну деліктність діяння¹⁵¹.

Натомість А. В. Куракін, А. М. Кононов, М. В. Костенніков та інші пропонують для адміністративного порушення виділяти наступні ознаки:

- адміністративну протиправність;
- адміністративну караність;
- суспільну небезпеку;
- винність¹⁵².

На нашу думку, ознаки про які зазначають А. В. Куракін, А. М. Кононов, М. В. Костенніков є обов'язковими для усіх складів адміністративних правопорушень, в тому числі і тих, що вчиняються у сфері порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. При цьому основною ознакою адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є його караність, оскільки як зазначає А. Ю. Нашинець-Наумова, більшість людей не здійснюють

¹⁴⁹ Серета В. В., Назар Ю. С., Костовська К. М. Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016. С. 168–170.

¹⁵⁰ Адміністративне право України. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / за ред. проф. В. В. Галунька. Херсон: Гринь Д.С., 2015. С. 158–159.

¹⁵¹ Мартынов И. А. Институт исключения деликтности деяния в административном праве: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.14. Москва. 2006. С. 16.

¹⁵² Актуальные проблемы административного права: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности Юриспруденция / М. В. Костенников, А. В. Куракин, А. М. Кононов, П. И. Кононов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. С. 179.

протиправних дій не тому, що це неможливо, а тому, що це засуджується та карається суспільством, тому що так чинити не прийнято¹⁵³. Караність передбачає, що за вчинення конкретного правопорушення особа нестиме передбачену чинним законодавством адміністративну відповідальність¹⁵⁴.

На думку Н. В. Дараганової, адміністративна караність проступку, як його ознака полягає у тому, що за його вчинення особа повинна нести лише адміністративну відповідальність¹⁵⁵. А Н. С. Федорук, вважає, що караність – це конкретна дія або бездіяльність, що може бути визнана проступком лише в тому випадку, коли за його вчинення законодавством передбачена адміністративна відповідальність¹⁵⁶.

На нашу думку, адміністративна караність означає можливість застосування до порушника адміністративного стягнення, хоча реально воно може й не накладатися наприклад, у випадку звільнення від адміністративної відповідальності.

За українським законодавством адміністративні стягнення за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію накладаються у вигляді штрафу. Інші види адміністративних стягнень за санкцією ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП не передбачено.

На нашу думку, розмір штрафу, що накладається за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію залежить від декількох обставин:

– чи вчинено адміністративно каране порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію громадянином шляхом ухилення від мобілізації, чи посадовою особою – у разі неналежного виконання своїх

¹⁵³ Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія. Київ: Видавничий дім Гельветика. 2017. С. 33.

¹⁵⁴ Бабич Б. А. Суспільна небезпека як категорія адміністративно-деліктного права. Часопис Київського університету права. 2011. № 4. С. 147.

¹⁵⁵ Дараганова Н. В. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: ВНЗ Національна академія управління, 2013. С.125.

¹⁵⁶ Федорук Н. С. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет. 2013. С. 218.

посадових обов'язків (наприклад, невиконання інспектором з військового обліку, що працює в органі місцевого самоврядування своїх обов'язків по забезпеченню оповіщення військовозобов'язаних громадян на збори по мобілізації). Згідно ст. 210-1 КУпАП на військовозобов'язаних громадян накладається розмір штрафу від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а на посадових осіб – від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян¹⁵⁷.

– розмір штрафу залежить від того, чи вчинено адміністративно каране порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію з обставинами, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення, що вчиняється у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації. Наприклад, якщо військовозобов'язаним вчинено ухилення від мобілізації в стані сп'яніння, то орган (посадова особа), який накладає адміністративне стягнення, залежно від характеру адміністративного правопорушення може не визнати дану обставину обтяжуючою (п. 6 ч. 1 ст. 35 КУпАП). Якщо ж військовим комісаром така обставина буде визнана обтяжуючою, то на порушника можуть накласти вищий розмір штрафу, але не більше тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а на посадових осіб – не більше ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

– відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 35 КУпАП, обставинами, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення (в тому числі, адміністративні правопорушення, що вчиняються у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації), визнається: повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню¹⁵⁸.

В такому випадку, розмір штрафу за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію для громадян становитиме від

¹⁵⁷ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. №8073-X. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

¹⁵⁸ Там само.

тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян¹⁵⁹.

Штраф за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію має бути сплачений порушником не пізніше як через п'ятнадцять днів з дня вручення йому постанови про накладення штрафу, а в разі оскарження такої постанови – не пізніше як через п'ятнадцять днів з дня повідомлення про залишення скарги без задоволення. Постанову посадової особи військового комісаріату про накладення адміністративного стягнення може бути оскаржено, наприклад у суд. Відповідно до ст. 289 КУпАП, скаргу на постанову військового комісара по справі про адміністративне правопорушення може бути подано протягом десяти днів з дня винесення постанови¹⁶⁰.

Наступною ознакою адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є його суспільна шкідливість.

Варто зауважити, що деякі науковці (І. А. Галаган, В. А. Крижановська, Н. В. Дараганова, А. В. Куракін, А. М. Кононов, М. В. Костенніков та ін.) вважають, що ознакою адміністративного порушення є його суспільна небезпека^{161 162 163 164}. Як видається, така позиція науковців є досить дискусійною, оскільки суспільна небезпека є обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, тому прирівнювати цю ознаку до адміністративного проступку є не зовсім виправданим, оскільки наслідки від вчинення злочинних діянь є значно небезпечнішими ніж від адміністративних проступків.

¹⁵⁹ Там само.

¹⁶⁰ Там само.

¹⁶¹ Галаган І. А. Административная ответственность в СССР. Государственное и материально-правовое исследование. Воронеж. 1970. С. 160.

¹⁶² Крижановська В. А. Про підстави адміністративної відповідальності. Митна справа. 2014. № 5(2.1). С. 216.

¹⁶³ Дараганова Н. В. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: ВНЗ Національна академія управління, 2013. С. 125.

¹⁶⁴ Актуальные проблемы административного права: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности Юриспруденция / М. В. Костенников, А. В. Куракин, А. М. Кононов, П. И. Кононов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. С. 179.

На думку В. В. Середи, Ю. С. Назара, К. М. Костовської, суспільна шкідливість – це дія чи бездіяльність, що заподіює або створює загрозу заподіяння шкоди об’єктам адміністративно-правової охорони, які передбачені у ст. 9 КУпАП¹⁶⁵. Суспільна шкідливість – шкода, що завдається або може бути завдана правопорушенням окремим особам, державі, суспільству, яка вимірюється в кількісному або якісному співвідношенні й виражається в майнових, немайнових та інших наслідках, у результаті чого порушується унормований стан соціальних зв’язків у суспільстві¹⁶⁶.

Як зазначає Н. А. Орловська, шкодою повинне вважатися погіршення, знищення або недосягнення будь якого суспільного блага, незалежно від того, в якій формі шкода заподіяна¹⁶⁷.

Шкідливості правопорушення набуває лише після його вчинення, оскільки тільки тоді настають наслідки, які дозволяють розцінювати його як шкідливе. До цього суспільна шкідливість діяння є лише можливою¹⁶⁸.

Таким чином, суспільна шкідливість адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію настає лише після вчинення військовозобов’язаними чи посадовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівниками підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності відповідного адміністративного проступку. У процесі вчинення адміністративного правопорушення, що передбачене ст. 210-1 КУпАП шкода завдається як інтересам конкретного громадянина (наприклад, не надання військовозобов’язаному у встановленому законодавством порядку відстрочки від мобілізації), так і інтересам держави загалом (наприклад, неналежне

¹⁶⁵ Середа В. В., Назар Ю. С., Костовська К. М. Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016. С. 169.

¹⁶⁶ Штанько А. О. Правопорушення як вид правової поведінки: автореф. дис. на здоб. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. С. 12.

¹⁶⁷ Орловська Н. А. Соціальна шкідливість та суспільна небезпека: концептуальні аспекти співвідношення у контексті побудови кримінально-правових санкцій. Форум права. 2011. № 2. С. 673.

¹⁶⁸ Шириков А. С. Социальная вредность и общественная опасность противоправного деяния: проблема соотношения. Право и политика. 2004. № 5. С. 25–26.

виконання підприємством, установою та організацією державного мобілізаційного замовлення (завдання)).

Наступною ознакою адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є його протиправний характер.

Як вважає В. К. Колпаков, протиправність – це заборона адміністративно-правовими нормами відповідного вчинку як такого, що завдає шкоди чи загрожує небезпекою¹⁶⁹. Існує й інша точка зору, згідно якої протиправність – це діяння, яке завжди посягає на загальнообов'язкові правила, встановлені тим чи іншим нормативним актом¹⁷⁰. Натомість Т. О. Коломоєць зазначає, що протиправність – це заборона дій, яка передбачена конкретною адміністративною нормою¹⁷¹.

Ми вважаємо, що суть протиправності повинна зводитися до того, що кожне конкретне діяння (дія чи бездіяльність) має визнаватися адміністративним правопорушенням лише тоді, коли воно передбачене як таке чинним адміністративно-деліктним законодавством.

Тобто адміністративно каране порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію визнається протиправним тоді, коли військовозобов'язаними громадянами чи посадовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівниками підприємств, установ та організацій порушуються встановлені норми мобілізаційної підготовки та мобілізації та за порушення яких передбачена адміністративна відповідальність за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП. Наприклад, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» підприємства, установи і організації зобов'язані «забезпечувати в разі

¹⁶⁹ Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 1999. С. 240.

¹⁷⁰ Колпаков В. К. Курс адміністративного права України: підручник. Національна академія внутрішніх справ. Київ: Юрінком Інтер, 2013. С. 352.

¹⁷¹ Адміністративне право України: словник термінів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за загальною редакцією Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Державний вищий навчальний заклад Запорізький національний університет. Київ: Ін Юре, 2014. С. 334–335.

мобілізації доставки техніки на збірні пункти та у військові частини згідно з мобілізаційними завданнями (замовленнями)»¹⁷². У разі порушення зазначеної норми, діяння порушника вважатимуться протиправними, а отже підлягатимуть під адміністративну відповідальність за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

Ще однією ознакою адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є винність. Як зазначає А. А. Манжула, під винністю законодавець має на увазі негативне в цілому ставлення особи до діяння та його наслідків¹⁷³. На думку В. В. Галунько, винність означає, що адміністративним проступком може бути тільки дія, вчинена фізичною особою умисно або з необережності, у межах порушеної норми¹⁷⁴.

Таким чином, «поняття «особа, винна у вчиненні адміністративного правопорушення», означає, що поведінка цієї особи негативна з точки зору як закону, так і громадської думки, що її діяння оцінюється як суспільно шкідливе, має негативний характер, а також, що до такої особи необхідно застосувати адміністративне стягнення, що передбачене чинним законодавством»¹⁷⁵.

На нашу думку, у таких випадках необхідно вказувати про формальну наявність вини, оскільки за відсутності винуватості особи, ставиться питання про звільнення її від адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Як видається, до ознак адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію необхідно відносити обставини, що виключають адміністративну відповідальність. В

¹⁷² Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

¹⁷³ Манжула А. А. Проступок: історія виникнення поняття, ознаки та особливості прояву в законодавстві. Митна справа. № 4(76). 2011. С. 146.

¹⁷⁴ Адміністративне право України. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / за ред. проф. В. В. Галунька. Херсон: Грін Д.С., 2015. С. 158.

¹⁷⁵ Братковський В. М. Ознаки адміністративного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. Випуск 26. Одеса. 2017. С. 50.

теорії права існує позиція, що обставини, які виключають юридичну відповідальність – це спеціально визначені законом винятки з правил, згідно з якими діяння, що зберігає ззовні вигляд правопорушення, за певних обставин таким не вважається, а особа не підлягає юридичній відповідальності. В таких випадках відсутній будь-який елемент складу правопорушення, що унеможливорює юридичну відповідальність за об’єктивно існуючий, реальний вчинок¹⁷⁶.

Натомість М. С. Медведєва, зазначає, що обставини, що виключають юридичну відповідальність особи – це передбачені різними галузями права квазінеправомірні стани і вчинки, що характеризуються відносною суспільною шкідливістю і протиправністю, які за наявності в нормі права певних ознак юридичних фактів (виключності, об’єктивності, складності), виключають правову відповідальність особи¹⁷⁷.

Підтримуючи позицію С. В. Медведєвої, варто зауважити, що в Україні відповідно до ст. 17 КУпАП «Особа, яка діяла в стані крайньої необхідності, необхідної оборони або яка була в стані неосудності, не підлягає адміністративній відповідальності»¹⁷⁸.

Таким чином, до обставин, які виключають адміністративну відповідальність за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію відносять стан неосудності військовозобов’язаного чи посадової особи, а також діяння особи, що вчинені в стані необхідної оборони та крайньої необхідності. Відповідно до ст. 18 КУпАП «Не є адміністративним правопорушенням дія, яка хоч і передбачена цим Кодексом або іншими законами, що встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення, але вчинена в стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, яка загрожуює державному або громадському порядку, власності,

¹⁷⁶ Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / за редакцією М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. С. 379.

¹⁷⁷ Медведєва С. В. Теоретические основания юридический факторов, исключаящий правовую ответственность личности: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Москва, 2005. С. 12.

¹⁷⁸ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. №8073-Х. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10cam>

правам і свободам громадян, установленому порядку управління, якщо ця небезпека за даних обставин не могла бути усунута іншими засобами і якщо заподіяна шкода є менш значною, ніж відвернена шкода»¹⁷⁹.

Наприклад, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» посадові особи органу місцевого самоврядування організовують під час мобілізації в установленому порядку своєчасне оповіщення та прибуття громадян, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації на збірні пункти та у військові частини¹⁸⁰.

На практиці цілком може виникнути ситуація, коли посадова особа органу місцевого самоврядування, службовим транспортом доставляє військовозобов'язаних на зібрані пункти у військові частини на підставі вручених їм мобілізаційних повісток. Проте дорогою у військовозобов'язаного раптово погіршується стан здоров'я, тому посадова особа вирішує змінити маршрут та їде у лікарню, а не у військовий комісаріат, заради збереження життя військовозобов'язаного.

За звичайних умов посадова особа органу місцевого самоврядування, не виконуючи обов'язку щодо доставки громадян, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації на збірні пункти та у військові комісаріати підлягає адміністративній відповідальності за ст. 210-1 КУпАП. Проте, у даному випадку, посадова особа органу місцевого самоврядування діяла в стані крайньої необхідності для того, щоб зберегти життя військовозобов'язаному, тому адміністративна відповідальність у даному випадку виключається.

Наступним випадком, коли настання адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію виключається, є вчинення адміністративно караного порушення у стані необхідної оборони. Відповідно до ст. 19 КУпАП, не є адміністративним правопорушенням дія, яка хоч і передбачена КУпАП або іншими законами, що встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення, але

¹⁷⁹ Там само.

¹⁸⁰ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

вчинена в стані необхідної оборони, тобто при захисті державного або громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, установленого порядку управління від протиправного посягання шляхом заподіяння посягаючому шкоди, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони¹⁸¹ [76].

Як зазначає А. Є. Шевченко, серед ознак необхідної оборони необхідно виділяти співрозмірність оборони та обсяг посягання. Співрозмірність захисту означає відносну відповідність між заподіяною посягаючому шкодою і посяганням певної суспільної шкідливості¹⁸². На думку В. П. Діденка, відсутність надмірної шкоди при вчиненні адміністративного проступку виключає саме перевищення меж необхідної оборони¹⁸³.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» посадові особи підприємств, установ та організацій зобов'язані забезпечувати своєчасне прибуття працівників, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації на збірні пункти та до військових частин¹⁸⁴.

На практиці може виникнути ситуація, коли посадова особа підприємства, установи та організації доставляє свого працівника до військового комісаріату у зв'язку із отриманою ним повісткою на мобілізацію. У дорозі працівник раптом починає погрожувати ножем та вимагає не відвозити його на пункт збору. Керівник, щоб зберегти власне життя заподіює шкоду здоров'ю працівника та відвозить у лікарню, тим самим порушуючи норму п. 6 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». За звичайних умов, посадову особу підприємства, установи та організації притягнули б до адміністративної відповідальності за ст. 210-1 КУпАП. Проте у даному випадку,

¹⁸¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. №8073-Х. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

¹⁸² Шевченко А. Є. Обставини, що виключають юридичну відповідальність: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2011. С. 87.

¹⁸³ Діденко В. П. Обставини, що виключають злочинність діяння. Українська академія внутрішніх справ. Київ. 1993. С. 28.

¹⁸⁴ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-ХІІ. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

керівник юридичної особи вчиняє відповідне адміністративне правопорушення у стані необхідної оборони, тому адміністративній відповідальності за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП він не підлягатиме.

Наступним випадком, коли особа звільняється від притягнення до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є вчинення нею адміністративно караного порушення у стані неосудності. Відповідно до ст. 20 КУпАП, не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності була в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства або іншого хворобливого стану¹⁸⁵.

В даному випадку В. М. Бурдін слушно зазначає, що типовою помилкою, яку допускають при цьому вчені, є введення до ознак поняття неосудності вказівки на причини, що зумовлюють наявність такого стану¹⁸⁶. Варто розуміти, що військовозобов'язаний, що вчиняє адміністративне правопорушення, яке передбачене ст. 210-1 КУпАП в стані неосудності, не тільки не підлягає адміністративній відповідальності, а й не може бути призваний проходити військову службу по мобілізації.

Щодо посадових осіб, то важко уявити ситуацію, коли особа, яка перебуває в стані неосудності, може працювати на посадах органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

Проте, не варто виключати випадків, коли військовозобов'язаний чи посадова особа перебувають при тимчасовому розладі душевної діяльності. В такому випадку, питання про неосудність ставиться уже після вчинення

¹⁸⁵ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. №8073-Х. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

¹⁸⁶ Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження): монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. С. 330.

адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Таким чином, ми вважаємо, що до ознак адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію необхідно відносити:

- адміністративну протиправність;
- адміністративну караність;
- суспільну шкідливість;
- винність;
- наявність закріпленої в нормах права адміністративної відповідальності за вчинене правопорушення;
- обставини, що виключають адміністративну відповідальність військовозобов'язаного чи посадової особи органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, до яких слід віднести крайню необхідність, необхідну оборону та неосудність.

2.2 Склад адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію

2.2.1 Об'єкт адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію

Норми права є основним засобом правової охорони суспільних відносин, що розвиваються в державі. Переходячи в площину адміністративно-деліктного законодавства, суспільні відносини, що функціонують в країні набувають ознак адміністративно-правових, тобто виникають у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності. Однією із сторін адміністративно-правових відносин є суб'єкти, що наділені владними повноваженнями та у встановлених законодавством

випадках накладають на винних осіб, що порушили приписи законодавчих актів, адміністративні стягнення, види яких передбачені КУпАП.

Вчинення громадянами адміністративних проступків є одним із найбільш розповсюджених видів суспільно-протиправних діянь. Для вирішення питання щодо об'єктивності притягнення порушника до адміністративної відповідальності, посадовій особі органу публічної адміністрації (військовому комісаріату) необхідно чітко визначити юридичний склад адміністративного проступку та надати йому правову кваліфікацію згідно норм КУпАП.

Варто зауважити, що під юридичним складом адміністративного правопорушення розуміється передбачена нормами права сукупність ознак (елементів), при наявності яких те чи інше протиправне діяння можна оцінювати як адміністративне правопорушення¹⁸⁷.

Теорія права передбачає чотири елементи складу правопорушення: об'єкт; об'єктивна сторона; суб'єкт; суб'єктивна сторона¹⁸⁸. Жоден елемент складу адміністративного правопорушення не є сам собою достатньою підставою для притягнення особи до відповідальності. Лише одночасна наявність усіх об'єктивних і суб'єктивних ознак створює склад правопорушення та є підставою для застосування передбачених законодавством адміністративних санкцій. Разом із тим така взаємна залежність об'єктивних і суб'єктивних ознак не вказує на їх несамотійність, а навпаки, лише доведення наявності кожного елемента створює основу адміністративної відповідальності¹⁸⁹.

Об'єкт адміністративного правопорушення є конструктивною ознакою складу адміністративного проступку, неодмінною запорукою правильної та безпомилкової кваліфікації, а також важливим системотворчим чинником вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства. По-перше, саме об'єкт посягання визначає його суспільну небезпеку, характеризує його спрямованість.

¹⁸⁷ Гончарук С. Т. Навчально-методичний посібник з спецкурсу Адміністративна відповідальність. Київ: Національний авіаційний університет, 2005. С. 44–45.

¹⁸⁸ Белікова О. В. Юридичний склад адміністративного правопорушення. Держава та регіони. Серія: Право, 2013. № 3. С. 22.

¹⁸⁹ Шестак Л. Склад адміністративного правопорушення та його значення для призначення покарання. Підприємництво, господарство і право. 2009. № 12. С. 11.

Жодний вчинок не може бути визнано деліктом, якщо він не був спрямований на певний суспільно-значущий об'єкт. По-друге, саме на підставі об'єкта розмежовуються різні види правопорушень (адміністративні проступки, цивільні делікти та злочини), оскільки деякі об'єкти охороняються тільки кримінальним правом, деякі – тільки адміністративним, а деякі – лише цивільним¹⁹⁰.

Схожа ситуація відбувається при проведенні мобілізаційної підготовки та мобілізації, оскільки правове регулювання суспільних відносин під час оголошеної мобілізації здійснюється Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», іншими загальними нормативно-правовими актами (Закон України «Про оборону України», Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» та ін.), а їх охорона здійснюється за допомогою адміністративно-деліктних та кримінально-правових норм. Для вирішення питання чи суспільно-шкідливе діяння, що вчинене військовозобов'язаним чи посадовою особою органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації під час проведення мобілізації є адміністративним деліктом, спочатку необхідно чітко встановити об'єкт посягання, який передбачений відповідною статтею КУпАП.

На сьогоднішній день, охорона правового регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні за допомогою адміністративно-деліктних норм здійснюється ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

Досить дискусійним є питання, щодо визначення поняття об'єкта складу адміністративного правопорушення, що передбачене ст. 210-1 КУпАП. На думку, Н. І. Романів, К. М. Костовської, Ю. С. Назара, об'єктом адміністративного правопорушення є спільні відносини, що регулюються

¹⁹⁰ Гуржій А. В. Об'єкт правопорушення як критерій структуризації адміністративно-деліктного законодавства. Юридична наука. 2015. № 4. С. 14.

нормами права різних галузей та охороняються заходами адміністративної відповідальності¹⁹¹.

Наприклад, Ю. П. Битяк та В. В. Зуй вважають, що об'єктом адміністративного проступку є суспільні відносини, що регулюються нормами різних галузей права і охороняються заходами адміністративної відповідальності¹⁹².

Іншою є думка В. К. Колпакова, який об'єктом адміністративного делікту називає суспільні відносини, врегульовані нормами адміністративного законодавства, охоронювані адміністративними санкціями з метою забезпечення нормального функціонування порядку управління, захисту власності, прав і свобод громадян¹⁹³. Тобто В. К. Колпаков в основі визначення об'єкта адміністративного правопорушення бачить суспільні відносини, які охороняються адміністративними санкціями, а не просто врегульовані нормами права¹⁹⁴.

На нашу думку, позиція В. К. Колпакова є досить вдалою, оскільки в більшій мірі відображає правову природу об'єкта адміністративного проступку, в тому числі за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. На основі викладеного вважаємо, що об'єктом адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію є суспільні відносини, що регулюються спеціальним Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» і загальними нормативно-правовими актами (Закон України «Про оборону України», Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» та ін.) та яким внаслідок протиправних дій військовозобов'язаних громадян та посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників підприємств, установ та

¹⁹¹ Романів Н. І., Костовська К. М., Назар Ю. С. Адміністративне право. Загальна частина (у схемах, таблицях та коментарях): навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2012. С. 81.

¹⁹² Битяк Ю. П., Зуй В. В. Адміністративне право України: конспект лекцій. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 1996. С. 28.

¹⁹³ Колпаков В. Адміністративне правопорушення і проступок: сучасний вимір історичної парадигми. Юридична Україна. 2004. № 3. С. 14.

¹⁹⁴ Сидоренко В. В. Об'єкти адміністративних проступків у сфері економічної діяльності. Форум права, 2011. № 2. С. 829.

організацій, шляхом вчинення адміністративного проступку наноситься шкода, відповідальність за яку передбачена нормами КУпАП.

Варто зауважити, що у правовій літературі об'єкт складу адміністративного проступку, що передбачений ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП досліджений досить загально. Так, наприклад, Р. А. Калюжний, М. І. Іншин, І. М. Шопіна, С. В. Петков, С. М. Морозов зазначають, що об'єктом адміністративного правопорушення передбаченого ст. 210-1 КУпАП є суспільні відносини у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації^{195 196}.

Таке досить загальне розуміння об'єкта адміністративного проступку, що передбачений ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП є не зовсім виправданим, оскільки на практиці це може призвести до виникнення проблеми щодо правильної кваліфікації вчиненого адміністративного правопорушення та вирішення питання щодо можливості притягнення винного до адміністративної відповідальності за ст. 210-1 КУпАП.

Отже, для більш повного дослідження поняття об'єкта адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію необхідно визначити його різновиди та охарактеризувати їх.

У науці адміністративного права, більшість сучасних науковців (Ю. П. Битяк, В. В. Зуй, В. М. Гаращук, Д. Є. Андрєєва, В. К. Колпаков, Т. О. Коломоець, В. В. Середа, Ю. С. Назар, К. М. Костовська, Н. І. Романів, Н. С. Федорук, М. М. Бурбика, А. В. Солонар, К. Д. Янішевська та ін.) виділяють загальний, родовий та безпосередній об'єкти адміністративного проступків^{197 198 199 200 201 202}.

¹⁹⁵ Калюжний Р. А., Іншин М. І., Шопіна І. М. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення. Київ: Алерта, 2013. С. 688.

¹⁹⁶ Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / за заг. ред. С. В. Петкова та С. М. Морозова. Київ: Центр учбової літератури. 2015. С. 511.

¹⁹⁷ Адміністративне право. Альбом схем: навчальний посібник / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй, В. М. Гаращук та інші. Харків: Національний університет Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2012. С. 62.

¹⁹⁸ Адміністративне право. Альбом схем: навчальний посібник / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй, В. М. Гаращук та інші. 2-ге видання, змінено та доповнено. Харків: Право. 2014. С. 63.

Проте, серед іншої групи науковців (Д. І. Голосніченко, О. В. Кузьменко, Є. С. Кириленко, І. Д. Пастух, О. Г. Стрельченко та ін.) існує позиція, що залежно від ступеня узагальнення суспільних відносин розрізняють загальний, родовий, видовий та безпосередній об'єкти адміністративних проступків^{203 204}.

На нашу думку, для повноцінного дослідження об'єкта адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію необхідно виділяти такі його різновиди: загальний, родовий, видовий та безпосередній об'єкти адміністративних проступків.

На думку Н. С. Федорук, загальним об'єктом адміністративного проступку є сукупність усіх суспільних відносин, що охороняються заходами адміністративної відповідальності²⁰⁵. О. Г. Стрельченко зазначає, що загальний об'єкт адміністративного проступку становлять сукупність суспільних відносин, що регулюються різними галузями права та охороняються адміністративними санкціями. Такий об'єкт є спільним для усіх видів адміністративних правопорушень²⁰⁶.

Тому загальним об'єктом складу адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є вся сукупність суспільних відносин, що охороняється адміністративно-деліктними нормами.

Для розуміння родового об'єкта адміністративного проступку значення відіграють певні групи правопорушень та ті критерії, за якими вони

¹⁹⁹ Адміністративне право України: словник термінів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за загальною редакцією Т. О. Коломоець, В. К. Колпакова. Державний вищий навчальний заклад Запорізький національний університет. Київ: Ін Юре, 2014. С. 258.

²⁰⁰ Серета В. В., Назар Ю. С., Костовська К. М. Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016. С. 174.

²⁰¹ Федорук Н. С. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет. 2013. С. 219

²⁰² Бурбика М. М., Солонар А. В., Янішевська К. Д. Адміністративне право: навчальний посібник. Міністерство освіти і науки України, Сумський державний університет. Суми: Мрія, 2015. С. 93.

²⁰³ Колпаков В. К. Курс адміністративного права України: підручник. Національна академія внутрішніх справ. Київ: Юрінком Інтер, 2013. С. 354.

²⁰⁴ Кириленко Є. С. Поняття та склад адміністративних правопорушень: запрошення до дискусії. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 1-3. С. 219.

²⁰⁵ Федорук Н. С. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет. 2013. С. 219.

²⁰⁶ Стрельченко О. Г. Специфіка проступку як складової частини адміністративного делікту. Право і суспільство, 2012. № 3. С. 139.

об'єднуються, ті громадські чи соціальні цінності на які здійснюється посягання. Найчастіше групи родових об'єктів співпадають із назвою розділів КУпАП²⁰⁷. Обґрунтованим є твердження Т. О. Коломoeць та В. К. Колпакова, які вказують проте, що родовий об'єкт є тим елементом, від чіткого та повного визначення якого залежить точне встановлення ознак конкретного правопорушення, обумовлення його місця в особливій частині КУпАП. На їх думку, родовий об'єкт становить собою групи тотожних, однорідних суспільних відносин, які в сукупності становлять загальний об'єкт, охороняються комплексом адміністративно-правових норм і містяться в Особливій частині КУпАП²⁰⁸.

Варто відзначити, що ст. 210-1 КУпАП, яка встановлює адміністративну відповідальність за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, розташована законодавцем у Главі 15 КУпАП «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління». Тобто можна зробити висновок, що законодавець самостійно визначив родовий об'єкт адміністративного правопорушення, що вчиняється у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації. Ним є суспільні відносини, що забезпечують встановлений порядок управління.

Встановлений порядок управління – правове поняття, що відображає такі управлінські відносини, які об'єктивно передбачають необхідність узгодження, упорядкування в регулюванні процесів, що відбуваються²⁰⁹.

У процесі оголошеної мобілізації завжди виникають відносини управлінського характеру між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, керівниками підприємств, установ та організацій, військовозобов'язаними, що призиваються на мобілізацію. Для дотримання законних прав мобілізованих громадян та можливості виконання обов'язків

²⁰⁷ Чишко К. О. Класифікація об'єктів адміністративних правопорушень у сфері забезпечення громадського порядку та громадської безпеки. Право і суспільство. 2016. № 2(3). С. 136.

²⁰⁸ Адміністративне право України: словник термінів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за загальною редакцією Т. О. Коломoeць, В. К. Колпакова. Державний вищий навчальний заклад Запорізький національний університет. Київ: Ін Юре, 2014. С. 258.

²⁰⁹ Нестеренко С. В. Характеристика адміністративних правопорушень, що посягають на встановлений порядок управління. Наше право. 2013. № 12. С. 71.

посадових осіб у сфері мобілізації, відносини, що виникають повинні бути упорядковані на законодавчому рівні. Тому на нашу думку, позиція законодавця щодо віднесення ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП до Глави 15 КУпАП «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління» є повністю виправданою.

Видовий об'єкт – самостійний складовий різновид родового об'єкта, відокремлена група суспільних відносин, загальних для ряду проступків. Вони виступають відокремленою і досить самостійною частиною родового об'єкта. Видовий об'єкт широко використовується законодавцем, який спеціальними актами встановив адміністративну відповідальність наприклад за порушення правил військового обліку, мобілізаційної підготовки та мобілізації^{210 211}. Наприклад, О. С. Володавська вважає, що в Главі 15 КУпАП «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління» міститься перелік правопорушень, що дозволяє виокремити видовий об'єкт адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізацію та мобілізаційну підготовку, а саме: суспільні відносини у сфері забезпечення призову, мобілізації та мобілізаційної підготовки²¹².

На нашу думку, видовий об'єкт адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, необхідно розглядати в більш ширшому правовому аспекті. Видається, що для того, щоб об'єкт адміністративно караного порушення мав видовий характер, потрібно, щоб він був частиною родового об'єкта та включав не менше двох самостійних безпосередніх об'єкта. Тому видовим об'єктом адміністративно караного

²¹⁰ Колпаков В. К. Курс адміністративного права України: підручник. Національна академія внутрішніх справ. Київ: Юрінком Інтер, 2013. С. 355.

²¹¹ Стрельченко О. Г. Специфіка проступку як складової частини адміністративного делікту. Право і суспільство, 2012. № 3. С. 139.

²¹² Володавська О. С. Відмежування ухилення від призову за мобілізацією (стаття 336 Кримінального кодексу України) від порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (стаття 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Вісник Кримінологічної асоціації України. 2015. № 1(9). С. 69.

порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є суспільні відносини:

1. У сфері проходження військовозобов'язаними військової служби в особливий період у процесі мобілізації:

– виконання військового обов'язку.

2. У сфері забезпечення в особливий період у процесі мобілізації посадовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування:

– призову на військову службу;

– мобілізаційної підготовки громадян;

– мобілізації військовозобов'язаних.

Безпосередній об'єкт адміністративного проступку – це суспільні відносини, на які посягає конкретний проступок та яким завдається шкода, чи які перебувають в умовах реальної безпеки. Цей об'єкт – обов'язкова ознака складу проступку. Без його точного установлення значно ускладнюється чи цілком виключається здійснення правильної кваліфікації протиправного діяння²¹³.

На думку В. В. Середи, Ю. С. Назара, К. М. Костовської, безпосередній об'єкт характеризує конкретні суспільні відносини, що охороняються законом, яким заподіюють шкоду правопорушення, що підпадають під ознаки конкретного складу проступку²¹⁴.

Безпосереднім об'єктом адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є суспільні відносини у сфері оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації. Згідно положень ст. ст. 1, 2 Закону України «Про оборону України», оборона України – це система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави

²¹³ Стукаленко О. В. Адміністративна відповідальність за порушення норм земельного законодавства (матеріальний і процесуальний аспект): дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2008. С. 30.

²¹⁴ Середа В. В., Назар Ю. С., Костовська К. М. Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016. С. 174.

щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх складових сектору безпеки і оборони України, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони²¹⁵.

На основі викладеного можна зробити висновок, що поняття оборони держави є значно ширшим за поняття мобілізаційної підготовки чи мобілізації населення. По суті оборона держави зводиться до того, що при необхідності органи державної влади, юридичні особи, населення повинні провести підготовчі роботи щодо, наприклад, швидкого проведення мобілізації в майбутньому. Проведення мобілізації є лише частиною заходів, які включає в себе оборона держави при збройній агресії ворога.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» мобілізаційна підготовка – це комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час з метою підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Державної спеціальної служби транспорту, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій до своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави та захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період. Мобілізація – це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади,

²¹⁵ Про оборону України: Закон України від 06.12.1991р. №1932-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу²¹⁶.

Основні обов'язки військовозобов'язаних громадян, керівників підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування під час проведення мобілізації визначається Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Не вдаючись у конкретизацію кожного із вищезазначених обов'язків, що становлять об'єкт складу адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію вважаємо за необхідне провести правове дослідження найбільш проблемних із них, які впливають на правову кваліфікацію при вчиненні адміністративних правопорушень.

У процесі мобілізації, чітке ведення військового обліку набуває важливого значення, оскільки постійний контроль облікових даних військовозобов'язаних з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування надає можливість в найкоротші строки за необхідності провести загальну чи часткову мобілізацію та своєчасно оформити бронювання військовозобов'язаних, що працюють в органах державної влади та органах місцевого самоврядування на період проведення мобілізації.

Як зазначає М. С. Туркот, метою мобілізації є підтримання мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань України на рівні, що гарантує адекватне реагування на загрози національній безпеці держави. Під час мобілізації громадяни зобов'язані з'явитися на збірні пункти військових комісаріатів у строки, зазначені в отриманих ними повістках²¹⁷.

²¹⁶ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

²¹⁷ Туркот М. С. Мобілізаційна діяльність як засіб забезпечення воєнної безпеки України. Юридичний науковий електронний журнал електронне наукове видання юридичного факультету ДВНЗ Запорізький національний університет. Запоріжжя. 2015. № 2. С. 198.

Однією з найбільших проблем на практиці за сучасних умов є те, що перед тим як отримати мобілізаційну повістку, військовозобов'язаний отримує виклик у військовий комісаріат для проходження медичного огляду, на підставі якого вирішується питання про можливість військовозобов'язаному вручити мобілізаційну повістку. Викликати військовозобов'язаного буває досить не просто, оскільки застати його вдома буває складно і тому належно повідомити про виклик стає неможливо. Крім того, досить дискусійними у таких випадках є рішення суддів, які вважають, що у випадку неявки військовозобов'язаного у військові комісаріати в період мобілізації на підставі виклику військових комісарів повинна наставати адміністративна відповідальність за ст. 210 «Порушення військовозобов'язаними чи призовниками законодавства про військовий обов'язок і військову службу» КУпАП.

Так, наприклад в Постанові Турківського районного суду Львівської області від 25 червня 2015 року, в Постанові Радеківського районного суду Львівської області від 13 жовтня 2015 року зазначається про те, що порушення військовозобов'язаними законодавства про військовий обов'язок та військову службу шляхом нез'явлення їх, всупереч ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», на виклик до військового комісаріату без поважних причин, військові комісари наділені обов'язком щодо притягнення винних до адміністративної відповідальності по ст. 210 «Порушення військовозобов'язаними чи призовниками законодавства про військовий обов'язок і військову службу» КУпАП^{218 219}.

На нашу думку, прийняття таких судових рішень в період мобілізації є порушенням українського законодавства, оскільки в таких випадках здійснюється посягання на об'єкт, що передбачений ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП, а

²¹⁸ Постанова Турківського районного суду Львівської області від 25 червня 2015 року. Справа №458/561/15-п. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45513097>

²¹⁹ Постанова Радеківського районного суду Львівської області 13 жовтня 2015 року. Справа №451/999/15-п. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52340704>

не ст. 210 «Порушення військовозобов'язаними чи призовниками законодавства про військовий обов'язок і військову службу» КУпАП.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», під час мобілізації громадяни зобов'язані з'явитися до військових частин або на збірні пункти військових комісаріатів у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних розпорядженнях, повістках або розпорядженнях військових комісарів)²²⁰. Як наслідок, у випадку, коли в період мобілізації військовозобов'язаного викликають для проходження медичної комісії для можливості в майбутньому отримати мобілізаційну повістку і така особа належно повідомлена (тобто особисто) і не з'явилася без поважних причин, то за відповідне правопорушення повинна наставати адміністративна відповідальність виключно за ч. 1 ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП, яка передбачає накладення на громадян штрафу у розмірі від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів.

Такий розмір хоча й є вищим ніж адміністративне стягнення, що передбачено ст. 210 «Порушення військовозобов'язаними чи призовниками законодавства про військовий обов'язок і військову службу» КУпАП (від 85 до 119 грн.), проте на сьогоднішній день воно не відповідає українським реаліям. Відповідна позиція пояснюється тим, що:

1. У відповідності до ст. 8 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», у місячному розмірі мінімальна заробітна плата з 1 січня 2020 року становить 4723 гривні²²¹.

Розмір штрафу, що передбачений для військовозобов'язаних громадян ч. 1 ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП (від 170 до 510 грн.) був затверджений Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення

²²⁰ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

²²¹ Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20>

оборонно-мобілізаційних питань під час проведення мобілізації» від 20.05.2014 р. № 1275-VII²²².

У 2014 році у відповідності до ст. 8 Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік», мінімальна заробітна плата становила 1218 гривень²²³.

Як бачимо, порівняно із 2014 роком мінімальна заробітна плата у 2020 році зросла приблизно у чотири рази.

2. За шість років підвищено прожитковий мінімум громадян. Порівняно із 2014 роком (для працездатних осіб – 1218 грн.) прожитковий мінімум з 1 січня 2020 року становить 2102 гривні (ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік»).

3. Кожного року, мінімальна заробітна плата та прожитковий мінімум зростають. Натомість розміри штрафів за адміністративні правопорушення переглядаються раз на декілька років.

На основі викладеного, ми пропонуємо збільшити розмір штрафів, що передбачені ст. 210-1 КУпАП пропорційно до розміру мінімальної заробітної плати та викласти відповідну статтю у такій редакції:

«Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію – тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до дев'яноста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від дев'яноста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від дев'яноста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від трьохсот до дев'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

²²² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення оборонно-мобілізаційних питань під час проведення мобілізації: Закон України від 20.05.2014 р. №1275-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1275-18/paran19#n19>

²²³ Про Державний бюджет України на 2014 рік: Закон України від 16.01.2014 р. № 719-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/719-18>

На нашу думку, такі розміри штрафів відповідають сучасним українським реаліям, а також пропорційно відображають розмір стягнення до фінансових можливостей як громадян, так і посадових осіб.

Для належного повідомлення військовозобов'язаних про їх виклик у військовий комісаріат для проходження медичної комісії в період мобілізації для надання можливості в майбутньому вручити військовозобов'язаному мобілізаційну повістку, пропонуємо таке повідомлення про виклик надсилати у двох примірниках: «перший – за місцем проживання, а другий – за місцем праці»²²⁴.

Також варто зауважити, що відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», підприємства, установи та організації зобов'язані надавати органам державної влади, іншим державним органам та органам місцевого самоврядування інформацію, необхідну для проведення мобілізаційних заходів²²⁵.

Тобто, якщо до роботодавця у період мобілізації надійшов запит від органу державної влади проте, чи дійсно військовозобов'язаний працює на його підприємстві, то за загальними підставами відповідь на такий запит повинна бути надана протягом 5 робочих днів²²⁶.

На нашу думку, в період мобілізації такий строк повинен бути скорочений і становити термін до 48 годин з дня отримання запиту. Оскільки роботодавець є розпорядником запиту на інформацію, то термін до 48 годин є достатнім, щоб така інформація була подана належним чином. Тому доцільно п. 14 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» викласти у такій редакції: «підприємства, установи та організації зобов'язані протягом 48 годин від дня одержання запиту надавати органам державної влади, іншим державним

²²⁴ Братковський В. М. Проблемні питання правового регулювання порушення процедури військового обліку військовозобов'язаними у процесі мобілізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Випуск 39. Том 1. Ужгород. 2016. С. 121.

²²⁵ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

²²⁶ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

органам та органам місцевого самоврядування інформацію, необхідну для проведення мобілізаційних заходів».

За невиконання відповідного законодавчого припису доцільно посадових осіб притягати до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 210-1 КУпАП, оскільки відповідний обов'язок буде передбачений п. 14 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Якщо ж після підтвердження місця роботи військовозобов'язаного на підприємство надійде виклик про необхідність з'явитися у військовий комісаріат для проходження медичного огляду і працівник відмовляється її приймати, то в такому випадку роботодавець протягом 48 годин повинен повідомити про це відповідний військовий комісаріат, а працівник повинен підпадати під адміністративну відповідальність за неповідомлення про зміну місця праці за ч. 1 ст. 210-1 КУпАП.

Таким чином, такі законодавчі нововведення допоможуть виконувати мобілізаційні плани з набору військовозобов'язаних у більшому обсязі, а також регламентують своєчасну процедуру надання відповіді роботодавцем на запити від органів державної влади щодо місця роботи військовозобов'язаного в період мобілізації.

Варто відзначити, що в період мобілізації держава не в змозі була в повному обсязі забезпечити потреби Збройних Сил України та інших військових формувань, що визначені мобілізаційними планами, а тому у відповідності до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та Закону України «Про оборону України» до виконання мобілізаційних планів додатково залучаються підприємства, установи та організації усіх форм власності.

На законодавчому рівні питання щодо відносин між державою та виконавцями мобілізаційних завдань врегульовані неповно, надто фрагментарно. Оскільки дана проблематика на сьогоднішній день у правовій літературі не піднімалася, то за сучасних умов існує потреба у вирішенні деяких законодавчих прогалин, які на практиці потребують свого вирішення.

Як вважають О. В. Кривенко та І. І. Качан, воєнна організація держави – охоплена єдиним керівництвом система органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових формувань, правоохоронних органів та інших органів, створених відповідно до Законів України, діяльність яких спрямована на захист національних інтересів у воєнній сфері. В особливий період до Воєнної організації держави можливе включення інших органів, яким визначені бойові (мобілізаційні, спеціальні) завдання²²⁷.

Виконання мобілізаційних завдань підприємствами, установами та організаціями є нічим іншим як задоволенням потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, що в свою чергу входить до поняття мобілізаційної підготовки. Як наслідок, не виконання перед державою мобілізаційних завдань означає посягання на об'єкт складу адміністративного проступку, що передбачений ст. 210-1 КУпАП.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», мобілізаційні завдання (замовлення) – окремі вимоги мобілізаційного плану щодо номенклатури, обсягів виробництва необхідної продукції, утворення і підготовки до розгортання спеціальних формувань, а також затверджені у встановленому порядку першочергові заходи мобілізаційної підготовки²²⁸.

Найчастіше юридичним особам доводиться мати справу з персональним мобілізаційним завданням (замовленням), яке є одним із складових елементів мобілізаційного плану.

Обов'язки підприємств, установ та організацій усіх форм власності у сфері оборони та під час мобілізації передбачені ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та ст. 16 Закону України «Про оборону України».

²²⁷ Кривенко О. В., Качан І. І. Військова адміністрація (право військової сфери у визначеннях та схемах): навчальний посібник. Київ. 2008. С. 12–13.

²²⁸ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

Не вдаючись в конкретизацію кожного із законодавчо закріплених завдань, доцільно визначити найбільш проблемні та дискусійні з них, а саме:

– згідно п. 2 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про оборону України», підприємства, установи та організації усіх форм власності здійснюють на договірних засадах виробництво і поставки Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, та правоохоронним органам продукції, виконують інші роботи, надають комунально-побутові та інші послуги, що не належать до державного оборонного замовлення²²⁹.

Встановлення та виконання мобілізаційних завдань по виробництві та поставці продукції на законодавчому рівні регламентується загальними положеннями без їх відповідної конкретизації²³⁰. Така деталізація повинна знайти своє відображення у конкретизуючому нормативно-правовому акті (наприклад, в Постанові Кабінету Міністрів України), де обов'язково мають бути зазначені конкретні критерії (фінансова сталість юридичної особи при наданні мобілізаційного завдання по виробництві та поставці продукції, виконання такого мобілізаційного завдання у конкретні строки, відповідність профілю діяльності юридичної особи мобілізаційному завданню, а також строки та гарантії відшкодування юридичним особам фінансових витрат державою за виконані мобілізаційні завдання), за якими відбираються такі юридичні особи для виконання мобілізаційних завдань.

Вищезазначеними критеріями по відбору юридичних осіб по виконанню мобілізаційних завдань повинні керуватися і суди при визначені підстав для притягнення керівників підприємств, установ, організацій до адміністративної відповідальності за ст. 210-1 КУпАП у разі неналежного виконання ними мобілізаційного завдання;

²²⁹ Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

²³⁰ Братковський В. М. Недоліки законодавчої регламентації по виконанню мобілізаційних завдань (замовлень) юридичними особами в процесі мобілізації. Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 22-23 липня 2016 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація Істина, 2016. С. 79.

– згідно п. 1 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», юридичні особи зобов’язані планувати і здійснювати заходи щодо розробки мобілізаційних планів та підготовки до виконання покладених на них мобілізаційних завдань (замовлень) і забезпечувати поставку продукції згідно з укладеними договорами (контрактами) та надавати звіти з цих питань відповідним органам виконавчої влади, іншим державним органам та органам місцевого самоврядування, які є замовниками мобілізаційних завдань (замовлень)²³¹.

Згідно цієї норми, видається, що при поставці продукції обов’язковою умовою виникнення таких правовідносин є укладення відповідного договору (контракту). На сьогоднішній день прогалиною у законодавстві є те, що законодавець переводить відносини по укладенню договору у цивільно-правову площину при цьому не конкретизуючи різновиду договору, оскільки кожний з них має свої особливості як при укладенні так і при виконанні. Для уникнення розбіжностей при однотипних правовідносинах, ми пропонуємо затвердити на законодавчому рівні єдину типову форму укладення такого договору із зазначенням істотних умов такої угоди, а також визначити, що такий договір набирає чинності з моменту підписання його сторонами та нотаріального посвідчення. Дана законодавча норма, спростить процедуру укладення та виконання такого договору, а також пришвидшить виконання мобілізаційного завдання юридичними особами.

2.2.2 Об’єктивна сторона адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію

Актуальність розробки наукою адміністративного права загальнотеоретичних проблем об’єктивної сторони адміністративно караного

²³¹ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

порушення обумовлюється її роллю зовнішнього вираження під час вчинення адміністративного правопорушення.

Визначення об'єктивної сторони адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію має важливе значення для вирішення питання чи у діяннях особи є ознаки складу адміністративного правопорушення. Крім того, об'єктивна сторона адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію виступає одним із критеріїв відмежування одного правопорушення від іншого.

Тому дослідження об'єктивної сторони адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію має важливе теоретичне та практичне значення для вирішення питання щодо притягнення військовозобов'язаних та посадових осіб до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Як вважають В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короєд, об'єктивна сторона складу адміністративного проступку – це сукупність зовнішніх ознак, які характеризують проступок²³². М. М. Бурбика, А. В. Солонар, К. Д. Янішевська відзначають, що об'єктивна сторона адміністративного проступку – це сукупність зовнішніх ознак проступку, які визначають акт зовнішньої поведінки правопорушника²³³.

Частина науковців (В. К. Колпаков, І. Д. Пастух, О. Г. Стрельченко та ін.) вважають, що ознаки об'єктивної сторони складу адміністративного проступку необхідно поділяти на основні та факультативні. До основних ознак науковці відносять адміністративно-правове діяння (дію або бездіяльність), а до факультативних – шкідливі наслідки, причинний зв'язок між діяннями і

²³² Адміністративне право України: навчальний посібник / за загальною редакцією В. В. Гуцька. Київ: Інститут публічного права. 2015. Том 1: Загальне адміністративне право. С. 108.

²³³ Бурбика М. М., Солонар А. В., Янішевська К. Д. Адміністративне право: навчальний посібник. Міністерство освіти і науки України, Сумський державний університет. Суми: Мрія, 2015. С. 94.

наслідками, час, місце, знаряддя, способи та засоби вчинення проступку²³⁴. В. В. Середя, Ю. С. Назар, К. М. Костовська, вважають, що ознаки об'єктивної сторони складу адміністративного проступку необхідно поділяти на обов'язкові та факультативні. До обов'язкових ознак науковці відносять діяння (дію або бездіяльність), шкідливі наслідки та причинний зв'язок між діяннями і наслідками, до факультативних – час, місце, знаряддя, способи та засоби вчинення проступку²³⁵.

На нашу думку, позиція В. В. Середи, Ю. С. Назара, К. М. Костовської є більш вдалою, оскільки діяння (дію або бездіяльність), шкідливі наслідки та причинний зв'язок між діяннями і наслідками характеризують практично кожний адміністративний проступок, тому відповідні ознаки необхідно відносити до обов'язкових, а всі інші – до факультативних.

Основною і обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є протиправне діяння, відсутність якого виключає склад будь-якого адміністративного правопорушення. Це може бути як дія, так і бездіяльність, коли закон вимагає активних дій. Всі інші ознаки (місце, час, спосіб та ін.) мають факультативний характер, тобто вони обов'язкові лише в тих випадках, коли прямо передбачені законом²³⁶. Схожа ситуація спостерігається й тоді, коли військовозобов'язаними громадянами та посадовими особами вчиняються адміністративно карані порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Як вважають С. В. Петков та С. М. Морозов, об'єктивна сторона правопорушення, що передбачене ст. 210-1 КУпАП полягає у порушенні законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію²³⁷. Така позиція є не бездоганною, оскільки об'єктивна сторона адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію

²³⁴ Колпаков В. К. Курс адміністративного права України: підручник. Національна академія внутрішніх справ. Київ: Юрінком Інтер, 2013. С. 357.

²³⁵ Середя В. В., Назар Ю. С., Костовська К. М. Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016. С. 175.

²³⁶ Адміністративна відповідальність в Україні: навчальний посібник / за загальною редакцією доцента А. Т. Комзюка. 2-е видання, перероблено і доповнено. Харків: Університет внутрішніх справ, 2000. С. 13.

²³⁷ Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / за заг. ред. С. В. Петкова та С. М. Морозова. Київ: Центр учбової літератури. 2015. С. 511.

виражається у порушенні законодавства не лише про мобілізаційну підготовку та мобілізацію, але й про оборону загалом. По-перше, це пояснюється тим, що мобілізаційна підготовка та мобілізація є частиною оборонної діяльності держави. По-друге, в Законі України «Про оборону України», є визначені обов'язки військовозобов'язаних та посадових осіб органів державної влади, підприємств, установ та організацій у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації (несуть відповідальність за підготовку підприємств, установ та організацій до виконання мобілізаційних завдань, збереження матеріальних цінностей мобілізаційного резерву та ін.), за не виконання яких наступає адміністративна відповідальність за ст. 210-1 КУпАП. По-третє, безпосередньо із назви статті 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП, можна зробити висновок, що законодавець самостійно встановив, що до об'єктивної сторони складу відповідного адміністративного проступку необхідно відносити окрім мобілізаційної підготовки та мобілізації, також оборону України.

Варто відзначити, що законодавець не здійснює чіткого розмежування порушень, які вчиняються у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації та є частиною об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення, що передбачений ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

Законодавчі засади порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію визначені Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Відповідно до ч. 1 ст. 1 цього ж Закону, мобілізаційна підготовка – комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються у мирний час з метою підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Державної спеціальної

служби транспорту, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій до своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період²³⁸.

Таким чином, пропонуємо на основі законодавчого закріплення поняття мобілізаційної підготовки та положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», порушення у сфері мобілізаційної підготовки класифікувати за суб'єктним складом осіб, які вчиняють відповідні порушення та відповідальність за які настає за ст. 210-1 КУпАП.

1. Порушення законодавства про мобілізаційну підготовку місцевими органами виконавчої влади, які беруть участь у формуванні проектів основних показників мобілізаційного плану; розробляють мобілізаційні плани, довготермінові та річні програми мобілізаційної підготовки у відповідних регіонах; здійснюють методичне забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, які залучаються ними до виконання мобілізаційних завдань (замовлень) та виконують інші повноваження у сфері мобілізаційної підготовки.

2. Порушення законодавства про мобілізаційну підготовку органами місцевого самоврядування, які планують, організовують і забезпечують мобілізаційну підготовку на території відповідних населених пунктів.

3. Порушення законодавства про мобілізаційну підготовку посадовими особами підприємств, установ та організацій у сфері мобілізаційної підготовки: утримують в належному стані техніку, будівлі, споруди та об'єкти інфраструктури, що належать для передачі в разі мобілізації Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту або призначені для спільного з ними використання у воєнний час; забезпечувати формування і ведення страхового фонду

²³⁸ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

документації на продукцію мобілізаційного та оборонного призначення; інші повноваження у сфері мобілізаційної підготовки²³⁹.

Мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу²⁴⁰.

Варто відзначити, що у Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» на військовозобов'язаних та посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій покладено досить широке коло обов'язків у сфері мобілізації, за не виконання яких настає адміністративна відповідальність за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

Так, військовозобов'язані виконуючи свій військовий обов'язок у сфері мобілізації зобов'язані надавати в установленому порядку під час мобілізації будівлі, споруди, транспортні засоби та інше майно, власниками яких вони є, Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту з наступним відшкодуванням державою їх вартості в порядку, встановленому законом; інші обов'язки у сфері мобілізації²⁴¹.

Посадові особи підприємств, установ та організацій у сфері мобілізації зобов'язані: забезпечувати в разі мобілізації доставку техніки на збірні пункти та у військові частини згідно з мобілізаційними завданнями (замовленнями); здійснювати під час мобілізації заходи щодо переведення виробництва (діяльності) на функціонування в умовах особливого періоду; інші повноваження у сфері мобілізації²⁴².

²³⁹ Там само.

²⁴⁰ Там само.

²⁴¹ Там само.

²⁴² Там само.

Місцеві органи виконавчої влади виконують наступні обов'язки у сфері мобілізації: забезпечують виконання підприємствами, установами і організаціями, які знаходяться на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць, мобілізаційних завдань (замовлень); організовують під час мобілізації здійснення комплексу заходів щодо переведення підприємств, установ і організацій, які залучаються ними до виконання мобілізаційних завдань (замовлень), на роботу в умовах особливого періоду; інші повноваження у сфері мобілізації²⁴³.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у сфері мобілізації виконують наступні завдання: доводять розпорядження про виконання мобілізаційних завдань (замовлень) до підприємств, установ і організацій, які знаходяться на території відповідних населених пунктів і залучаються до виконання мобілізаційних завдань (замовлень), та укладають з ними договори (контракти); забезпечують на території відповідних населених пунктів виконання мобілізаційних завдань (замовлень) підприємствами, установами і організаціями, які залучаються ними до виконання цих завдань (замовлень); інші повноваження у сфері мобілізації²⁴⁴.

Таким чином, об'єктивна сторона адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію складається із трьох самостійних елементів: порушення законодавства у сфері оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації. Невиконання хоча б одного обов'язку військовозобов'язаними та посадовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій тягне за собою накладення штрафу розмір якого передбачений ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

Для подальшого дослідження об'єктивної сторони складу адміністративного проступку, що передбачений ст. 210-1 КУпАП, доцільно

²⁴³ Там само.

²⁴⁴ Там само.

розкрити зміст основних ознак об'єктивної сторони адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Однією із основних ознак об'єктивної сторони складу адміністративного проступку є протиправне діяння, яке може бути простим і складним. Просте являє собою єдину дію або короточасну бездіяльність, єдиний короточасний акт протиправної поведінки. Складне діяння або складається з кількох самостійних дій, або розтягнуте в часі, або вчинюється групою осіб²⁴⁵.

Протиправне діяння, що вчиняється у сфері оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації характеризується своїм триваючим характером, а отже є складним. Частина правопорушень, що вчиняються у сфері оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації та носять триваючий характер, почавшись з будь-якої протиправної дії чи бездіяльності, здійснюються потім безперервно шляхом невиконання обов'язку. Початковим моментом такого діяння може бути як активна дія, так і бездіяльність. Потім винний або не виконує конкретно покладений на нього обов'язок, або виконує його не повністю, не належним чином, і його поведінка оцінюється як бездіяльність щодо виконання цього обов'язку. Прикладами адміністративного проступку, що триває, можна назвати порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Правопорушення, що триває, може припинятися як фактично, так і юридично. Фактичне припинення відбувається або шляхом виконання військового обов'язку, або в результаті зміни обстановки (закінчення мобілізації та особливого періоду). Юридичне припинення означає, що військовозобов'язаний притягнутий до відповідальності за скоєне діяння за ст. 210-1 КУпАП, а військовий обов'язок винним так і не виконано. Наприклад, за нез'явлення на навчальні збори у зв'язку із мобілізацією винного оштрафовано, проте військовий обов'язок після винесення постанови про накладення адміністративного стягнення ним так і не

²⁴⁵ Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 239.

виконано. Варто зауважити, що у день винесення постанови про застосування санкції, правопорушення, що триває, вважається закінченим.

Як видається, деякі протиправні діяння, які вчиняються у сфері оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації є правопорушенням, що складається з двох та більше альтернативних дій. Наприклад, відповідно до ч.1 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «виконавчі органи сільських, селищних, міських рад планують, організовують і забезпечують мобілізаційну підготовку та мобілізацію на території відповідних населених пунктів»²⁴⁶.

Як бачимо, посадову особу органу місцевого самоврядування за невиконання ч. 1 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» можна притягнути до адміністративної відповідальності за ст. 210-1 КУпАП, якщо нею вчинено як три самостійних альтернативних протиправних діяння (неналежне планування, організація та забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації на території відповідних населених пунктів), так і вчинення одного із них.

В теорії адміністративного права мають місце так звані «збірні проступки», які відносяться до складних протиправних діянь. Як зазначає В. К. Колпаков, «збірний проступок – це проступок, склад якого «зібраний» з кількох різних порушень, що існують самостійно. Законодавець розглядає такі діяння як одне правопорушення»²⁴⁷. Враховуючи, що об'єктивна сторона адміністративного проступку, що передбачена ст. 210-1 КУпАП полягає у порушенні законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, то можна вважати, що склад даного адміністративного правопорушення відноситься до збірного проступку, його склад зібраний із трьох різних порушень (порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію) та розглядаються законодавцем як єдине правопорушення, що

²⁴⁶ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

²⁴⁷ Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2001. С. 270.

передбачене спеціальною статтею КУпАП (ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію»).

Адміністративно карані порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію можуть вчинятися як шляхом активних дій (наприклад, завідомо незаконне здійснення бронювання працівників у період мобілізації, які не мають на це права), так і шляхом бездіяльності (наприклад, у разі вимоги військового комісаріату не вчинення жодних дій керівником підприємства, установи та організації щодо забезпечення своєчасного прибуття працівників, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації). Якщо йдеться про діяння у формі бездіяльності, то варто говорити про таку важливу її характеристику як ознака часу, тобто період, який заздалегідь обумовлений та після закінчення якого бездіяльність стає адміністративним правопорушенням, що вчиняється у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації. Наприклад, керівник підприємства, установи та організації вчиняє адміністративний проступок, що передбачений ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП, якщо до конкретно встановленого терміну, що зазначений у мобілізаційному завданні через бездіяльність не забезпечить виконання мобілізаційного замовлення у повному обсязі.

В науці адміністративного права існує позиція ряду науковців (С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін) про те, що частина ознак об'єктивної сторони адміністративного проступку має обов'язковий характер та додатковий. Так, на їх думку до основних ознак відноситься адміністративно-правове діяння (дія або бездіяльність), а до факультативних а) шкідливі наслідки діяння; б) причинний зв'язок між протиправним діянням та наслідками; в) час; г) місце; д) умови; е) способи та знаряддя вчинення проступку²⁴⁸. Така позиція щодо віднесення причинного зв'язку між протиправним діянням та наслідками до факультативних ознак

²⁴⁸ Адміністративне право. Загальна частина: навчальний посібник / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. Київ: Центр учбової літератури, 2011. С. 95.

об'єктивної сторони адміністративно караного порушення є досить дискусійною, коли це стосується складів адміністративних проступків з матеріальним складом, оскільки, як обгрунтовано зазначає Т. О. Коломоєць, шкідливі наслідки та причинний зв'язок є обов'язковими лише в матеріальних складах адміністративних проступків. Для більшості адміністративних проступків, передбачених КУпАП, ці ознаки не є характерними. Тобто більшість складів є формальними, в яких проступком визнається саме вчинення протиправних дій²⁴⁹.

Склад адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію – формальний, тобто адміністративне правопорушення, що регламентоване ст. 210-1 КУпАП не передбачає настання внаслідок вчинення адміністративного проступку якого-небудь суспільно небезпечного та шкідливого наслідку, який би мав причинний зв'язок з відповідним протиправним діянням військовозобов'язаних та посадових осіб. В даному випадку ми констатуємо лише факт порушення того чи іншого законодавчого положення у сфері оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Враховуючи, що склад адміністративного правопорушення, що передбачений ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП має формальний склад, то говорити про такі ознаки об'єктивної сторони як шкідливі наслідки і причинний зв'язок між діяннями та наслідками немає об'єктивної необхідності, оскільки шкідливі наслідки в правопорушеннях з формальним складом хоча і можуть наставати, але лежать поза межами їх юридичного складу і на кваліфікацію проступку майже не впливають²⁵⁰.

До факультативних ознак об'єктивної сторони необхідно відносити час, місце, умови та способи вчинення адміністративного проступку. Час, як факультативна ознака об'єктивної сторони адміністративного правопорушення,

²⁴⁹ Коломоєць Т. О. Адміністративне право України: підручник. Київ: Істина, 2008. С. 147

²⁵⁰ Там само.

протягом якого вчиняються адміністративно карані порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію має свої особливості. Так, адміністративна відповідальність за вчинення адміністративного проступку, що передбачений ст. 210-1 КУпАП може наставати лише в період оголошеної в країні мобілізації або в так званий особливий період.

Варто відзначити, що ч. 5 ст. 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» вказує, що «вид, обсяги, порядок і строк проведення мобілізації визначаються Президентом України в рішенні про її проведення»²⁵¹.

Таким чином, в Україні мобілізація населення розпочинається з дня, коли про це зазначено в Указі Президента України про її оголошення та проведення. Одночасно із оголошенням в країні мобілізації розпочинається особливий період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій.

В законодавстві України немає припису, коли закінчується період мобілізації. На нашу думку, це відбувається тоді, коли Президентом України видається Указ про повноцінну демобілізацію усіх військовозобов'язаних, що були призвані у зв'язку із оголошеною мобілізацією. Після цього, як видається, особливий період продовжується, оскільки відповідно до п. 4 ч.1 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», особливий період настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій²⁵².

²⁵¹ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

²⁵² Там само.

Тобто з вищевикладеного можна зробити висновок, що особливий період є тривалішим за період мобілізації. Особливий період триває протягом усієї мобілізації та закінчується тоді, коли воєнні дії закінчені і триває період відбудови країни. Враховуючи вищевикладене, особливий період триває й сьогодні. Проте іншою є позиція Київського апеляційного адміністративного суду, який своєю Ухвалою прийняв, на нашу думку досить дискусійне рішення, суть якого полягає у тому, що дія особливого періоду обмежується строками встановленими для проведення мобілізації, або часом, протягом якого діє воєнний стан і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. В умовах відсутності рішення про оголошення війни або мобілізації чи закінчення строків, встановлених для проведення мобілізації, особливий період не діє.

А отже, особливий період в Україні діяв з 18.03.2014 р. по 02.05.2014 р., з 07.05.2014 р. по 21.06.2014 р., з 24.07.2014 р. по 07.09.2014 р., 20.01.2015 р. по 22.08.2015 р.. А починаючи, з 23.08.2015 р. особливий період не діє²⁵³.

Іншою є позиція Міністерства оборони України, яке своїм Листом офіційно роз'яснило, що скасування особливого періоду буде здійснено окремим Указом Президента України «Про демобілізацію» після стабілізації обстановки на Сході України²⁵⁴.

На нашу думку, така позиція Міністерства оборони України є виправданою та законною, оскільки відповідає положенням Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». На основі викладеного можна зробити висновок, що притягнення військовозобов'язаних та посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію можливе лише в конкретно визначений час: у період мобілізації та в особливий період. І хоча, в теорії адміністративно-деліктного

²⁵³ Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 04 лютого 2016 року. Справа №826/18425/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55514762>

²⁵⁴ Щодо продовження дії особливого періоду в Україні після завершення часткової мобілізації: Лист Міністерства оборони України від 01 жовтня 2015 року №322/2/8417. URL: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8248/8250/475884/>

права час вчинення адміністративного проступку відносять до факультативних ознак об'єктивної сторони, на практиці період вчинення адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію має важливе правове значення для правильної кваліфікації вчиненого проступку.

Як зазначалося раніше, до факультативних ознак об'єктивної сторони адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію необхідно відносити місце вчинення адміністративного правопорушення.

Як зазначає професор В. В. Галуцько, бланкетна диспозиція норми права містить правила поведінки в найзагальнішій формі, відсилаючи суб'єкт реалізації до інших правових норм²⁵⁵. Враховуючи, що диспозиція статті 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП має банкетний характер, то місця вчинення даного проступку можуть бути найрізноманітнішими. Вчинення військовозобов'язаними адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію може здійснюватися у будь якому місці в залежності від виду адміністративного проступку, єдиною умовою є те, щоб місцем вчинення відповідного адміністративного правопорушення була територія України. Наприклад, відповідно п. 1 ч. 1 ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», громадяни зобов'язані з'являтися за викликом до військових комісаріатів для постановки на військовий облік²⁵⁶.

На практиці виклик військового комісара направляється за місцем проживання особи, тому ігноруючи його, військовозобов'язані вчиняють адміністративно карані порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію у себе вдома. Водночас прибувши у військовий

²⁵⁵ Галуцько В. В. Адміністративно-правова норма: проблеми сучасної методології. Юридичний вісник Причорномор'я, 2011. № 1. С. 94.

²⁵⁶ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

комісаріат на підставі виклику та відмовляючись проходити навчальні мобілізаційні збори чи медичний огляд військовозобов'язаний вчиняє адміністративний проступок вже безпосередньо у військовому комісаріаті. Посадові особи, як правило, вчиняють адміністративно карані порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію за місцем своєї роботи.

Таким чином, місце вчинення адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію безпосередньо залежить від конкретного обов'язку військовозобов'язаного та посадової особи, що передбачений Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Варто відзначити, що в науці адміністративно-деліктного права до факультативних ознак об'єктивної сторони складу адміністративного проступку прийнято відносити умови вчинення адміністративного правопорушення.

Як вважає О. Ю. Прокопенко, умова – це філософська категорія, яка відображає відношення предмета до явищ, які його оточують, без яких він не може існувати. На відміну від причини, яка безпосередньо породжує те або інше явище чи процес, умови становлять те середовище або обстановку, в якій останні виникають, існують та розвиваються²⁵⁷. Умови – це відносно пасивний фактор, який впливає на розвиток причинного зв'язку, але який не породжує наслідку. Зазвичай умова відіграє роль каталізатору процесу, без необхідності умов не наступить юридичний наслідок²⁵⁸.

В залежності від виду вчиненого правопорушення можуть виникати різноманітні умови, за наявності яких військовозобов'язаних та посадових осіб можуть притягнути до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Так, наприклад, особу можна притягнути до адміністративної відповідальності за намагання ухилитися від мобілізації за умови, що вона є громадянином України

²⁵⁷ Прокопенко О. Ю. Причини та умови вчинення адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку. Право і Безпека, 2010. № 3. С. 122.

²⁵⁸ Зелінський А. Ф. Кримінологія: курс лекцій. Харків: Прапор. 1996. С. 43.

та є військовозобов'язаною. Посадову особу підприємства, установи та організації можливо забронювати на період мобілізації за умови, що відповідною юридичною особою було виконане мобілізаційне завдання (замовлення).

Наступною факультативною ознакою об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, що вчиняється у сфері оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації є спосіб його вчинення. Спосіб вчинення протиправного діяння, як ознака об'єктивної сторони адміністративного проступку не міститься в нормах Загальної частини КУпАП, він закріплюється виключно в положеннях статей Особливої частини. При цьому більшість положень статей Особливої частини КУпАП не містять вказівки на спосіб вчинення адміністративного проступку. Таким чином, спосіб вчинення адміністративного проступку для одних складів є обов'язковим, а для інших – необов'язковим²⁵⁹.

У правовій науці під способом вчинення адміністративного проступку розуміють сукупність прийомів, методів, послідовність дій чи використання засобів, а також знарядь, за допомогою яких досягається протиправна мета адміністративного правопорушення²⁶⁰.

Спосіб вчинення адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію не відображений у ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП. Конкретно визначених способів вчинення адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію також не визначено у Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Враховуючи викладене, ми робимо висновок, що спосіб вчинення адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну

²⁵⁹ Задорожна Я. В. Спосіб вчинення протиправного діяння як ознака об'єктивної сторони адміністративного проступку: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Державний ВНЗ Запорізький національний університет Міністерства освіти і науки України. Запоріжжя, 2016. С. 10.

²⁶⁰ Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге видання, перероблено і доповнено. Київ: Видавництво Юридична думка. 2012. С. 864.

підготовку та мобілізацію є не обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу адміністративного проступку, що передбачений ст. 210-1 КУпАП. Наприклад, військовозобов'язаному надійшла повістка про призов на мобілізацію. Не бажаючи виконувати свій військовий обов'язок, він може ухилятися від мобілізації різнomanітними способами. Так, військовозобов'язані можуть не відчиняти двері будинку, переїжджати в іншу місцевість, поїхати у відрядження, несподівано «захворіти», переховуватися у сусідів та ін. Всі ці діяння необхідно відносити до способів вчинення адміністративних проступків у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Із вищевикладеного можна зробити висновок, що зміст факультативних ознак об'єктивної сторони складу адміністративних правопорушень, що вчиняються у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації, безпосередньо залежить від вчинення конкретного адміністративного правопорушення, оскільки кожне з них має свої особливості. На нашу думку, лише дві додаткових ознаки об'єктивної сторони складу адміністративного проступку, що передбачений ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП мають сталий характер та не залежать від адміністративного правопорушення. Такими ознаками є час (період мобілізації та особливий період) та місце (територія України) вчинення адміністративних проступків у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Варто зауважити, що до об'єктивної сторони адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію відносять весь перелік діянь, вчинення яких порушує обов'язки, що передбачені Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». На сьогоднішній день одним із найбільш проблемних та не до кінця вирішеним є питання, що полягає у порушенні порядку бронювання військовозобов'язаних громадян в період оголошеної мобілізації, загальні положення якого передбачені у розділі V Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

В період проведення мобілізації важливого значення набуває порядок здійснення бронювання військовозобов'язаних, що працюють в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, а також працівників підприємств, установ та організацій усіх форм власності для їхньої повноцінної та безперебійної роботи в особливий період²⁶¹. Правовий статус військовозобов'язаних працівників юридичних осіб захищено на неналежному законодавчому рівні, адже на практиці бронювання отримують лише незначна частина працівників як органів державної влади та органів місцевого самоврядування, так і працівників підприємств, установ та організацій усіх форм власності.

Так, наприклад, у Львівській обласній державній адміністрації станом на 2016 рік, коли в країні проходила часткова мобілізація населення із 700 працівників військового бронювання мало 39 осіб – серед них і голова області та його заступники²⁶².

Кардинально протилежна ситуація спостерігається щодо отримання бронювання працівниками підприємств, установ, організацій усіх форм власності у період мобілізації. На законодавчому рівні ця процедура до кінця не врегульована, немає чіткої правової регламентації щодо критеріїв відбору юридичних осіб, які мають можливість проводити бронювання своїх працівників. Вирішення цих проблемних питань необхідне для захисту інтересів працівників, які мають законне право на отримання бронювання з однієї сторони, та притягнення винних до адміністративної відповідальності за не проведене бронювання у встановленому законодавством порядку, з іншої сторони.

Цікавою, на наш погляд, є позиція В. Харчука, який зазначає про те, що «претендувати на військову «бронь» можуть різні підприємства (як державні,

²⁶¹ Братковський В. М. Порядок бронювання військовозобов'язаних у процесі мобілізації. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Теорія та практика правоохоронної діяльності (м. Львів, 11 листопада 2016 року). Львів: ЛьвДУВС. 2016. С. 45.

²⁶² Ващишин І. Бронювання військовозобов'язаних працівників: що треба знати. Головні новини Zaxid.net. URL: http://zaxid.net/news/showNews.do?bronyuvannya_viyskovozobovyazanih_pratsivnikiv_shho_treba_znati&objectId=1339501

так і приватні), але тільки ті, що мають особливі мобілізаційні завдання, важливі як для армії, так і для цивільного населення. Але хочу пояснити, що бронювання проводиться тільки в мирний період. Тобто всі особи, які не були заброньовані в мирний період, під час мобілізації заброньовані бути не можуть»²⁶³.

На нашу думку, дана позиція є досить дискусійною, адже зі слів В. Харчука виходить, що отримати військову броню можуть лише ті підприємства, установи та організації, які одержують від держави певні мобілізаційні завдання, але водночас забронювати працівника під час мобілізації вони не можуть, оскільки це можливо зробити лише тоді, коли мобілізація не проводиться. Виникає запитання, якщо мобілізація в країні не проводиться, то яким чином юридична особа може від держави отримати мобілізаційне завдання, а в подальшому і забронювати частину своїх працівників. Також слід врахувати, що відповідно до ст. 24 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» бронювання військовозобов'язаних, які перебувають у запасі, здійснюється в мирний та у воєнний час з метою забезпечення функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ і організацій в особливий період²⁶⁴. Тобто проведення бронювання військовозобов'язаних, що працюють на підприємствах, установах, організаціях усіх форм власності здійснюється не лише в мирний, але й у воєнний час, а також в особливий період, тобто в період проведення мобілізації.

Варто зауважити, що ст. 25 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» встановлено, що «бронюванню підлягають військовозобов'язані, які працюють в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування та на підприємствах, в установах і організаціях, яким встановлено мобілізаційні завдання (замовлення), у разі, якщо це необхідно для забезпечення функціонування

²⁶³ Там само.

²⁶⁴ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

зазначених органів та виконання мобілізаційних завдань (замовлень). Такі військовозобов'язані не підлягають прийняттю на службу у військовому резерві»²⁶⁵. Не надто виправданою є позиція законодавця проте, що бронюванню підлягають лише ті працівники підприємств, установ та організацій, які мають перед державою мобілізаційні завдання, адже в Україні є чимало топ-компаній, які через свій відповідний профіль можуть і не отримати від держави мобілізаційне завдання, але від безперебійної роботи яких залежить економічна стабільність країни (наприклад, GlobalLogic, SoftServe та ін.).

Тому доцільним є внести зміни у ст. 25 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» виклавши її у такій редакції: «Бронюванню підлягають військовозобов'язані, які працюють в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування та на підприємствах, в установах і організаціях усіх форм власності, без обов'язкової вимоги щодо встановлення для них мобілізаційних завдань (замовлень), у разі, якщо це необхідно для забезпечення функціонування зазначених органів у повному обсязі»;

В абзаці 10 п. 37 Постанови Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 921 «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних» зазначено, що з метою ведення персонального обліку військовозобов'язаних на державні органи, підприємства, установи та організації покладається виконання заходів щодо своєчасного оформлення документів для бронювання військовозобов'язаних за центральними і місцевими органами виконавчої влади, іншими державними органами, підприємствами, установами та організаціями на період мобілізації та на воєнний час²⁶⁶.

Як видається, словосполучення «своєчасне оформлення документів для бронювання», що сформульоване нормотворцем в абзаці 10 п. 37

²⁶⁵ Там само.

²⁶⁶ Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 921. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/921-2016-%D0%BF>

вищезазначеної Постанови є не зовсім вдалим, адже без конкретизації строків проведення бронювання військовозобов'язаних за юридичними особами, на практиці можуть виникати неузгодженості та суперечності, щодо трактування терміну «своєчасність» у судовій діяльності під час вирішення питання про притягнення винних до адміністративної відповідальності.

Вважаємо, що цей строк повинен бути конкретним і становити 15 календарних днів з моменту вступу в законну силу Указу Президента України про запровадження загальної чи часткової мобілізації для можливості належного оформлення документів для бронювання. Пропонуємо, щоб у разі проведення декількох хвиль мобілізації, 15-ти денний строк обчислювався щодо кожної оголошеної хвилі мобілізації зокрема, після вступу в законну силу відповідного Указу Президента України.

2.2.3 Суб'єкт адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію

Кожна особа у разі вчинення протиправного діяння повинна бути піддана справедливому покаранню. Якщо поведінка особи порушує встановлені норми адміністративного права, то, як правило, її притягають до адміністративної відповідальності. У науці адміністративно-деліктного права осудних осіб, які вчинили адміністративне правопорушення та досягли встановленого законодавством віку адміністративної відповідальності, прийнято називати суб'єктами адміністративних проступків.

Варто зауважити, що на законодавчому рівні поняття «суб'єкта адміністративного проступку» не визначено. Проте в юридичній літературі таких визначень достатньо.

У науковій літературі під суб'єктом адміністративного проступку розуміють:

- фізичну (осудну) особу, яка на момент вчинення адміністративного проступку досягла 16-го віку, а також юридичну особу²⁶⁷;
- осудну фізичну особу – громадянина України, іноземця, особу без громадянства, яка вчинила той чи інший проступок і яка досягла віку встановленого законодавством для притягнення до адміністративної відповідальності²⁶⁸;
- фізичну особу, яка володіє деліктоздатністю, тобто здатністю нести адміністративну відповідальність²⁶⁹;
- фізичну особу, яка досягла на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку^{270 271};
- фізичну особу – людину в стані дієздатності й осудності²⁷²;
- фізичну осудну особу, яка досягла на момент вчинення проступку віку, з якого настає адміністративна відповідальність²⁷³;
- осудну особу, яка досягла певного віку і вчинила описаний у законі склад адміністративного проступку²⁷⁴;
- осудну фізичну особу, якій на момент вчинення адміністративного правопорушення виповнилось 16 років²⁷⁵;
- осудну особу, яка досягла певного віку і вчинила описаний у законі склад адміністративного проступку²⁷⁶.

²⁶⁷ Серета В. В., Назар Ю. С., Костовська К. М. Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016. С. 177.

²⁶⁸ Бурбика М. М., Солонар А. В., Янішевська К. Д. Адміністративне право: навчальний посібник. Міністерство освіти і науки України, Сумський державний університет. Суми: Мрія, 2015. С. 96.

²⁶⁹ Адміністративне право України. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / за ред. проф. В. В. Галуцького. Херсон: Грін Д.С., 2015. С. 160.

²⁷⁰ Чернецький О. Л. Правове регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2007. С. 54.

²⁷¹ Адміністративне право України: Підручник для юридичних вузів і факультетів / за ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2000. С. 166.

²⁷² Коваль Л. В. Адміністративне право: курс лекцій для студентів юридичних вузів та факультетів. Київ: Вентурі, 1998. С. 136.

²⁷³ Адміністративна відповідальність в Україні: навчальний посібник / за загальною редакцією доцента А. Т. Комзюка. 2-е видання, перероблено і доповнено. Харків: Університет внутрішніх справ, 2000. С. 21.

²⁷⁴ Козлов Ю. М. Административные правоотношения. Москва: Юридическая литература, 1976. С. 245.

²⁷⁵ Адміністративна відповідальність (загальні положення та правопорушення у сфері обігу наркотиків): навчальний посібник / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора І. П. Голосніченка. Київ: Київський інститут внутрішніх справ, 2003. С. 11.

²⁷⁶ Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 245.

Правильною, на нашу думку, є позиція Р. А. Калюжного, М. І. Іншина, С. М. Морозова, С. В. Петкова, І. М. Шопіної, які зазначають проте, що суб'єктами адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є громадяни та посадові особи^{277 278}.

Усіх суб'єктів адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію необхідно розділяти на дві групи: загальні та спеціальні. Як зазначає В. К. Колпаков, загальними визнаються такі суб'єкти адміністративного проступку, яким притаманні такі ознаки, що характерні для будь-якої особи, яка піддається адміністративному стягненню (вік та осудність)²⁷⁹. Тобто загальним суб'єктом адміністративного проступку, може бути осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку²⁸⁰.

Як зазначає О. А. Сидорчук, під спеціальним суб'єктом адміністративного проступку необхідно розуміти особу, яка поряд із загальними ознаками суб'єкта (досягнення необхідного віку, осудність) характеризується додатковими ознаками, що є обов'язковими для даного складу делікту [190, с. 206]. Спеціальним суб'єктом є службові особи, неповнолітні, військовослужбовці, військовозобов'язані та інші²⁸¹.

Зважаючи на ці теоретичні положення, доцільно до суб'єктів адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію віднести наступних.

1. Громадяни, що вчиняють адміністративно карані порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію стають суб'єктом вчинення відповідних адміністративних правопорушень з 16-ти річного віку. Це пояснюється тим, що по-перше, відповідно до ст. 12 КУпАП

²⁷⁷ Калюжний Р. А., Іншин М. І., Шопіна І. М. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення. Київ: Алерта, 2013. С. 691.

²⁷⁸ Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / за заг. ред. С. В. Петкова та С. М. Морозова. Київ: Центр учбової літератури. 2015. С. 511.

²⁷⁹ Колпаков В. К. Деліктний феномен в адміністративному праві України: автореферат дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.07. Національна академія внутрішніх справ України. Київ. 2005. С. 23.

²⁸⁰ Петков С. В., Армаш Н. О., Собаль Є. О. Адміністративне право: актуальні питання та інноваційні ідеї: навчальний посібник. Київ: КНТ. 2015. С. 139.

²⁸¹ Бурбика М. М., Солонар А. В., Янішевська К. Д. Адміністративне право: навчальний посібник. Міністерство освіти і науки України, Сумський державний університет. Суми: Мрія, 2015. С. 96.

«адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку»²⁸².

По-друге, у ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» передбачені ряд обов'язків громадян у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації, що можуть вчинятися із 16-ти річного віку. Так, громадяни зобов'язані з'являтися за викликом до військових комісаріатів для постановки на військовий облік та визначення призначення на воєнний час²⁸³.

Така ознака як громадянство України є обов'язковою для осіб, які вчиняють адміністративно карані порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію, що стосуються наприклад, постановки на військовий облік, не бажання з'являтися у військовий комісаріат у разі отримання мобілізаційної повістки чи повідомлення про необхідність проходження медичного огляду.

Таким чином, громадяни виступатимуть загальними суб'єктами адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію за наявності таких ознак:

- осудність, тобто особа повинна на момент вчинення адміністративного проступку усвідомлювати значення своїх дій та повинна ними керувати;
- досягнення 16-ти річного віку;
- вчинення правопорушення на території України;
- адміністративний проступок вчиняється лише в період оголошеної мобілізації в мирний час, в особливий період та у воєнний час.

Як зазначає А. О. Сидорчук, ознака «військовозобов'язаності» громадян вказує на те, що таких громадян необхідно відносити до спеціальних суб'єктів адміністративних проступків, оскільки військовозобов'язаним громадянам притаманні спеціальні обов'язки²⁸⁴.

²⁸² Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. №8073-X. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

²⁸³ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

²⁸⁴ Сидорчук А. О. Спеціальний суб'єкт адміністративного делікту. Юридичний науковий електронний журнал. № 2. 2016. С. 207.

Погоджуючись з таким твердженням, вважаємо за необхідне зауважити, що, найважливішою ознакою поняття «військовозобов'язаності» громадян є їхній віковий ценз, тобто досягнення як мінімального, так і граничного віку, в межах якого такого громадянина можна називати спеціальним суб'єктом адміністративних правопорушень, що вчиняються у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації. Розглянемо конкретніше межі цього вікового цензу.

Варто зазначити, що на мобілізацію можуть бути призвані ті громадяни, які вже є військовозобов'язаними та перебувають у запасі. Це означає, що такі особи пройшли строкову військову службу або закінчили військові кафедри, що функціонують при закладах вищої освіти.

Як зазначає О. С. Володавська, мінімальний вік з якого особи підлягають мобілізації є вісімнадцять років²⁸⁵.

На нашу думку, дана позиція науковця є правильною лише щодо добровольців. Для громадян, які можуть призивати на підставі мобілізаційної повістки як військовозобов'язані віковий ценз є вищим, тому обґрунтування О. С. Володавської підлягає сумніву з декількох підстав.

По-перше, на практиці у вісімнадцять років громадянин України не може отримати статусу військовозобов'язаного та перебувати у запасі, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» «на строкову військову службу призиваються придатні для цього за станом здоров'я громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу»²⁸⁶.

Відповідно до ч. 1 ст. 23 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», строки строкової військової служби в календарному

²⁸⁵ Володавська О. С. Відмежування ухилення від призову за мобілізацією (стаття 336 Кримінального кодексу України) від порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (стаття 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Вісник Кримінологічної асоціації України. 2015. № 1(9). С. 73.

²⁸⁶ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/page>

обчисленні встановлюються для солдатів і матросів, сержантів і старшин, які проходять строкову військову службу в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, – до 18 місяців²⁸⁷.

А ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» встановлено, що «не підлягають призову на військову службу під час часткової мобілізації протягом шести місяців з дня звільнення з військової служби військовозобов'язані з числа громадян, які проходили військову службу за призовом під час мобілізації та були звільнені зі служби у запас (крім військовослужбовців, зарахованих на службу у військовому оперативному резерві першої черги). Такі особи у зазначений період можуть бути призвані на військову службу за їх згодою»²⁸⁸.

Тобто, у разі дотримання усіх вищезазначених законодавчих термінів, особа отримує статус військовозобов'язаного, переходить у запас та може бути призвана на мобілізацію у віці не раніше 20 років.

Особи, які закінчують військові кафедри та отримують військовий квиток офіцера запасу мають ще вищий віковий ценз. Це пояснюється тим, що відповідно до Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2012 р. № 48, для того, щоб поступити на військову кафедру, особа повинна мати наявну або здобувати ступінь вищої освіти не нижче бакалавра. Навчання на військовій кафедрі проводиться терміном до двох років²⁸⁹.

Крім того, навчання на військовій кафедрі розпочинається, як правило тоді, коли здобувачі вищої освіти навчаються на третьому курсі у своїх закладах вищої освіти. Здійснивши прості підрахунки, можна встановити, що здобувач

²⁸⁷ Там само.

²⁸⁸ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

²⁸⁹ Про затвердження Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2012 р. № 48. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/48-2012-%D0%BF?nreg=48-2012-%EF&find=1&text=%E4%E2%EE%F5&x=0&y=0>

вищої освіти стає офіцером запасом та військовозобов'язаним після закінчення військової кафедри у віці не швидше 21 року.

На основі вищевикладеного, робимо висновок, що на практиці розмір мінімального віку з якого особа набуває статусу військовозобов'язаного та може бути призвана на мобілізацію становить 20 років. З того ж віку, громадянин України стає, на нашу думку, спеціальним суб'єктом адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Щодо граничного віку, до настання якого військовозобов'язані громадяни перебувають у запасі та можуть у разі необхідності призиватися на мобілізацію, то його межі чітко визначені законодавством. Так, відповідно до ст. 27 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», «у запас Збройних Сил України та інших військових формувань зараховуються громадяни України, які придатні за станом здоров'я до проходження військової служби в мирний або воєнний час і не досягли граничного віку перебування в запасі. Вони перебувають на військовому обліку в районних (міських) військових комісаріатах та відповідних органах інших військових формувань. Запас військовозобов'язаних поділяється на першу і другу категорії»²⁹⁰.

А ст. 28 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлює, що «запас військовозобов'язаних поділяється на два розряди, що встановлюються залежно від віку військовозобов'язаних. Військовозобов'язані, які перебувають у запасі та мають військові звання рядового, сержантського і старшинського складу, поділяються на розряди за віком: 1) перший розряд – до 35 років; 2) другий розряд – до 60 років. Особи офіцерського складу, які перебувають у запасі, поділяються на розряди за віком: 1) перший розряд: молодший офіцерський склад – до 45 років; старший офіцерський склад: майор (капітан 3 рангу), підполковник (капітан 2 рангу) – до 50 років; полковник (капітан 1 рангу) – до 55 років; вищий офіцерський склад – до 60 років; 2)

²⁹⁰ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/page>

другий розряд: молодший та старший офіцерський склад – до 60 років; вищий офіцерський склад – до 65 років»²⁹¹.

Варто зауважити, що до військовозобов'язаних громадян, а отже і до спеціальних суб'єктів адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію необхідно відносити окрім чоловіків також жінок, які можуть призватися на мобілізацію, якщо вони мають статус військовозобов'язаних (наприклад, закінчили військову кафедру та мають необхідні військові знання).

Отже, віковий ценз військовозобов'язаних громадян, що можуть призватися на мобілізацію становить від 20 до 65 років. Дане твердження не поширюється на добровольців, які при необхідності можуть піти на мобілізацію з 18 років.

На основі викладеного, пропонуємо визначити основні ознаки спеціальних суб'єктів (військовозобов'язаних громадян) адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію:

– осудність, тобто особа повинна на момент вчинення адміністративного проступку усвідомлювати значення своїх дій та повинна ними керувати;

– вік: від 20 до 65 років, тобто мінімальний та граничний вік громадян, які можуть бути військовозобов'язаними, перебувати у запасі, а отже підлягати мобілізації. Добровольці можуть піти виконувати військовий обов'язок з 18 років, проте найважливішою умовою у даному випадку є добровільність, тобто що особа за власним бажанням прагне піти захищати територіальну цілісність України у зв'язку із оголошеною в країні мобілізацією та збройною агресією ворога;

– громадянство: виключно громадянин України;

– місце вчинення адміністративних проступків: територія України;

– перебування на військовому обліку у військових комісаріатах;

– не мають права на відстрочку та не заброньовані на період мобілізації;

²⁹¹ Там само.

- придатні до військової служби за станом здоров'я;
- інші ознаки в залежності від вчиненого адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Таким чином, громадяни, які порушують законодавство про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію можуть виступати як загальними, так і спеціальними суб'єктами вчинення відповідних адміністративних проступків. Загальними суб'єктами виступають громадяни, які досягли 16-ти річного віку, спеціальними – з 20 (18 для добровольців) до 65 років, які мають статус військовозобов'язаного та перебувають у запасі.

2. Наступним видом суб'єктів адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є посадові особи. Як зазначає Н. В. Янюк, основною ознакою посадової особи є наявність адміністративної влади, що уповноважує її на вчинення організаційно-розпорядчих функцій і службових юридичних дій²⁹².

Суб'єктами адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію можуть бути посадові особи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності. Це можуть бути як керівники, так і штатні працівники, які відповідно до чинного законодавства наділені правами та обов'язками у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації (військовий комісар), так і посадові особи, яким ці повноваження можуть делегуватися органами державної влади вищого рівня (сільський голова, інспектор з військового обліку громадян).

Особливою ознакою посадових осіб органів державної влади є те, що, як правило, вони є державними службовцями, тобто громадянами України, які займають посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержують заробітну плату за

²⁹² Янюк Н. В. Адміністративно-правовий статус посадової особи: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Національна Академія Наук України: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2003. С. 10.

рахунок коштів державного бюджету та здійснюють встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби²⁹³.

Важливо звернути увагу на те, що посадові особи, що працюють, наприклад, в сільських, селищних радах проходять службу в органах місцевого самоврядування, під якою розуміють професійну, на постійній основі діяльність громадян України, які займають посади в органах місцевого самоврядування, що спрямована на реалізацію територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування та окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом. Посадовою особою місцевого самоврядування є особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету²⁹⁴.

Варто зауважити, що службовими особами можуть бути керівники підприємств, установ та організацій (як правило, державної форми власності), які при необхідності залучаються, наприклад, щодо виконання мобілізаційних завдань, а отже виступають суб'єктами адміністративних проступків у сфері порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Таким чином, посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій через їх відповідний статус (наприклад, статус державного службовця) та через спеціальні розпорядчі функції у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації (наприклад, виконання мобілізаційних завдань, виписки мобілізаційних повісток) необхідно відносити до спеціальних суб'єктів адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

²⁹³ Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

²⁹⁴ Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>

Цікавим та доволі неоднозначним є питання стосовно можливості притягнення до адміністративної відповідальності керівників структурних підрозділів підприємств, установ та організацій за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Варто зауважити, що у Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» це питання не врегульовано взагалі, положення ст. 21 «Обов'язки підприємств, установ і організацій щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації» Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» поширюються лише на посадових осіб підприємств, установ та організацій, що є юридичними особами.

Згідно ст. 95 Цивільного кодексу України, «філією є відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташований поза її місцезнаходженням та здійснює всі або частину її функцій. Філії та представництва не є юридичними особами»²⁹⁵. Ця позиція викладена й у роз'ясненнях Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ²⁹⁶. Тому структурні підрозділи при виконанні мобілізаційних завдань не є юридичними особами, тому дія ст. 21 «Обов'язки підприємств, установ і організацій щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації» Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» на них не поширюється.

На практиці виникають ситуації, коли посадова особа структурного підрозділу підприємства, установи та організації вчиняючи адміністративно каране порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію не може бути притягнута до адміністративної відповідальності за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП. Так, наприклад, Постановою Кельменецького районного суду Чернівецької області від 6 липня 2015 року було встановлено, що позивач

²⁹⁵ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>

²⁹⁶ Про судову практику в цивільних справах про розкриття банками інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб: Постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.09.2011 року №10. URL: http://sc.gov.ua/ua/postanovi_z_2011_rik/postanova_vid_30092011_roku_%E2%84%96_10_pro_sudovu_praktiku_v_civilnih_spravah_pro_rozkrittja_bankami_infor.html

подав до Кельменецького районного суду позовну заяву, в якій просив визнати дії військового комісара протиправними та скасувати постанову № 34 від 10.06.2015 року про притягнення його до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 210-1 КУпАП. Позивач обґрунтував свої позовні вимоги тим, що він працює на посаді начальника Кельменецького району електричних мереж, який є структурним підрозділом ПАТ «ЕК Чернівціобленерго».

Судом було встановлено, що постанова про притягнення керівника РЕМ є протиправною, виходячи з наступного. Позивач не допускав порушення ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», оскільки позивач є керівником Кельменецького РЕМ, який згідно положення про Кельменецький РЕМ, не є юридичною особою і є структурним підрозділом підприємства – ПАТ «ЕК Чернівціобленерго», а відповідно до ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» сприяти військовим комісаріатам у їх роботі в мирний час та під час мобілізації, забезпечувати своєчасне прибуття працівників, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації на збірні пункти та до військових частин зобов'язані підприємства, установи і організації, а не їх структурні підрозділи. Тому суд вирішив визнати протиправною та скасувати постанову військового комісара від 10 червня 2015 року №34 про притягнення позивача до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 210 КУпАП та накладення на нього стягнення у виді 510 гривень штрафу за порушення ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» у зв'язку з відсутністю в діях позивача складу та події адміністративного правопорушення²⁹⁷.

Як бачимо, в судовій практиці є розуміння того, що у Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», обов'язки посадових осіб структурних підрозділів підприємств, установ та організацій у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації не визначені, тому їх керівників

²⁹⁷ Постанова Кельменецького районного суду Чернівецької області від 6 липня 2015 року. Справа №717/1143/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46333570>

притягнути до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію практично неможливо.

На нашу думку, така ситуація є неприпустимою, тому вважаємо за необхідне запропонувати законодавчі зміни до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Обов'язки підприємств, установ та організацій щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації передбачено ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Перелік відповідних обов'язків підприємств, установ та організацій у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації, на нашу думку, необхідно застосовувати і до їх структурних підрозділів, які не відносяться до юридичних осіб. Тому пропонуємо внести зміни до ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», яка буде мати назву «Обов'язки підприємств, установ і організацій, а також їх структурних підрозділів щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації».

Такі законодавчі зміни до ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» заповнять прогалину у законодавстві та вирішать питання щодо можливості притягнення посадових осіб структурних підрозділів підприємств, установ та організацій до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, яке до сьогоднішнього дня залишається невирішеним.

2.2.4 Суб'єктивна сторона адміністративно караного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію

Вчинення будь якого адміністративного проступку насамперед залежить від свідомості особи, а вже потім від обставин, які її оточують. Як правило, адміністративні правопорушення вчиняються навмисно, тобто особа заради власної вигоди своїми діями або бездіяльністю свідомо порушує охоронювані нормами адміністративно деліктного права суспільні відносини. Проте бувають випадки, коли адміністративний проступок вчиняється через необережність

правопорушника шляхом недбалості чи самовпевненості. У науці адміністративного права відповідні ознаки складають зміст суб'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення. Всі вищезазначені обставини мають суттєве значення при вирішенні питання щодо притягнення винного до адміністративної відповідальності та призначення міри покарання за вчинений адміністративний проступок.

Поняття суб'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення на законодавчому рівні не закріплено. У юридичній літературі, поняття суб'єктивної сторони розглядається з декількох правових позицій.

Як зазначає Ю. П. Битяк, «суб'єктивну сторону адміністративного правопорушення становить пов'язаний з його вчиненням психічний стан особи»²⁹⁸. Т. О. Коломєць вважає, що під суб'єктивною стороною складу адміністративного проступку необхідно розуміти психічну діяльність особи, пов'язану з вчиненням нею суспільно шкідливого діяння. Суб'єктивна сторона – це внутрішній бік проступку, це психічні процеси, які відбуваються у свідомості суб'єкта та характеризують його волю, викривають думки, наміри²⁹⁹. О. Ф. Скакун розглядає суб'єктивну сторону у більш вузькому значенні та вважає, що суб'єктивна сторона складу адміністративного проступку становить собою сукупність ознак, які характеризують суб'єктивне (психічне) ставлення особи до вчиненого нею протиправного діяння та його негативних наслідків у формі умислу й необережності³⁰⁰.

Як зазначають Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, М. Ф. Стахурський, Н. І. Золотарьова та ряд інших науковців, ознаками суб'єктивної сторони складу адміністративного проступку є: вина, мотив та мета адміністративного правопорушення^{301 302}. Ці ознаки у повному обсязі відображають зміст суб'єктивної сторони будь якого складу адміністративного проступку, в тому

²⁹⁸ Адміністративне право України: підручник / за ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. С. 177.

²⁹⁹ Коломєць Т. О. Адміністративне право України. Київ: Істина, 2010. С. 171.

³⁰⁰ Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків: Еспада. 2009. С. 601.

³⁰¹ Адміністративне право України: основні поняття. навчальний посібник / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора І. П. Голосніченка. Київ: ГАН. 2005. С. 83.

³⁰² Адміністративне право України. Загальна частина. Альбом схем: навчальний посібник / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй, В. М. Гарашук та інші. Харків: Національна юридична академія України, 2003. С. 70.

числі і адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Вина – основна і обов’язкова ознака суб’єктивної сторони адміністративного проступку. Це психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно шкідливого діяння і його наслідків, яке виявляється у формі умислу або необережності³⁰³.

Як зазначають Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний, суб’єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП, характеризується наявністю вини як у формі умислу, так і у формі необережності³⁰⁴.

Відповідно до ст. 10 КУпАП «адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків»³⁰⁵. В теорії адміністративного деліктного права, умисел прийнято поділяти на прямий та непрямий. Про наявність умислу в діях правопорушника можна говорити тільки в тому випадку, якщо особа, яка вчинила протиправне діяння, усвідомлювала протиправний характер своєї дії або бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх (прямий умисел) або свідомо допускав настання цих наслідків (непрямий умисел)³⁰⁶.

У п. 12 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» передбачено, що посадові особи підприємств, установ і організацій зобов’язані здійснювати заходи щодо бронювання військовозобов’язаних на період мобілізації та на воєнний час і надавати

³⁰³ Административное право Украины. – 2-е изд., перераб. и доп. Учебник для студентов высш. учеб. заведений юрид. спец. / под ред. проф. Ю. П. Битяка. Харьков: Право. 2003. С. 185.

³⁰⁴ Калюжний Р. А., Іншин М. І., Шопіна І. М. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення. Київ: Алерта, 2013. С. 632.

³⁰⁵ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. №8073-Х. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

³⁰⁶ Миколенко А. И. Административный процесс и административная ответственность в Украине. Учебное пособие. Харьков: Одиссей. 2004. С. 74.

звітність із цих питань відповідним органам державної влади, іншим державним органам та органам місцевого самоврядування в установленому порядку³⁰⁷. Порухення п. 12 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» вчиняється посадовими особами, як правило, у формі прямого умислу. Це пояснюється тим, що посадова особа підприємства, установи та організації подає завідомо неправдиву інформацію про військовозобов'язаних працівників, які насправді не підлягають бронюванню для того, щоб наприклад, не втрачати робочу силу на підприємстві, установі та організації або через інші незаконні домовленості між працівником та посадовою особою, яка здійснює бронювання. В такому випадку здійснюючи завідомо незаконне бронювання, посадова особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (розуміє, що її дії є протиправними, оскільки насправді працівник не підлягає бронюванню), передбачає його суспільно небезпечні наслідки та бажає їх настання.

Порухення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію може здійснюватися шляхом непрямого умислу. Наприклад, відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», місцеві органи виконавчої влади «здійснюють контроль за створенням, зберіганням та обслуговуванням мобілізаційного резерву матеріально-технічних і сировинних ресурсів на підприємствах, в установах і організаціях, які залучаються ними до виконання мобілізаційних завдань (замовлень)»³⁰⁸. Порухення цієї норми посадовими особами місцевих органів виконавчої влади може здійснюватися у формі непрямого умислу – наприклад, на підпорядкованій території місцевого органу виконавчої влади є діюче підприємство, яке створює, зберігає та обслуговує мобілізаційний резерв матеріально-технічних і сировинних ресурсів. Посадова особа місцевого органу виконавчої влади здійснює контроль за створенням відповідного мобілізаційного резерву. Зробивши висновок, що створення мобілізаційного

³⁰⁷ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

³⁰⁸ Там само.

резерву здійснюється із дотриманням усіх вимог та правил, посадова особа місцевого органу виконавчої влади не здійснює контроль за зберіганням відповідного мобілізаційного резерву на тому ж підприємстві, установі та організації. Тобто в такому випадку, посадова особа розуміє, що її дії є протиправними, вона усвідомлює протиправний характер своєї бездіяльності, передбачає її шкідливі наслідки і хоча не бажає їх настання проте свідомо допускає настання цих наслідків.

Із вищевикладеного, можна зробити висновок, що адміністративно карані порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію можуть вчинятися у формі прямого та непрямого умислів. Аналізуючи нормативний матеріал, можна помітити суттєві відмінності інтелектуального та вольового моментів цих форм вини.

Іншою формою вини є необережність. Відповідно до ст. 11 КУпАП «адміністративне правопорушення визнається вчиненим з необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити»³⁰⁹. Як вважають В. К. Колпаков та О. В. Кузьменко у науці адміністративного права розрізняють два види необережної вини – самовпевненість і недбалість. Самовпевненість характеризується законодавцем як передбачення можливості настання шкідливих наслідків свого діяння і легковажний розрахунок на їх запобігання. Недбалість полягає в тому, що винний не передбачав шкідливих наслідків, але був зобов'язаний і міг їх передбачити³¹⁰.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», посадові особи підприємств, установ і організацій зобов'язані у разі ліквідації (реорганізації) юридичної особи своєчасно

³⁰⁹ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. №8073-Х. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

³¹⁰ Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 250.

сповіщати про це відповідні органи державної влади, інші державні органи та органи місцевого самоврядування, з якими укладено договори (контракти) на виконання мобілізаційних завдань (замовлень)³¹¹.

На нашу думку, вищезазначені адміністративно карані порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію можуть вчинятися з необережності у формі самовпевненості. Дана позиція пояснюється тим, що у разі ліквідації підприємства, установи та організації, посадова особа втрачає місце праці. Розуміючи, що про ліквідацію необхідно сповістити органи державної влади, оскільки юридичною особою виконується мобілізаційне завдання, посадова особа, яка неминуче буде звільнена своєчасно не повідомляє про ліквідацію, передбачаючи шкідливі наслідки свого діяння, проте легковажно через звільнення віднеслася до їх запобігання.

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», посадові особи виконавчих органів сільських, селищних, міських рад «здійснюють контроль за створенням, зберіганням та обслуговуванням мобілізаційного резерву матеріально-технічних і сировинних ресурсів на підприємствах, в установах і організаціях, що перебувають у комунальній власності або залучаються ними до виконання мобілізаційних завдань (замовлень)»³¹². Як видається, неналежне виконання обов'язку посадовими особами органів місцевого самоврядування, що передбачений п. 8 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» може вчинятися шляхом недбалості. Наприклад, на території сільської (селищної) ради у комунальній власності перебуває підприємство, що спеціалізується на виробництві двигунів до автомобілів, які при необхідності можуть бути використані на потреби армії. Посадовій особі органу місцевого самоврядування діяльність підприємства відома, як і відомо те, що двигуни можуть застосовуватися до автомобілів, які застосовуються при воєнних діях. Посадова особа органу сільської (селищної) ради не передбачає шкідливих

³¹¹ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

³¹² Там само.

наслідків, які можуть статися через відсутність належного контролю з боку органу місцевого самоврядування щодо виробництва двигунів до автомобілів, проте враховуючи, що в країні оголошено мобілізацію, посадова особа сільської (селищної) ради могла, а головне була зобов'язана передбачити шкідливі наслідки, які можуть виникнути при наданні мобілізаційного завдання, проте цього не зробила.

За вчинення відповідного адміністративного правопорушення посадова особа органу місцевого самоврядування нестиме відповідальність за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

До додаткових ознак суб'єктивної сторони адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію необхідно відносити мотив та мету вчинення адміністративного правопорушення.

Мотив – це усвідомлювана причина, яка спонукає особу до скоєння правопорушення³¹³. Т. О. Коломєць та В. К. Колпаков, вважають, що мотив адміністративного проступку – це наміри і спонукання особи, якими вона керувалася при вчиненні правопорушення³¹⁴.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», підприємства, установи та організації зобов'язані сприяти військовим комісаріатам у їх роботі під час мобілізації³¹⁵. Таке сприяння може полягати, наприклад у повідомленні військового комісаріату проте, скільки на підприємстві працює військовозобов'язаних, що можуть бути призвані на мобілізацію. Неповідомлення керівника підприємства, установи та організації про це військовий комісаріат на підставі їхнього запиту може бути розцінено як порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку

³¹³ Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2007. С. 233.

³¹⁴ Адміністративне право України: словник термінів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за загальною редакцією Т. О. Коломєць, В. К. Колпакова. Державний вищий навчальний заклад Запорізький національний університет. Київ: Ін Юре, 2014. С. 228.

³¹⁵ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

та мобілізацію. Мотив у таких випадках, як правило є корисливий і полягає у тому, щоб працівника не призивали на мобілізацію. Для керівника це буде вигідно, тим, що підприємство не втратить своїх працівників і тому продовжить працювати у повному обсязі.

Ще однією факультативною ознакою суб'єктивної сторони адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є мета його вчинення. У юридичній літературі, мета адміністративного проступку визначається як уявний образ результату, до якого прагне винна особа, це її уявлення про ті наслідки, які повинні настати в результаті вчинення протиправного проступку. Мета адміністративного проступку має кваліфікуюче значення лише тоді, якщо прямо зазначена в диспозиції адміністративно-деліктної норми або чітко постає з її змісту³¹⁶.

У диспозиції ст. 210-1 КУпАП, мета вчинення адміністративного проступку прямо не зазначена, тому не становить кваліфікуючої ознаки при його вчиненні. Мета вчинення адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію залежить від конкретно вчиненого адміністративного правопорушення. Так, в одних випадках метою може бути отримання незаконної відстрочки від мобілізації, а в іншому – отримання незаконного бронювання працівником на підприємстві, установі, організації.

В Україні надання відстрочки від проходження військової служби в період мобілізації має свої особливості. По-перше, відстрочка в період мобілізації може надаватися лише конкретно визначеній категорії громадян, перелік яких передбачений статтею 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та не є вичерпним. По-друге, громадяни України, які мають право на отримання відстрочки від проходження військової служби в період мобілізації, повинні самостійно зібрати необхідні документи та звернутися із відповідною заявою до військового комісаріату.

³¹⁶ Гуржій Т. О. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2011. С. 292–293.

Не вдаючись у конкретизацію кожної із підстав щодо звільнення громадян України від проходження військової служби в період мобілізації, які передбачені ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» слід відзначити найбільш проблемні з них.

Законом України «Про внесення зміни до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо звільнення від призову на військову службу під час мобілізації окремих категорій педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників» від 01.07.2015 року, було закріплено про те, що відстрочку від проходження військової служби в період мобілізації отримують здобувачі фахової передвищої та вищої освіти, асистенти-стажисти, аспіранти та докторанти, які навчаються за денною або дуальною формами здобуття освіти³¹⁷. Проблемним та не до кінця вирішеним на сьогоднішній день є питання, щодо надання відстрочки від призову на військову службу в період мобілізації особам, які мають намір вступити до магістратури чи аспірантури та докторантури у заклади вищої освіти. Це пояснюється тим, що, як правило, ще до отримання диплома бакалавра, частина студентів, які пройшли військові навчання на військових кафедрах, що функціонують при цих закладах, отримують військове звання та потрапляють у запас. Тому перед вступом на навчання до магістратури чи аспірантури, такі особи можуть призиватися на військову службу у зв'язку із оголошеною мобілізацією.

Відповідно до Розділу 5 Умов прийому на навчання до закладів вищої освіти України в 2019 році, зарахування на навчання до магістратури в залежності від спеціальності закінчується в місяцях серпні-вересні поточного року³¹⁸. Як бачимо, на практиці складається ситуація, коли проміжок часу між тим, коли особа стає магістрантом чи аспірантом становить щонайменше три місяці від закінчення навчання. Якщо за цей, досить значний проміжок часу,

³¹⁷ Про внесення зміни до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо звільнення від призову на військову службу під час мобілізації окремих категорій педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників: Закон України від 01.07.2015 р. № 570-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/570-19>

³¹⁸ Про затвердження деяких нормативно-правових актів з питань прийому на навчання до закладів вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.10.2018 р. № 1096. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-18>

особі прийде повістка на військову службу в період мобілізації, то отримати відстрочку від її проходження буде практично неможливо. Тому, пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» пунктом 1.1 та вказати, що не підлягають призову на військову службу під час мобілізації «особи, які виявляють бажання вступити у заклади вищої освіти до магістратури, аспірантури та докторантури на денну форму навчання за умови безперервного навчання».

Під безперервним навчанням в даному випадку необхідно розуміти випадки, коли особа отримала ступінь «бакалавр» і в тому ж році виявляє бажання вступити до магістратури, чи закінчила магістратуру і вирішить вступити до аспірантури. Дана законодавча норма захистить права та законні інтереси осіб, що виявляють бажання продовжувати навчатися на денній формі навчання у закладах вищої освіти та отримати законне право на відстрочку від проходження військової служби в період мобілізації на час вступної кампанії.

Другою, на наш погляд, законодавчою нормою, яка визначає підставу надання відстрочки від мобілізації та потребує вдосконалення є положення п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», де вказується про те, що не підлягають призову на військову службу під час мобілізації жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років³¹⁹.

Судова практика виходить з того, що наданню відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації мають право лише чоловіки, які проживають та утримують неповнолітніх дітей самостійно. Так, постановою Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 21 жовтня 2015 року, відмовлено у задоволенні позову позивача до Синельниківського об'єднаного міського військового комісаріату у наданні відстрочки під час мобілізації на основі того, що «позивач не має статусу одинокого батька, спільно проживає зі своєю дружиною та їхніми трьома неповнолітніми дітьми, при цьому доказів

³¹⁹ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

того, що дружина не бере участі у вихованні дітей суду не надано. Тому суд приходить до висновку, що у позивача не має документальних підтверджень про самостійне здійснення ним виховання неповнолітніх дітей, які потрібно надати як доказову базу для підтвердження цієї обставини³²⁰. Така позиція Дніпропетровського окружного адміністративного суду у даному випадку є досить дискусійною, адже відсутність статусу самотнього батька та умова спільності проживання з дружиною, не повинна бути підставою для відмови у наданні відстрочки від призову на військову службу в процесі мобілізації, оскільки на практиці може скластися ситуація, коли чоловік спільно проживає з дружиною, але через проблеми із здоров'ям дружини, її вагітністю, іншими обставинами, фінансово утримує неповнолітніх дітей самотужки. Тому у разі призову на військову службу в період мобілізації чоловіка, по суті діти можуть залишитися без належного догляду та утримання, що призведе до порушення ст. ст. 180-181 Сімейного кодексу України, де вказується про те, що батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття³²¹.

Іншою, на наш погляд, проблемною та не регламентованою на сьогоднішній день законодавством є практична ситуація, коли дружина вагітна третьою дитиною, тому для тимчасового утримання двох наявних дітей віком до 18 років необхідна присутність чоловіка, який би фінансово утримував спільних дітей. Для кращого розуміння зазначеної проблеми, пропонуємо розглянути наступну життєву ситуацію. Сім'я, яка чекає на третю дитину, фінансово утримує лише чоловік, а вагітна дружина доглядає за двома неповнолітніми дітьми. По суті, якщо чоловікові прийде повістка на проходження військової служби в період мобілізації, то вагітна третьою дитиною дружина не зможе тимчасово належно утримувати двох дітей, а згодом і трьох. Також у такій ситуації виникає питання, хто ж доглядатиме та утримуватиме дітей вагітної жінки під час і після пологів. Тому, якщо у сім'ї

³²⁰ Постанова Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 21 жовтня 2015 року. Справа №804/9887/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56616933>

³²¹ Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

немає родичів чи інших близьких осіб, які готові фінансово утримувати двох і більше неповнолітніх дітей, за час відсутності чоловіка у зв'язку із призовом на мобілізацію, то суди повинні надавати відстрочку від проходження військової служби чоловікам, які доглядатимуть за своїми дітьми, навіть у випадку, коли вони спільно проживають із дружиною під час її вагітності третьою дитиною, адже в протилежному випадку, законодавець ставить таку сім'ю у безвихідне становище щодо їхнього нормального проживання, обмежує право дитини на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку, що гарантується ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства»³²².

Тому доцільно доповнити ч. 1 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» пунктом 3.1 та вказати, що не підлягають призову на військову службу під час мобілізації «чоловіки, на утриманні яких перебувають не менше двох неповнолітніх дітей та одночасно дружина, що вагітна наступною по рахунку дитиною (такі чоловіки можуть бути призвані на військову службу у разі їх згоди тільки за місцем проживання)».

Вважаємо, що дане «законодавче нововведення надасть гарантії захисту сім'ям, які чекають на третю дитину та унеможливлять залишення без батьківського догляду двох неповнолітніх дітей у разі важких пологів матері чи її смерті»³²³.

Третьою категорією осіб, яка на нашу думку, повинна отримати від держави право на відстрочку від проходження військової служби в період мобілізації є адвокати. Відповідно до ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», особам, які займаються адвокатською діяльністю, право на відстрочку від проходження військової служби в період мобілізації не надано. Варто зауважити, що п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено, що несумісною з діяльністю адвоката є

³²² Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

³²³ Братковський В. М. Проблемні питання надання відстрочки від призову на військову службу в період мобілізації. Jurnalul juridic national: teorie și practică (Национальный юридический журнал: теория и практика). Republica Moldova. № 3(25). 2017. S. 38.

військова або альтернативна (невійськова) служба³²⁴. У ч. 6 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», вказується проте, що одним із видів військової служби в Україні є військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період³²⁵.

Тому в разі отримання повістки на проходження військової служби в період мобілізації, адвокати, за власною заявою, змушені призупиняти дію свого свідоцтва на право заняття адвокатською діяльністю, залишати своїх клієнтів без правової допомоги, тобто розривати відповідний договір.

На практиці, якщо адвокат отримає повістку за декілька днів до судового засідання, то клієнт по суті залишиться без належної правової допомоги, якщо судові засідання не буде перенесено з об'єктивних причин. Інший адвокат змушений братися за уже розпочату справу, вносити свої зміни у стратегію правової допомоги та за короткий проміжок часу, на основі вихідних даних, вистроїти свою правову формулу допомоги. Варто врахувати, що деякі особи отримали свідоцтво про заняття адвокатською діяльністю, але не займаються нею. Тому доцільно, надавати відстрочку від мобілізації лише тим адвокатам, які на момент отримання повістки мають укладені договори про надання правової допомоги із клієнтом.

Тому адвокати повинні бути віднесені до категорії осіб, яким надається відстрочка від проходження військової служби в період мобілізації, у зв'язку з чим пропонується доповнити ч. 1 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» пунктом 3.2 та вказати, що не підлягають призову на військову службу під час мобілізації «адвокати, які на момент отримання повістки про виклик у військовий комісаріат мають укладені договори про надання правової допомоги із клієнтом». Надання відстрочки адвокатам від проходження військової служби в період мобілізації, забезпечить в повному

³²⁴ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

³²⁵ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/page>

обсязі дотримання конституційного права кожного громадянина на правову допомогу, що передбачено ст. 59 Конституції України³²⁶.

Четвертою категорією осіб, котрим у встановленому законодавством порядку повинно бути надано право на відстрочку від проходження військової служби в період мобілізації є медичні працівники, що працюють у сільській місцевості. На сьогоднішній день, згідно Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» працівники медичних закладів не мають права на отримання відстрочки від проходження військової служби в період мобілізації.

Відповідно до ст. 49 Конституції України «кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування»³²⁷. На сьогоднішній день, в Україні через мінімальну заробітну плату спостерігається дефіцит медичних працівників у закладах охорони здоров'я, особливо в сільській місцевості. Так, за даними офіційної статистики Міністерства охорони здоров'я України за останні роки в Україні налічувалось 22,5 тис. вакантних посад лікарів. За даними МОЗ України, відсоток укомплектованості лікарями обласних лікарень становить 83,2%, міських – 78,6%, центральних районних лікарень – 77,1%, дільничних – 77,1%, селищних лікарських амбулаторій – 70,5%³²⁸. Тобто, як вірно зазначає О. В. Худоба дефіцит медичних кадрів існує, перш за все у сільській місцевості. Сьогодні українська охорона здоров'я стоїть на порозі кадрової кризи³²⁹.

У разі призову на військову службу в період мобілізації, жителі відповідного населеного пункту можуть залишитися без термінової кваліфікованої медичної допомоги, оскільки через низьку заробітну плату, бажаючих працювати лікарями у сільській місцевості є надзвичайно мало. В

³²⁶ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

³²⁷ Там само.

³²⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо удосконалення порядку призову на військову службу медичних працівників): Проект Закону України від 16.02.2015 р. № 2145. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54061

³²⁹ Худоба О. В. Оцінка кадрового потенціалу системи охорони здоров'я України. Теорія та практика державного управління. 2010. Вип. 4. С. 405.

даному випадку, може скластися ситуація, що медичне обслуговування в сільській місцевості не буде надаватися в повному обсязі, що є безпосереднім порушенням ст. 49 Конституції України.

Тому доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», запропонувавши доповнити її пунктом 3.3 та вказати, що не підлягають призову на військову службу під час мобілізації «медичні працівники, які працюють в сільській місцевості на займаній посаді не менше ніж на 0,5 ставки». Такий розмір посадового окладу, пояснюється тим, що в селах, медичні працівники часто працюють на 0,5 посадового окладу, в першу чергу через відсутність належного фінансування заробітної плати.

Внесення таких змін до ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» надасть законодавчі гарантії щодо отримання відстрочки від мобілізації незахищеним категоріям осіб з однієї сторони, та забезпечить можливість притягнення посадових осіб військових комісаріатів до адміністративної відповідальності за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП, за необґрунтовану відмову щодо надання відстрочки військовозобов'язаним від проходження військової служби в період мобілізації за ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», – з іншої.

Таким чином, адміністративно карані порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію можуть вчинятися як у формі умислу, так і у формі необережності. Мотив вчинення, як правило, є корисливим, а мета – залежить від конкретного адміністративного проступку.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО РЕГУЛЮЄ АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

3.1 Окремі проблеми застосування адміністративної відповідальності за порушення вимог мобілізаційної підготовки та мобілізації

Під час збройного конфлікту на Сході України, для захисту територіальної цілісності країни, часткова мобілізація населення стала необхідним та вирішальним важелем у стримуванні зовнішньої агресії ворога.

Для належного виконання мобілізаційних планів по набору військовозобов'язаних в період проведення мобілізації, держава, в особі компетентних органів влади, застосовувала різноманітні важелі впливу на громадян для їх виклику у військові комісаріати. Згідно статистичних даних, які наводить аналітичний портал «Слово і діло», за ст. 336 «Ухилення від призову за мобілізацією» КК України у 2014 порушено 680 кримінальних проваджень, у 2015 – 2256, а у 2016 – 36, решта військовозобов'язаних притягнуто до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію³³⁰.

На практиці, для повноцінного виконання мобілізаційних планів по набору громадян на військову службу, військові комісари нерідко зверталися до органів Національної поліції України для проведення розшуку військовозобов'язаних, що ухиляються від мобілізації.

Наприклад, військовий комісар Харківської області Дмитро Маліцький у інтерв'ю газеті «Слобідський край» зазначив про те, що лише протягом першого року збройного конфлікту подано заяви на розшук 646 громадян, що

³³⁰ Як призовники ухиляються від служби в армії. Відомості аналітичного порталу Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/03/06/infografika/suspilstvo/yak-pryzovnyky-uxylyayutsya-sluzhby-armiyi>

ухиляються від мобілізації. Із них по Харкову – 379, по районах – 267. Тих, хто на пряму відмовився отримувати повістки, уже – 54. Вісім – у Харкові та 46 – в області³³¹.

Відповідно до ч. 3 ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», під час мобілізації громадяни зобов'язані з'явитися до військових частин або на збірні пункти військових комісаріатів у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних розпорядженнях, повістках або розпорядженнях військових комісарів)³³². Тобто про проведення розшуку військовозобов'язаного та вирішення питання про притягнення його до кримінальної відповідальності за ст. 336 «Ухилення від призову за мобілізацією» КК України можна говорити після того, коли йому вручили мобілізаційну повістку, проте він не з'явився у військовий комісаріат у зазначені строки та місцеперебування його невідоме.

Цю думку підтверджує і судова практика. Так, міру покарання у вигляді трьох років позбавлення волі за ухилення військовозобов'язаного від мобілізації, призначив Тячівський районний суд у Закарпатській області. Було засуджено чоловіка, який особисто підписав повістку та навіть пройшов медогляд, проте не з'явився до військкомату у встановлені строки. Тому після розшуку особу було притягнуто до кримінальної відповідальності³³³.

Досить неоднозначним є питання, яке полягає в тому, яким чином вручити мобілізаційну повістку військовозобов'язаному, який не проживає за місцем реєстрації та місцеперебування якого невідоме у зв'язку із тимчасовим переїздом в іншу адміністративно-територіальну одиницю України. Особливо ця проблема є актуальною тоді, коли військовозобов'язаний не має офіційного місця праці. Виникає питання, чи доцільно в такому випадку здійснювати заходи щодо організації проведення розшуку військовозобов'язаного та

³³¹ Пирлик І. Які підприємства Харкова ухиляються від мобілізації. Інформація облвійськомату. Матеріали з газети Слобідський край. URL: <http://www.slk.kh.ua/news/vlada/yaki-pidpriyemstva-kharkova-ukhilyayutsya-vid-mobilizatsiyi-informatsiya-oblvijskomata.html/sortDown>

³³² Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

³³³ Вирок Тячівського районного суду Закарпатської області від 04 грудня 2014 року. Справа №307/3510/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41756522>

притягнення його до кримінальної відповідальності чи ж необхідно застосовувати заходи адміністративної відповідальності за порушення вимог мобілізаційної підготовки та мобілізації.

У судовій практиці також немає однозначної відповіді на це питання, оскільки за весь період проведення мобілізації населення судами призначалися усі можливі види передбачених покарань за ухилення від мобілізації, проте кримінальна відповідальність наставала лише у тих випадках, коли військовозобов'язаний напяму відмовлявся отримувати мобілізаційну повістку або не з'являвся у військовий комісаріат уже на підставі врученої мобілізаційної повістки.

Так, у Дніпропетровській області Томаківським районним судом за ухилення від призову за мобілізацією було призначено покарання у вигляді двох років позбавлення волі. В судовому рішенні зазначається про те, що особу в розшук не оголошували, а притягнули до кримінальної відповідальності, оскільки військовозобов'язаний відмовився отримувати повістку від представників військкомату, які прибули за місцем його проживання³³⁴.

Усе вищевикладене свідчить проте, що ні у законодавстві України, ні у судовій практиці, немає однозначної відповіді, яким чином проводити розшук військовозобов'язаних, яким не вдається вручити мобілізаційні повістки за місцем праці чи за місцем реєстрації у зв'язку із тим, що особа тимчасово переїхала в іншу адміністративно-територіальну одиницю і місце перебування її невідоме, а також чи доцільно до такої особи застосовувати заходи адміністративно-правового характеру. Ця проблема є особливо актуальною в період мобілізації, оскільки через такі дії військовозобов'язаних не вдається виконати в повному обсязі мобілізаційні плани по набору громадян для захисту територіальної цілісності України.

³³⁴ Вирок Томаківського районного суду Дніпропетровської області від 02 вересня 2014 р. Справа №195/1310/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40313097>

Тому доцільним видається цю ситуацію проаналізувати детальніше та напрацювати нововведення у законодавство України для можливого її вирішення та належного правового регулювання.

У відповідності до ст. 33 Конституції України вільно пересуватися територією України та тимчасово переїжджати незалежно від мети в іншу адміністративно-територіальну одиницю є конституційним правом кожного громадянина³³⁵. У випадку, коли мобілізація населення проводиться без оголошення воєнного чи надзвичайного стану, то військовозобов'язані мають право вільно пересуватися територією України у відповідності до свого конституційного права. Особливо це стосується військовозобов'язаних, які переїхали в іншу місцевість тимчасово, наприклад на відпочинок, чи до родичів.

Як наслідок, оголошувати військовозобов'язаного в розшук та розпочинати кримінальне провадження через те, що за місцем реєстрації чи місцем праці вручити мобілізаційну повістку не вдається бути не може, оскільки, як правильно зазначає О. С. Степанов, перед тим, як оголосити розшук підозрюваного, слідчий повинен зібрати докази про вчинення злочину цією особою, винести відповідно до ст. ст. 276–279 Кримінального процесуального кодексу України стосовно неї повідомлення про підозру, а також зібрати докази, які свідчать про те, що підозрюваний переховується від слідства або місце його перебування невідоме³³⁶.

За ухилення від мобілізації у КК України передбачена відповідальність за ст. 336 «Ухилення від призову за мобілізацією». Таким чином, щоб подавати особу в розшук, необхідно, щоб у діяннях військовозобов'язаного були ознаки складу злочину передбаченого ст. 336 КК України.

Як вважає О. С. Володавська, об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст. 336 «Ухилення від призову за мобілізацією» КК України, є

³³⁵ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

³³⁶ Степанов О. С. Розшук підозрюваного за новим кримінальним процесуальним кодексом України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 217.

ухилення від призову за мобілізацією, що може проявлятися або в активних діях (в симуляції хвороби, підробці документів, прямій відмові від несення військової служби, вигадуванні інших причин, з яких військовозобов'язаного можуть звільнити від проходження військової служби тощо), або в бездіяльності – нез'явленні суб'єкта до військових частин або на збірні пункти військових комісаріатів у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних розпорядженнях, повістках або розпорядженнях військових комісарів)³³⁷.

6 лютого 2015 року заступник керівника Головного департаменту з питань національної безпеки і оборони Адміністрації президента Олексій Покотило на брифінгу пояснив, кого слід вважати ухильником від мобілізації. З його слів ухильником вважається військовозобов'язаний, який отримав повістку сам або через родичів, але у військкомат не з'явився. Тих, хто отримав повістки і не з'явився у військкомат, заносять у базу даних осіб, які ухиляються від військової служби, – сказав чиновник³³⁸. Таким чином, для того, щоб військовозобов'язаного можна було притягнути до кримінальної відповідальності за ст. 336 «Ухилення від призову за мобілізацією» КК України необхідно спочатку, щоб йому особисто була вручена мобілізаційна повістка, після отримання якої особа не з'являється у військовий комісаріат без поважних причин або вчинить інші активні протиправні дії. Якщо після цього, місце перебування особи невідоме, то військовозобов'язаний повинен отримати статус підозрюваного та подаватися у розшук.

Отже, на практиці громадяни в період оголошеної мобілізації не зобов'язані перебувати виключно за місцем реєстрації та чекати, коли їм принесуть і чи взагалі принесуть для вручення мобілізаційну повістку. А тому не заставши за місцем реєстрації військовозобов'язаного, не можна

³³⁷ Володавська О. С. Відмежування ухилення від призову за мобілізацією (стаття 336 Кримінального кодексу України) від порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (стаття 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Вісник Кримінологічної асоціації України. 2015. № 1(9). С. 70.

³³⁸ Проконова К. Мобілізація: адвокат пояснила, кого і як може шукати міліція. УкрМедіа. URL: <https://ukr.media/ukrain/225370/>

стверджувати, що він навмисно ухиляється від мобілізації та оголошувати таку особу в розшук, надавши статус підозрюваного. У зв'язку з цим в період мобілізації визначення процедури тимчасового переїзду військовозобов'язаних в іншу адміністративно-територіальну одиницю та встановлення адміністративної відповідальності за її порушення повинно закріплюватися на законодавчому рівні.

Суть запропонованих правил повинна полягати у тому, що в період, коли в країні оголошено мобілізацію, усі військовозобов'язані повинні письмово повідомляти рекомендованим листом про вручення або особисто районний військовий комісаріат чи орган місцевого самоврядування в сільській місцевості за місцем своєї реєстрації чи постійного проживання про запланований тимчасовий переїзд в інше село, селище, район чи область терміном більше ніж на 14 календарних днів. Зніматися в такому випадку особі з військового обліку у військовому комісаріаті не потрібно. Інформація проте, чи дійсно військовозобов'язаний не перебуває вдома більше 14 днів, підтверджується сусідами, на підставі свідчення яких складається акт обстеження щодо тимчасового місця перебування військовозобов'язаного безпосередньо при намаганні вручити мобілізаційну повістку. В разі порушення 14-ти денного терміну, військовозобов'язаного необхідно оголошувати у розшук за порушення правил тимчасового переїзду. Пропонуємо вищевикладене закріпити на законодавчому рівні у ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію», доповнивши її частиною сьомою та вказати, що у період оголошеної мобілізації військовозобов'язані зобов'язані письмово повідомити районний військовий комісаріат чи орган місцевого самоврядування в сільській місцевості за місцем своєї реєстрації чи постійного проживання про запланований тимчасовий переїзд в інше село, селище, район чи область терміном більше ніж на 14 календарних днів.

У разі вчинення відповідного правопорушення вперше протягом року, на винного повинен накладатися штраф розмір якого передбачений

ч. 1 ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» з одночасним вручення мобілізаційної повістки.

Якщо військовозобов'язаний не з'явиться у військовий комісаріат на підставі мобілізаційної повістки і місце перебування його буде невідоме, то таку особу необхідно подавати у розшук як підозрюваного у вчиненні злочину та притягати до кримінальної відповідальності за ст. 336 «Ухилення від призову за мобілізацією» КК України.

На нашу думку, запропонована норма законодавства значно підвищить ефективність процедури вручення повісток, адже військовозобов'язані під час мобілізації в меншій мірі зловживатимуть правом тимчасового переїзду, оскільки, він буде значно обмежений у часі, що дозволить із більшою ймовірністю виявити особу, якій адресується повістка на мобілізацію.

Отже, доцільно розрізняти розшук військовозобов'язаних, які ухиляються від мобілізації до вручення їм мобілізаційної повістки та після такого вручення. В першому випадку розшук військовозобов'язаних повинен мати дві взаємопов'язані мети, які повинні бути встановлені у кожному конкретному випадку, а саме:

а) встановити фактичне місцеперебування військовозобов'язаного для можливого вирішення питання про порушення ним правил тимчасового переїзду, які повинні діяти в період мобілізації населення та притягнення його за це до адміністративної відповідальності, а також можливості вручення йому мобілізаційної повістки;

б) зібрати докази, які допоможуть вирішити питання чи тимчасова зміна місця перебування військовозобов'язаного спричинена бажанням ухилитися в майбутньому від мобілізації, що необхідно розцінювати як готування до вчинення злочину, що передбачений ст. 336 «Ухилення від призову за мобілізацією» КК України.

Це надасть можливість працівникам військового комісаріату вручити військовозобов'язаним мобілізаційну повістку та у разі порушення

запропонованих нами правил тимчасового переїзду притягнути винного до адміністративної відповідальності.

Ще одним цікавим та неоднозначним є питання щодо можливості проходження альтернативної (невійськової) служби військовозобов'язаними в період проведення мобілізації та в особливий період.

За сучасних умов існує потреба у визначенні форм вини, мотивів, мети та інших ознак складів адміністративних проступків, що вчиняються посадовими особами під час вирішення питання щодо можливості проходження альтернативної (невійськової) служби військовозобов'язаними в період проведення мобілізації та в особливий період.

Як відомо, «захист Вітчизни є конституційним обов'язком кожного громадянина. Проте в Україні проживають категорії осіб, які через особисті релігійні переконання, не мають можливості проходити військову службу у встановленому законодавством порядку. Для зазначених категорій громадян, державою надається можливість проходити невійськову службу, яка у законодавстві України іменується як «альтернативна»»³³⁹.

Альтернативна (невійськова) служба є особливим видом державної служби, що має виключно цивільний (невійськовий) характер. Право громадян України на проходження альтернативної служби передбачено ч. 4 ст. 35 Конституції України, де зазначається про те, що «ніхто не може бути увільнений від обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою»³⁴⁰.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», «альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку

³³⁹ Братковський В. М. Особливості проходження альтернативної служби військовозобов'язаними в період проведення мобілізації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. Випуск 5. Херсон. 2016. С.18.

³⁴⁰ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

перед суспільством. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної служби із зазначенням строку дії цих обмежень»³⁴¹. Тобто згідно чинного законодавства України проходження невійськової служби можливо замість строкової військової служби.

В Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» процедура проходження громадянами альтернативної (невійськової) служби в період оголошеної мобілізації на сьогоднішній день не регламентується. Враховуючи, що даний нормативно-правовий акт є основним у сфері правового регулювання процесу мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, то на практиці, виникають труднощі у праворозумінні як у військових комісаріатів, так і у судів, щодо можливості громадянами України вільно реалізувати своє конституційне право на проходження альтернативної (невійськової) служби не лише замість строкової служби, а й в процесі призову на мобілізацію.

Згідно ч. 3 ст. 4 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», «ніхто не може з мотивів своїх релігійних переконань ухилятися від виконання конституційних обов'язків. Заміна виконання одного обов'язку іншим з мотивів переконань допускається лише у випадках, передбачених законодавством України»³⁴². Стаття 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», передбачає, що «альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством»³⁴³.

Як зазначає Є. О. Легеза, під альтернативною службою законодавець розуміє проходження громадянами тільки строкової військової служби, а під

³⁴¹ Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12 грудня 1991 р. № 1975-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>

³⁴² Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

³⁴³ Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12 грудня 1991 р. № 1975-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>

час інших видів військової служби, наприклад, під час проходження військової служби за призовом під час мобілізації не враховує³⁴⁴.

Враховуючи дану законодавчу прогалину, Міністерство оборони України надало лист-роз'яснення «Щодо шляхів реалізації прав віруючих громадян виконувати свій обов'язок перед державою під час мобілізації» від 17 квітня 2014 року № 300/1/с/1186 у якому встановлюється, що віруючі громадяни повинні звільнятися від навчальних зборів та призову на військову службу під час мобілізації³⁴⁵. Однак, лист-роз'яснення не прирівнюється до нормативно-правового акту, про що зазначається у судових рішеннях. Так, Чернівецький окружний адміністративний суд своєю постановою від 21 січня 2015 року в адміністративній справі №824/3255/14-а, відзначив, що «згідно Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» альтернативна служба може бути застосована виключно до осіб, які призиваються на строкову службу. Позивач на момент розгляду справи у суді є військовослужбовцем, який проходить військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, що по своїй правовій природі є відмінним від призову на строкову службу. Щодо листа Міноборони «Щодо шляхів реалізації прав віруючих громадян виконувати свій обов'язок перед державою під час мобілізації» від 17.04.2014р., №300/1/с/1186, яким Генеральний штаб Збройних Сил України підтримав пропозицію Церкви Адвентистів Сьомого Дня стосовно звільнення віруючих громадян від навчальних зборів та призову на військову службу під час мобілізації, то суд зазначає, що даний лист є листом рекомендаційного характеру»³⁴⁶.

М. І. Цуркан вважає, що «альтернативна (невійськова) служба має двояку природу. З одного боку, це публічна служба, оскільки вона здійснюється для

³⁴⁴ Легеца Є. О. Адміністративно-правовий аспект реалізації права на альтернативну (невійськову) службу в Україні під час мобілізаційної підготовки та мобілізації. Юридичні науки: Молодий вчений. № 4 (19). Частина 2. 2015. С.121.

³⁴⁵ Щодо шляхів реалізації прав віруючих громадян виконувати свій обов'язок перед державою під час мобілізації: Лист Міністерства оборони України від 17 квітня 2014 року № 300/1/с/1186. URL: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8248/8250/462032/>

³⁴⁶ Постанова Чернівецького окружного адміністративного суду від 21 січня 2015 року. Справа №824/3255/14-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42444754>

забезпечення публічного інтересу, а з другого – це трудова діяльність фізичної особи, оскільки вона здійснюється на підприємствах, в установах, аграрних об'єднаннях тощо, але не в державних органах і не в органах місцевого самоврядування, що є однією з основних ознак публічної служби. Вбачається, що віднесення альтернативної служби до державної зумовлене не стільки специфікою статусу особи, скільки можливістю ефективного захисту прав службовця саме в порядку адміністративного судочинства»³⁴⁷.

Дана наукова позиція, підтверджується законодавчим положенням Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р., де у ст. 1 вказується про те, що державна служба – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави³⁴⁸.

Відповідно до п. 17 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України «публічна служба – діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування»³⁴⁹.

Отже, на законодавчому рівні встановлюється, що військова та альтернативна служби є частиною державної служби. Враховуючи, що згідно чинного законодавства жодних обмежень щодо проходження державної служби в період мобілізації немає, то видається, що громадяни України мають право проходити альтернативну службу в період мобілізації, про що необхідно зазначити у Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Відповідно до статті 24 Закону України «Про альтернативну (невійськову)

³⁴⁷ Цуркан М. І. Правове регулювання публічної служби в Україні. Особливості судового розгляду спорів: монографія. Харків: Право. 2010. С. 15.

³⁴⁸ Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

³⁴⁹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

службу», громадяни, які пройшли альтернативну службу, на військові збори не призиваються³⁵⁰.

У разі необхідності зазначені громадяни та громадяни, які за релігійними переконаннями звільнені місцевою державною адміністрацією від призову на військові збори, можуть бути направлені для ліквідації наслідків аварії, катастрофи чи стихійного лиха не більше ніж три рази (щоразу на строк до шести календарних місяців) у межах віку, встановленого для проходження військової служби в запасі. Відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», у разі призову на військові збори громадян, які після проходження строкової військової служби набули релігійних переконань і належать до діючих згідно із законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю, вони не пізніше 7 календарних днів від дня одержання повістки військового комісаріату про призов на військові збори подають особисто до відповідного структурного підрозділу місцевої державної адміністрації заяву про звільнення від призову на ці збори. Відповідний структурний підрозділ місцевої державної адміністрації зобов'язаний прийняти заяву про направлення на альтернативну службу або про звільнення від призову на військові збори та у письмовій формі повідомити громадянина про дату його явки на засідання відповідного структурного підрозділу місцевої державної адміністрації. Заява про направлення на альтернативну службу розглядається відповідним структурним підрозділом місцевої державної адміністрації протягом календарного місяця після її надходження в присутності громадянина, а заява про звільнення від призову на військові збори – протягом чотирнадцяти календарних днів³⁵¹.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», рішення про направлення громадянина на альтернативну службу або звільнення від призову на військові збори приймається місцевою державною

³⁵⁰ Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12 грудня 1991 р. № 1975-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>

³⁵¹ Там само.

адміністрацією у разі встановлення істинності релігійних переконань і видається заявникові³⁵².

Як зазначає О. М. Биков, право на свободу віросповідання не є абсолютним, у деяких випадках воно може бути обмежене законом³⁵³.

На практиці виникає питання, як діяти особі, якщо в процесі мобілізації військові збори скликаються негайно (як правило протягом трьох днів), а громадянин України, для якого виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням, у зв'язку із коротким проміжком часу не отримав від органу державної влади рішення, щодо звільнення від призову на відповідні збори на основі заяви, яка ним подавалася.

На нашу думку, для уникнення таких випадків, необхідно внести відповідні доповнення до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» доповнивши його окремою статтею під назвою «Проходження альтернативної (невійськової служби) громадянами в особливий період у процесі мобілізації».

В ч. 1 запропонованої статті необхідно вказати, що «Проходження в особливий період у процесі мобілізації військовозобов'язаними альтернативної (невійськової) служби не забороняється». Частину другу запропонованої статті необхідно викласти у такій редакції: «Заява військовозобов'язаних про звільнення від призову на військові навчання (збори) в особливий період у процесі мобілізації розглядається місцевою державною адміністрацією протягом 2 робочих днів за вмотивованим клопотанням заявника до якого в обов'язковому порядку додається копія мобілізаційної повістки про призов на військові навчання (збори)».

В законодавстві України існує прогалина, яка полягає в тому, що притягнути до відповідальності посадових осіб структурного підрозділу держадміністрації за неналежний розгляд заяви про звільнення від призову на

³⁵² Там само.

³⁵³ Биков О. М. Право людини на релігійну свободу: проблеми та перспективи розвитку. Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 20 травня 2011 р. / за заг. ред. С. І. Дегтярьова. Ч.2. Суми. 2011. С. 93.

військові збори громадян, для яких виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням надзвичайно важко, адже прямої норми, яка б визначала порядок притягнення винних за дані правопорушення не має.

Ця проблема набуває особливої актуальності у період мобілізації, оскільки неналежне виконання обов'язку посадової особи місцевої державної адміністрації може призвести до таких негативних випадків:

- особа з релігійними переконаннями, не маючи на руках відповідного рішення про звільнення від проходження військових навчань (служби), з'явившись на військові збори за надісланою їй повісткою, не зможе довести, що має законне право не проходити військових навчань, адже документом, який підтверджує це право є рішення держадміністрації.

- якщо призовник, для якого виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням, не отримавши відповідного підтверджуючого документа про звільнення від проходження військових навчань (служби), відповідно до адресованої йому повістки, не з'явиться на військові збори, то підлягатиме адміністративній відповідальності за неявку на виклик за повісткою.

Як бачимо, ситуація складається таким чином, що в будь-якому випадку, відповідальність нестиме тільки військовозобов'язаний, який по суті не зможе реалізувати своє законне право без відповідних санкцій з боку органів державної влади на не проходження військової служби в період мобілізації.

На нашу думку, у період мобілізації посадові особи відповідної місцевої державної адміністрації за неприйняття у запропонований строк відповідного законного рішення про звільнення особи, для якої виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням від призову на військові збори повинні підлягати адміністративній відповідальності.

Оскільки пропонується, щоб відповідна норма була закріплена у Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», то адміністративну відповідальність для посадових осіб місцевої державної адміністрації повинна

наставати за ч. 1 ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

Варто зауважити, що Постановою Кабміну України від 10.11.1999 року № 2066 закріплено на нормативно-правовому рівні «Перелік релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю» і хоча цей перелік є досить застарілим, проте саме ним повинні керуватися органи державної влади при визначенні питання який вид служби повинні проходити громадяни: строкову чи альтернативну.

Важливість цієї Постанови Кабінету Міністрів також полягає в тому, що нею керується суди України при вирішенні правових спорів. Наприклад, до Харківського окружного адміністративного суду звернувся позивач з позовом до Фрунзенського районного військового комісаріату в особі т.в.о. військового комісара Фрунзенського РВК м. Харкова. Позивач просив визнати неправомірними дії відповідача щодо призову на військову службу позивача за призовом під час мобілізації на особливий період. В обґрунтуванні позовних вимог позивач зазначив, що він є парафіянином релігійної організації Релігійна громада християн церкви, віровчення якої закликає не використовувати зброю проти інших людей, що унеможливлює виконання військового обов'язку.

Дослідивши всі обставини справи суд вказав на те, що Євангельські християни, у відповідності з Положенням про Порядок проходження альтернативної (невійськової) служби, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №2066 від 10.11.1999 р., відносяться до переліку релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю.

На основі вищевикладеного Харківський окружний адміністративний суд своєю постановою від 11 червня 2015 року постановив, що позов до Фрунзенського районного військового комісаріату в особі т.в.о. військового комісара Фрунзенського РВК м. Харкова про визнання неправомірними дій – задовольнити в повному обсязі³⁵⁴.

³⁵⁴ Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 11 червня 2015 року. Справа №820/5487/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45105474>

Оскільки Постанова Кабінету Міністрів Постановою Кабміну України від 10.11.1999 року № 2066 дещо застаріла, то на практиці виникають питання про можливість структурним підрозділам держадміністрації на власний розсуд визначати, яка релігійна організація не допускає користування зброєю. Вважаємо, що у своїй діяльності посадові особи держадміністрації повинні керуватися лише Постановою Кабінету Міністрів України, адже в іншому випадку, завдяки не конкретизації, можуть виникати різноманітні корупційні схеми, особливо в період мобілізації. Оскільки з плином часу кількість релігійних організацій зростає, то Кабінету Міністрів рекомендується вносити зміни до Постанови не рідше ніж раз у рік, а в період мобілізації один раз у 6 місяців.

3.2 Напрями вдосконалення адміністративно-деліктних норм, що регулюють відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію

Для виконання мобілізаційних планів в повному обсязі, держава залучає як органи державної влади відповідної компетенції практично всіх рівнів, так і органи місцевого самоврядування. На інспекторів з військового обліку чи безпосередньо на сільського (селищного) голову або на секретаря сільської (селищної) ради покладаються ряд обов'язків (забезпечують на території відповідних населених пунктів ведення військового обліку військовозобов'язаних і призовників, бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час і надання звітності щодо бронювання військовозобов'язаних у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України; сприяють військовим комісаріатам у їх роботі в мирний час та під час мобілізації та ін.), що передбачені ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»³⁵⁵.

³⁵⁵ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

На практиці під час проведення часткової мобілізації на посадових осіб органів місцевого самоврядування районними військовими комісаріатами в більшій мірі покладаються завдання щодо своєчасного повідомлення військовозобов'язаних мешканців, що проживають на території сільської (селищної) ради про прибуття на дільницю для проходження медичного огляду, для визначення придатності громадян по набору в порядку часткової мобілізації.

Згідно ч. 11 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» посадові особи органів місцевого самоврядування організовують під час мобілізації в установленому порядку своєчасне оповіщення та прибуття громадян, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації³⁵⁶.

Найпоширенішою проблемою з якою зустрічаються посадові особи органу місцевого самоврядування під час вручення повісток є те, що громадяни, які зареєстровані на території сільської (селищної) ради, насправді не проживають за місцем своєї реєстрації, тому вручення адресованих повісток стає неможливим. Тобто, за даних обставин, стає зрозуміло, що ч. 11 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», яка встановлює, що виконавчі органи сільських, селищних, міських рад організовують під час мобілізації в установленому порядку своєчасне оповіщення та прибуття громадян, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації, посадові особи, що працюють у сільській (селищній) раді виконати не можуть через обставини, що від них не залежать, але на практиці суди по різному вирішують питання щодо накладання на зазначених посадових осіб адміністративних стягнень, що передбачені ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

Так, постановою Зборівського районного суду Тернопільської області від 12 травня 2015 року, було встановлено, що секретар Перепельницької сільської ради Зборівського району Тернопільської області звернулася до суду з позовом

³⁵⁶ Там само.

про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення, передбаченого ч. 1 ст. 210-1 КУпАП «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Позивач посилається на те, що постановою т.в.о. військового комісара Зборівсько-Козівського ОРВК від 20 квітня 2015 року на неї накладено штраф 1700 грн. Згідно постанови вона, працюючи секретарем Перепельницької сільської ради Зборівського району, не вручила повістки військовозобов'язаним особам, чим порушила ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

В судовому засіданні секретарем органу місцевого самоврядування було зауважено, що вона вважає постанову незаконною, оскільки повістки не могла вручити, так як військовозобов'язані на території сільської ради зареєстровані, але не проживають. Дослідивши всі обставини, справи суд встановив, що постанову т.в.о. військового комісара Зборівсько-Козівського ОРВК №16 від 20 квітня 2015 року про накладення на секретаря Перепельницької сільської ради штрафу в розмірі 1700 грн. за вчинення адміністративного правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 210-1 КУпАП змінити, визначивши розмір накладеного стягнення 510 грн. штрафу³⁵⁷.

Позиція судді Зборівського районного суду Тернопільської області у даній ситуації є досить спірною, адже секретар сільської (селищної) ради здійснив всі необхідні дії для вручення відповідних повісток, але від обставин, які від нього не залежали, вручити повістки було неможливо. Суд вказав про те, що посадовою особою сільської (селищної) ради не було складено відповідних актів, щодо відсутності громадян за місцем реєстрації. У даній ситуації видається, що ця дія не є обов'язком посадових осіб органу місцевого самоврядування, оскільки не передбачена ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Варто зауважити, що в судовій практиці немає однозначності, щодо вирішення цього питання. Так, в схожій правовій ситуації, постановою

³⁵⁷ Постанова Зборівського районного суду Тернопільської області від 12 травня 2015 року. Справа №599/690/15-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44233817>

Бучацького районного суду Тернопільської області від 27 травня 2015 року було встановлено, що позивач, сільський голова Переволоцької сільської ради звернувся до суду з позовом до Бучацько-Монастирського об'єднаного районного військового комісаріату Тернопільської області в якому просив суд визнати незаконною та скасувати постанову про накладення адміністративного стягнення № 8 від 22 квітня 2015 року, якою його визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

В судовому засіданні позивач позовні вимоги підтримав, суду пояснив, що він перебуває на посаді сільського голови Переволоцької сільської ради і 18 квітня 2015 року на нього було складено протокол, а 22 квітня 2015 року винесено постанову військовим комісаром Бучацько-Монастирського об'єднаного районного військового комісаріату та накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу в сумі 510 грн. за правопорушення передбачене ч. 1 ст. 210-1 КУпАП, а саме порушення ч. 11 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» не організував в установленому порядку своєчасне оповіщення та прибуття громадян до військового комісаріату під час мобілізації.

З даною постановою позивач не погоджується, оскільки ним здійснювалося оповіщення військовозобов'язаних осіб, проте через їх відсутність за місцем проживання повістки вручити не було можливості і відбиралися пояснення в родичів даних осіб, щодо їхнього місця перебування. Дослідивши всі обставини справи, суд встановив, адміністративний позов сільського голови Переволоцької сільської ради до Бучацько-Монастирського об'єднаного районного військового комісаріату Тернопільської області задовольнити. Постанова військового комісара Бучацько-Монастирського об'єднаного районного військового комісаріату № 8 від 22 квітня 2015 року, про накладення адміністративного стягнення була скасована³⁵⁸.

³⁵⁸ Постанова Бучацького районного суду Тернопільської області від 27 травня 2015 року. Справа №595/848/15-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45168918>

Як бачимо, в схожих ситуаціях, щодо не вручення посадовими особами органу місцевого самоврядування повісток про виклик на часткову мобілізацію військовозобов'язаним громадянам, для працівників сільських (селищних) рад настають різні правові наслідки. В першому випадку – це підтвердження правомірності постанови про накладення штрафу, а в іншому – навпаки, скасування постанови про накладення адміністративного стягнення. Така ситуація є неприпустимою, тому видається, що судді при вирішенні питання про притягнення посадових осіб до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію повинні враховувати, що належно повідомити військовозобов'язаного можливо лише за його присутності, а у випадку відсутності військовозобов'язаних за місцем проживання та місцем реєстрації, мова про належне повідомлення йти не може. Це зробити неможливо через обставини, які не залежать від волі посадових осіб органу місцевого самоврядування.

На сьогоднішній день, не до кінця залишається врегульованим законодавством питання, щодо положення ч. 11 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», яка встановлює, що виконавчі органи сільських, селищних, міських рад організовують під час мобілізації в установленому порядку своєчасне оповіщення та прибуття громадян, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації³⁵⁹.

Своєчасне прибуття військовозобов'язаних до військових частин повинно забезпечуватися безпосередньо районними військовими комісаріатами, а не посадовими особами органу місцевого самоврядування, адже відповідно до ст. 36 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад в галузі оборонної роботи належать повноваження, що носять виключно делегований характер³⁶⁰.

³⁵⁹ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

³⁶⁰ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

Як зазначає І. П. Сторожук, делеговані повноваження – двосторонні імперативні правовідносини, в яких один орган має власну компетенцію, визначену нормативними актами, а інший – належну правоздатність на одержання та реалізацію цих повноважень. Тому компетенція першого органу є завжди джерелом компетенції другого органу³⁶¹. Відповідно до ст. 142 Конституції України, держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою. У ст. 143 Конституції України законодавець встановлює, що органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності³⁶².

На нашу думку, положення ч. 11 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», яка встановлює, що «посадові особи органу місцевого самоврядування повинні забезпечувати своєчасне прибуття до військових комісаріатів громадян, які залучаються по набору за мобілізацією»³⁶³, не в повній мірі відповідає положенню ст. 143 Основного закону держави, адже, процедура прибуття військовозобов'язаних до районного військового комісаріату потребує певних фінансових витрат з боку органу місцевого самоврядування. Оскільки фінансування делегованих повноважень органів місцевого самоврядування державою на сьогоднішній день не здійснюється, то положення ч. 11 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну

³⁶¹ Сторожук І. П. Принцип делегування повноважень у місцевому управлінні. Університетські наукові записки. 2005. № 4. С. 232.

³⁶² Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

³⁶³ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

підготовку та мобілізацію» в частині, що органи місцевого самоврядування повинні забезпечувати своєчасне прибуття військовозобов'язаних на дільниці районних військових комісаріатів потребує законодавчих змін, а саме ч. 11 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» необхідно викласти у такій редакції, зазначивши, що виконавчі органи сільських, селищних, міських рад: «організують під час мобілізації в установленому порядку своєчасне оповіщення та за фінансової дотації з державного, обласного чи районного бюджету своєчасне прибуття громадян, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації у порядку, визначеному частинами третьою-п'ятою статті 22 цього Закону, техніки на збірні пункти та у військові частини, виділення будівель, споруд, земельних ділянок, транспортних та інших матеріально-технічних засобів і надання послуг Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту відповідно до мобілізаційних планів».

Не зважають на положення ст. 143 Конституції України, на сьогоднішній день військові комісаріати та суди, накладають адміністративні стягнення на посадових осіб органів місцевого самоврядування за не доставлення військовозобов'язаних до військових комісаріатів на основі вручених їм повісток. Так, постановою Ратнівського районного суду Волинської області від 02 вересня 2015 року було відмовлено в задоволенні адміністративного позову Височненського сільського голови до військового комісара Ратнівсько-Старовижівського об'єднаного районного військового комісаріату Волинської області про оскарження постанови про притягнення до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП. На сільського голову було накладено штраф у розмірі 1700 грн., в більшій мірі за те, що він особисто вручив 4 повістки, але військовозобов'язані проігнорували врученні їм повістки та вирішили не з'являтися у районний військовий комісаріат³⁶⁴.

³⁶⁴ Постанова Ратнівського районного суду Волинської області від 02 вересня 2015 року. Справа №166/1137/15-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49454288>

Для виконання мобілізаційних планів по набору військовозобов'язаних на військову службу в процесі мобілізації, держава, в особі компетентних органів державної влади, застосовує різноманітні важелі впливу на громадян для їх виклику у військові комісаріати. На практиці, для повноцінного виконання мобілізаційних планів, військові комісари нерідко залучають керівників юридичних осіб для виконання покладеного на них обов'язку щодо оповіщення працівників, що працюють на відповідних підприємствах, в установах та організаціях про їх виклик у військові комісаріати.

Наприклад, військовий комісар Харківської області Дмитро Маліцький у інтерв'ю газеті «Слобідський край» зазначив проте, що з початку оголошення мобілізації, станом на початок 2015 року подано заяви на розшук 646 громадян, що ухиляються від мобілізації. Із них по Харкову – 379, по районах – 267. Тих, хто напряду відмовився отримувати повістки, уже – 54. Вісім – у Харкові та 46 – в області. Для покращення цієї статистики, військові комісаріати вручають повістки на підприємствах, але і тут є випадки ухилення³⁶⁵.

У схожих правових ситуаціях суди неоднозначно вирішують питання щодо притягнення керівників юридичних осіб до адміністративної відповідальності за незабезпечення оповіщення працівників про їх виклик у військові комісаріати в період оголошеної мобілізації. Тому, на сьогоднішній день, проблемним та не до кінця вирішеним залишається питання щодо можливості притягнення керівників або інших відповідальних за військово-облікову роботу посадових осіб, що працюють на підприємствах, в установах та організаціях до адміністративної відповідальності за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП за незабезпечення оповіщення працівників юридичних осіб про їх виклик у військові комісаріати в процесі мобілізації.

За чинним законодавством керівників або інших відповідальних за військово-облікову роботу посадових осіб, що працюють на підприємствах, в

³⁶⁵ Пирлик І. Які підприємства Харкова ухиляються від мобілізації. Інформація облвійськомату. Матеріали з газети Слобідський край. URL: <http://www.slk.kh.ua/news/vlada/yaki-pidpriyemstva-kharkova-ukhilyayutsya-vid-mobilizatsiyi-informatsiya-oblvijskomata.html/sortDown>

установах та організаціях будь якої форми власності за невиконання належним чином розпоряджень військових комісарів щодо оповіщення підлеглих працівників про їх виклик до військових комісаріатів можна притягнути як до адміністративної, так і до кримінальної відповідальності. У чинному законодавстві існують непоодинокі випадки, коли за певні діяння відповідальність передбачена водночас і в КУпАП за адміністративне правопорушення, і в Кримінальному кодексі України – за злочин³⁶⁶.

Не вдаючись у конкретизацію особливостей притягнення посадових осіб, що працюють на підприємствах, в установах та організаціях до кримінальної відповідальності за ст. 114-1 «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» Кримінального кодексу України, пропонується виокремити проблемні питання, що регламентуються ст. 211-4 «Незабезпечення сповіщення військовозобов'язаних і призовників про їх виклик у військові комісаріати, перешкода їх своєчасній явці на збірні пункти чи призовні дільниці» КУпАП та запропонувати шляхи їх вирішення.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» «підприємства, установи і організації зобов'язані забезпечувати своєчасне прибуття працівників, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації на збірні пункти та до військових частин»³⁶⁷. У судовій практиці немає однозначності щодо вирішення питання про можливість притягнення за недотримання вимог п. 6 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» керівників та відповідальних за військово-облікову роботу посадових осіб, що працюють на підприємствах, в установах і організаціях будь якої форми власності до адміністративної відповідальності лише за ст. 211-4 «Незабезпечення сповіщення військовозобов'язаних і призовників про їх виклик у військові комісаріати, перешкода їх своєчасній явці на збірні пункти чи призовні дільниці» КУпАП. В

³⁶⁶ Новроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер. 2006. С. 495.

³⁶⁷ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

судовій практиці трапляються випадки, коли за аналогічні правопорушення керівників юридичних осіб притягають до адміністративної відповідальності за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП, санкція якої для посадових осіб підприємств, установ та організацій встановлюється у вигляді накладення штрафу у розмірі від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та є значно суворішою за санкцію ст. 211-4 КУпАП, яка регламентує накладення на керівників юридичної особи штрафу у розмірі від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Так, відповідно до змісту постанови Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 17 вересня 2015 року, позивач звернувся до суду з адміністративним позовом до відповідача, в якому просив суд визнати дії військового комісара Орджонікідзевського РВК щодо складення постанови від 20.07.2015 року № 223-1п стосовно притягнення позивача до адміністративної відповідальності за порушення ст. 211-4 КУпАП та накладення штрафу у розмірі 51,00 грн. незаконними; скасувати постанову військового комісара Орджонікідзевського РВК від 20.07.2015 року № 223-1п щодо притягнення позивача до адміністративної відповідальності за порушення ст. 211-4 КУпАП та накладення штрафу у розмірі 51,00 грн.

Судом було зазначено, що керівники або інші відповідальні за військово-облікову роботу посадові особи підприємств, установ, організацій і навчальних закладів, зобов'язані проводити оповіщення військовозобов'язаних щодо виклику останніх до військового комісаріату у зв'язку із мобілізацією. Покази свідків не спростовують доводів позивача. Позивач в позові не заперечує, що 24.06.2015 року о 10-30 год. на прохідній ПрАТ «Хладопром» завідуючою сектором було отримано листа з проханням забезпечити оповіщення військовозобов'язаних працівників вказаного підприємства та забезпечити їх явку до 26.06.2015 року до Орджонікідзевського РВК. Явка працівників не була забезпечена, повідомлення від 25.06.2015 року про неможливість забезпечити явку було спрямовано на адресу військового комісара лише 30.06.2015 року, як

вбачається з копії квитанції. Тобто, директором ПрАТ «Хладопром» не було забезпечено на вимогу військового комісаріату сповіщення військовозобов'язаних і призовників про їх виклик у військові комісаріати. Тому суд приходить до висновку про наявність в діях позивача складу адміністративного правопорушення передбаченого ст. 211-4 КУпАП³⁶⁸.

Схожою є позиція Личаківського районного суду м. Львова, який своєю постановою від 03 липня 2015 року зазначив, що позивач звернувся до суду з адміністративним позовом до Галицько-Франківського об'єднаного районного військового комісаріату м. Львова про скасування постанови №116 від 18.05.2015 р. в справі про адміністративне правопорушення.

Свої вимоги позивач мотивує тим, що ним як керівником підприємства належним чином виконано вимогу військового комісаріату про оповіщення військовозобов'язаних і призовників про їх виклик у військові комісаріати з числа військовозобов'язаних працівників ВАТ «Троттола», шляхом видання та оприлюднення наказу №22 від 24.04.2015р. про забезпечення своєчасного прибуття працівників ВАТ «Троттола», які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації. Як вбачається з протоколу про адміністративне правопорушення позивача притягнуто до відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 211-4 КУпАП у зв'язку з незабезпеченням на вимогу військових комісаріатів сповіщення військовозобов'язаних про їх виклик.

Судом підтримано позицію військового комісара про те, що в період мобілізації адміністративна відповідальність за несвоєчасне сповіщення керівниками юридичних осіб військовозобов'язаних працівників повинна наступати за ст. 211-4 «Незабезпечення сповіщення військовозобов'язаних і призовників про їх виклик у військові комісаріати, перешкода їх своєчасній явці на збірні пункти чи призовні дільниці» КУпАП³⁶⁹.

³⁶⁸ Постанова Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 17 вересня 2015 року у справі № 644/7876/15-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50588222>

³⁶⁹ Постанова Личаківського районного суду м. Львова від 03 липня 2015 року у справі № 463/2504/15-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46402665>

У судовій практиці мають місце інші правові позиції щодо вирішення питання про притягнення керівників або відповідальних осіб за військово-облікову роботу, що працюють на підприємствах, в установах та організаціях будь якої форми власності до адміністративної відповідальності за незабезпечення оповіщення працівників про їх виклик у військовий комісаріат в період проведення мобілізації.

Так, постановою Іллічівського міського суду Одеської області від 20 квітня 2016 року, встановлено, що позивач звернувся з позовом до військового комісару Іллічівського міського комісаріату Довганя С.В. в обґрунтування якого вказав, що від 26.02.2016 року він був притягнений до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 210-1 КУпАП та накладено стягнення у вигляді штрафу у розмірі 170 грн.

Дослідивши матеріали справи та вислухавши пояснення сторін, судом встановлені наступні факти та відповідні їм правовідносини. 20.01.2016 року на адресу ПАТ «АДМ» направлено лист Іллічівським міським військовим комісаріатом № 1/78 щодо оповіщення восьми працівників зазначеного підприємства. До листа надані повістки про виклик військовозобов'язаних до ІМВК. У повістках був зазначений строк явки – 25.01.2016 року.

27.01.2016 року на адресу ІМВК надійшов лист за підписом технічного директора (уповноваженої особи за довіреністю) позивача згідно якого підприємство в особі технічного директора повернуло повістки без їх фактичного вручення. За вказані дії 15.02.2016 року стосовно позивача було складено протокол про адміністративне правопорушення передбачене ч. 1 ст. 210-1 КУпАП.

Суд вважає, що в діях позивача формально є склад адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 210-1 КУпАП, однак, враховуючи викладені позивачем обставини вчинення правопорушення про те, що фактично

повідстки до ІМВК не повернуто та те, що воно є малозначним, то вважає за необхідне провадження по адміністративній справі закрити³⁷⁰.

Тобто у даному випадку, суд вважає, що керівники підприємств, установ, організацій у період проведення мобілізації зобов'язані нести адміністративну відповідальність за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП за неоповіщення працівників про їх виклик у військові комісаріати.

Схожою є позиція Кривоозерського районного суду Миколаївської області від 06 серпня 2015 року, який своєю постановою встановив, що 01 липня 2015 року позивач звернувся до суду з адміністративним позовом до Кривоозерського районного військового комісаріату Миколаївської області, оскарживши постанову № 34 від 23 червня 2015 року в справі про адміністративне правопорушення, якою його притягнуто до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 211-4 КУпАП та накладено адміністративне стягнення в вигляді штрафу.

23.06.2015 року біля 11 год. мобілізаційна група в складі військового комісара Кривоозерського РВК, солдата РВК, представника Кривоозерського РВ УМВС України прийшли за місцем здійснення підприємницької діяльності позивача по вулиці Поштовій, 41 в смт. Криве Озеро для оповіщення працівників, які працюють в позивача за трудовими угодами та є військовозобов'язаними, про виклик їх в районний військовий комісаріат шляхом вручення їм повісток, які мали виписуватись на місці.

Вказані обставини в судовому засіданні підтвердили свідки, які також стверджували, що на пропозицію військового комісара повідомити про прізвища, ім'я та по-батькові найманих працівників, позивач відреагував грубо, із застосуванням нецензурних слів, вимагав надати нормативні документи, інформацію про працюючих у нього найманих працівників не надав, що унеможливило залишити йому, як керівнику сповіщення про виклик останніх до районного військового комісаріату, вручення яких він, як керівник повинен був

³⁷⁰ Постанова Іллічівського міського суду Одеської області від 20 квітня 2016 року у справі № 501/536/16-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57511260>

забезпечити, внаслідок чого військовим комісаром на позивача був складений протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 211-4 КУпАП.

Відповідно до даних протоколу № 34 від 23.06.2015 року суть правопорушення полягало в тому, що позивач не забезпечив сповіщення військовозобов'язаного.

Крім того, суть правопорушення, викладена у протоколі про адміністративне правопорушення і в постанові № 34 в справі про адміністративне правопорушення різняться між собою, не зазначено конкретно які дії позивача підтверджують незабезпечення ним як керівником сповіщення військовозобов'язаного, та якого саме, про виклик його у військовий комісаріат, що свідчить про те, що об'єктивна сторона адміністративного правопорушення не розписана у відповідності до вимог закону, крім того в постанові є посилення на порушення нормативного акта – Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», за що адміністративна відповідальність передбачена ст. 210-1 КУпАП.

Разом з тим, суд зазначає, що дії позивача були протиправними, однак їх кваліфікація проведена неправильно³⁷¹.

Як бачимо, в судовій практиці немає єдиної позиції щодо вирішення питання про притягнення до адміністративної відповідальності в період проведення мобілізації керівників підприємств, установ, організацій будь якої форми власності за незабезпечення оповіщення військовозобов'язаних працівників про їх виклик у військові комісаріати. Враховуючи, що п. п. 5, 6 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» передбачено, що підприємства, установи і організації зобов'язані сприяти військовим комісаріатам у їх роботі в мирний час і під час мобілізації; забезпечувати своєчасне прибуття працівників, які залучаються до виконання

³⁷¹ Постанова Кривоозерського районного суду Миколаївської області від 06 серпня 2015 року у справі № 479/716/15-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48016761>

обов'язку щодо мобілізації на збірні пункти та до військових частин³⁷², то на нашу думку, адміністративна відповідальність за незабезпечення оповіщення військовозобов'язаних працівників про їх виклик у військові комісаріати в період оголошеної мобілізації повинна наставати виключно за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

³⁷² Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

ПІСЛЯМОВА

Адміністративну відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію слід вважати різновидом юридичної відповідальності, що є сукупністю адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням військовими комісаріатами до військовозобов'язаних громадян України, посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників підприємств, установ та організацій, що вчинили адміністративний проступок у процесі мобілізації та в час особливого періоду, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень, що накладаються у виді штрафу.

Стаття 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП передбачає формальний склад адміністративного правопорушення. До факультативних ознак об'єктивної сторони необхідно відносити час, місце, умови та способи вчинення адміністративного проступку, що передбачений у ст. 210-1 КУпАП. Суб'єктів адміністративних проступків у сфері порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію слід поділяти на загальних і спеціальних. До загальних суб'єктів необхідно відносити громадян, адміністративна відповідальність для яких настає з 16 років. До спеціальних суб'єктів належать військовозобов'язані громадяни, посадові особи підприємств, установ та організацій, а також органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

Адміністративні проступки у сфері порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію можуть вчинятися і у формі умислу, і з необережності. Мотив вчинення, за правило, є корисливим, а мета залежить від конкретного адміністративного проступку.

Розміри штрафу за адміністративні правопорушення, що передбачені ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та

мобілізацію» КУПАП, не відповідають важкості вчиненого делікту та послаблюють ефект загальної й індивідуальної превенції від притягнення винних осіб до відповідальності. Відтак запропоновано збільшити розміри штрафу за вчинення таких адміністративно караних діянь.

Доцільно повідомлення про виклик військового комісаріату для проходження медичного огляду надсилати у двох примірниках: перший – за місцем проживання, а другий – за місцем праці особи. У разі, якщо до роботодавця у період мобілізації надійшов запит від органів державної влади, органу місцевого самоврядування про те, чи дійсно військовозобов'язаний працює на його підприємстві для можливого його виклику до військового комісаріату, запропоновано зобов'язати роботодавця надавати відповідь протягом 48 годин з моменту отримання запиту.

Під час визначення можливостей юридичної особи виконати мобілізаційне завдання органи державної влади (за наявності такого завдання) та суди (при накладенні адміністративного стягнення у разі відмови юридичної особи виконати запропоноване мобілізаційне завдання чи неналежного його виконання) мають зважати на такі критерії: фінансова сталість юридичної особи при наданні мобілізаційного завдання із виробництва та поставки продукції; виконання такого мобілізаційного завдання у конкретні строки; відповідність профілю діяльності юридичної особи мобілізаційному завданню; строки та гарантії відшкодування юридичним особам фінансових витрат державою за виконані мобілізаційні завдання. Запропоновано затвердити типову форму укладення договору із зазначенням істотних умов такої угоди, а також встановити, що даний договір вступає в силу з моменту підписання його сторонами та нотаріального посвідчення.

Доцільно встановити конкретний строк (15 календарних днів з моменту вступу в законну силу Указу Президента України про запровадження загальної чи часткової мобілізації) оформлення документів для бронювання шляхом внесення змін до абзацу 10 пункту 37 Постанови Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 921 «Про затвердження Порядку організації та ведення

військового обліку призовників і військовозобов'язаних». У разі проведення декількох хвиль мобілізації 15-денний строк має обчислюватися щодо кожної оголошеної хвилі мобілізації зокрема, після вступу в законну силу відповідного Указу Президента України.

Для вирішення питання про належний порядок вручення мобілізаційної повістки військовозобов'язаному, який не проживає за місцем реєстрації та місцеперебування якого невідоме у зв'язку із тимчасовим переїздом до іншої адміністративно-територіальної одиниці України необхідно розмежовувати розшук військовозобов'язаних, які ухиляються від мобілізації до вручення їм мобілізаційної повістки та після такого вручення. В першому випадку розшук військовозобов'язаних має охоплювати два взаємопов'язані завдання:

а) встановити фактичне місцеперебування військовозобов'язаного з метою притягнення його за порушення ним правил тимчасового переїзду, які повинні діяти в період мобілізації населення, до адміністративної відповідальності, а також задля вручення йому мобілізаційної повістки;

б) зібрати докази, котрі підтверджуватимуть, що тимчасова зміна місця перебування військовозобов'язаного спричинена бажанням ухилитися в майбутньому від мобілізації, що необхідно розцінювати як готування до вчинення злочину, передбаченого ст. 336 «Ухилення від призову за мобілізацією» КК України.

Для підвищення ефективності нормативно-правового регулювання застосування адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію внести зміни та доповнення до Закону України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію»:

– для закріплення обов'язків не тільки підприємств, установ і організацій, а й їхніх структурних підрозділів щодо здійснення мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні – до ст. 21, виклавши абз. 1 ч. 1 у такій редакції: «Підприємства, установи, організації, а також їхні структурні підрозділи зобов'язані:»;

– для встановлення в період мобілізації правил тимчасового переїзду до іншої адміністративно-територіальної одиниці – до ст. 22, доповнивши її ч. 7 такого змісту: «У період оголошеної мобілізації військовозобов’язані зобов’язані письмово повідомити районний військовий комісаріат чи орган місцевого самоврядування в сільській місцевості за місцем своєї реєстрації чи постійного проживання про запланований тимчасовий переїзд до іншого села, селища, району чи області терміном більше ніж на 14 календарних днів». За недотримання цього порядку запропоновано встановити адміністративну відповідальність;

– для зняття обмежень щодо бронювання військовозобов’язаних – до ст. 25, виклавши ч. 1 у такій редакції: «Бронюванню підлягають військовозобов’язані, які працюють в органах державної влади, органах місцевого самоврядування та на підприємствах, в установах і організаціях усіх форм власності, без обов’язкової вимоги щодо встановлення для них мобілізаційних завдань (замовлень), у разі, якщо це необхідно для забезпечення функціонування зазначених органів влади та юридичних осіб у повному обсязі. Такі військовозобов’язані не підлягають прийняттю на службу у військовому резерві»;

– для закріплення механізму проходження альтернативної (невійськової) служби військовозобов’язаними в період проведення мобілізації та в особливий період – доповнити ст. 23-1 «Проходження альтернативної (невійськової служби) військовозобов’язаними громадянами в особливий період у процесі мобілізації» таким змістом: «Проходження в особливий період у процесі мобілізації військовозобов’язаними альтернативної (невійськової) служби не забороняється. Заява військовозобов’язаних про звільнення від призову на військові навчання (збори) в особливий період у процесі мобілізації розглядається місцевою державною адміністрацією протягом 2 робочих днів за вмотивованим клопотанням заявника, до якого в обов’язковому порядку додається копія мобілізаційної повістки про призов на військові навчання (збори)».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ткачук П. П. Сухопутні війська збройних сил європейських держав від Середньовіччя до Першої світової війни: ретроспективний аналіз. Військово-науковий вісник. 2009. Випуск 11. С. 198–222.
2. Велика Є. С. Види покарань у праві держав Стародавнього Сходу. Право і Безпека. 2010. № 5. С. 57–61.
3. Адміністративне право. Загальна частина: навчальний посібник / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
4. Банчук А. Право об административных нарушениях: опыт стран Западной и Восточной Европы, требования Европейского Суда по правам человека и стандарты Совета Европы. Материал подготовлен для Офиса БДПИЧ ОБСЕ в Казахстане, 2015. 18 с.
5. Конюх Г. В. Основні тенденції розвитку адміністративного права. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. 2014. Випуск 197(3). С. 203–208.
6. Шевченко О. О. Закони Хаммурапі, царя Вавилону. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія для юридичних вузів та факультетів. Київ: Вентурі. 1995. С. 3–14.
7. Мищак І. М. Правове становище військовослужбовців і державних службовців у Стародавньому Вавилоні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2013. № 5. С. 15–19.
8. Терзі О. С. Розвиток історії ідеї правової держави. Наука. Релігія. Суспільство, 2008. № 1. С. 148–153.
9. Омельченко О. А. Римское право: учебник. Издание второе, исправленное и дополненное. Москва: ТОН Остожье, 2000. 208 с.
10. Скрипилев Е. А. Основы римского права: Конспекты лекций. Библиотека Истоки. 3-издательство. Москва: Ось 89, 2003. 208 с.

11. Історія держави і права України / за редакцією В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Том 1. Київ: Концерн Видавничий Дім Ін Юре, 2003. 656 с.
12. Стукалін А. Т. Особливості державного управління воєнною організацією Київської Русі. Ефективність державного управління. 2014. Випуск 39. С. 74–84.
13. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / І. Крип'якевич, З. Стефанів, О. Думін, С. Шрамченко, Б. Гнатевич, М. Парцей, Я. Дашкевич. 4-те видання, змінено і доповнено. Львів: Світ. 1992. 702 с.
14. Єреган А. Р. Формування системи покарань в Київській Русі: аналіз основних джерел права Х–ХІІ ст.. Часопис Київського університету права. 2010. № 4. С. 55–58.
15. Шкробот Н. М. Історичний розвиток кримінальної відповідальності за ухилення від військової служби. Митна справа. 2011. № 3. С. 136–143.
16. Музиченко П. П. Статути Великого князівства Литовського – видатна пам'ятка права слов'янських народів. Актуальні проблеми держави і права. 2009. № 49. С. 7–14.
17. Любавский М. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута: исторические очерки. Москва, 1892. 998 с.
18. Філінюк І. Г. Військове судочинство доби Великого князівства Литовського. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Випуск 49. С. 132–138.
19. Апанович О. М. Збройні сили України першої половини ХVІІІ ст. АН Української РСР. Інститут історії. Київ: Наукова думка, 1969. 224 с.
20. Гейко В. І. Адміністративно-правові засади діяльності військових комісаріатів в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2010. 20 с.
21. Сокирко О. Мобілізаційні та оповіщувальні універсали і листи гетьманів середини ХVІІ – першої третини ХVІІІ ст.. Спеціальні історичні дисципліни. 2011. Число 19. С. 122–134.

22. Нюхіна П. О. Козацькі універсали як джерело українського права XVII–XVIII ст.. Правова держава: щорічник наукових праць. 2010. Випуск 21. С. 44–52.

23. Універсали Богдана Хмельницького. 1648–1657 / упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич; ред. кол. В. Смолій [та ін.]. Національна академія наук України, Інститут історії України. Київ: Альтернативи, 1998. 383 с.

24. Бутич І. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687). Матеріали до українського дипломатарію. Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського. Наукове товариство імені Шевченка. Центральний державний історичний архів України. Київ-Львів, 2004. 1088 с.

25. Універсали Івана Мазепи (1687–1709): частина 2 / упоряд. І. Бутич, В. Ринсевич; голова ред. кол. П. Сохань. НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Наукове товариство ім. Шевченка, Центральний держ. історичний архів України. Київ. 2006. 800 с.

26. Універсали Павла Полуботка (1722 – 1723) / ред.: П. Сохань; упоряд.: В. Ринсевич. НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Наукове товариство ім. Шевченка, Центральний держ. історичний архів України. Київ. 2008. 720 с.

27. Корнієнко О. М. Деякі аспекти комплектування та мобілізації Сумського слобідського козацького полку в другій половині XVII–XVIII ст.. Сумський історико-архівний журнал. 2010. № X–XI. С. 183–190.

28. Лапатійова Н. Система комплектування козацького війська в Україні в XVIII ст. та місцеві органи військового управління. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: збірник наукових статей. 2013. Випуск 22. Ч. 2. С. 59–65.

29. Кузембаєв О. С. Історичний аспект становлення джерел кримінального та військово-кримінального права України. Актуальні проблеми держави і права. 2015. Випуск 75. С. 187–193.

30. Вислобоков К. А. Права, за якими судиться малоросійський народ. НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1997. 547 с.
31. Бородін І. Л., Шапенко Л. О. Еволюція адміністративного права України. *Evropský politický a právní diskurz*. 2016. Svazek 3. S. 121-125.
32. Гудима В. Діяльність органів місцевої влади на Поділлі в добу Директорії під час мобілізації до армії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.). *Краєзнавство*. 2010. № 1–2. С. 219–224.
33. Мина Ж. В. Розпорядча документація та процеси правових реформ Збройних сил Директорії УНР (січень–липень 1919 р.). *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Держава та армія*. 2013. № 752. С. 116–122.
34. Військові злочини: кримінально-правова, криміналістична та кримінологічна характеристика: колективна монографія / за заг. ред. В. М. Стратонова, Є. Л. Стрельцова. Херсон: Видавничий дім Гельветика, 2015. 340 с.
35. Чорномаз О. Б. Кодифікація вітчизняного адміністративного законодавства: поняття та особливості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Випуск 1. С. 238–246.
36. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 256 с.
37. Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: монографія. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ. 2001. 220 с.
38. Коломоєць Т. О. Вступ до навчального курсу Адміністративне право України: навчальна лекція. Київ: Ін Юре, 2014. 240 с.
39. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо мобілізаційної підготовки, мобілізації та охорони праці: Закон України від 18.11.2004 р. № 2197-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2197-15>

40. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення оборонно-мобілізаційних питань під час проведення мобілізації: Закон України від 20.05.2014 р. № 1275-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1275-18>

41. Клепиков С. Н. Принципы установления административной ответственности по законодательству Российской Федерации и зарубежных стран. Актуальные проблемы российского права. 2015. № 11. С. 103 –110.

42. Банчук О. А. Доповідь Адміністративно-деліктне законодавство в європейських державах і пропозиції щодо його реформування в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. №2. 2016. С. 179–181.

43. Братковський В. М. Порівняльне дослідження правового режиму адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію за українським і європейським законодавством. Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 2–3 червня 2017 р.). Херсон: Видавничий дім Гельветика. 2017. С. 89–93.

44. Кодекс Азербайджанской Республики об административных проступках от 29 декабря 2015 года № 96-VQ. URL http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=85141

45. Кодекс Республики Молдова о правонарушениях от 24 октября 2008 года № 218-XVI. Официальный монитор Республики Молдова. 2009. № 3-6. Ст. 15.

46. Петков С. В., Армаш Н. О., Собаль Є. О. Адміністративне право: актуальні питання та інноваційні ідеї: навчальний посібник. Київ: КНТ. 2015. 148 с.

47. Левченков О. І. Проблеми правового регулювання суспільних відносин: загальнотеоретичні аспекти: монографія. Міністерство внутрішніх справ України, Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 528 с.

48. Ваньчук І. Д. Поняття й сутнісні ознаки правового регулювання суспільних відносин: сучасний погляд. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Випуск 32(1). С. 7–10.
49. Богуцький П. П. Військове право України: джерела, структура та розвиток: монографія. Одеса: Фенікс, 2008. 188 с.
50. Богуцький П. П. Основи військового права України: курс лекцій. Одеса: Фенікс, 2011. 343 с.
51. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
52. Кириченко Ю. В. Конституційна практика нормативного регулювання обов'язку захищати вітчизну в Україні та державах континентальної Європи: порівняльний аналіз. Право і суспільство. 2012. № 1. С. 84–89.
53. Кириченко О. Поняття та значення органічних законів у системі законодавства України. Вісник Академії управління МВС. 2009. № 3. С. 93–103.
54. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>
55. Євсюкова Я. І. Мобілізаційна підготовка та мобілізація: українська та зарубіжна модель. Форум права. 2010. № 1. С. 100–106.
56. Братковський В. М. Правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні. Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, (8-9 липня 2016 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 71–73.
57. Мала енциклопедія конституційного права / за загальною редакцією професора Ю. Л. Бошицького. Київський університет права НАН України. Київ: Кондор-Видавництво, 2012. 462 с.
58. Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права. Запоріжжя: Дніпровський металург, 2010. 304 с.

59. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / за редакцією М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

60. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

61. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/page>

62. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19?find=1&text=%EC%E1%B3%EB%B3%E7%E0%F6>

63. Косович В. М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти: монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 568 с.

64. Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навчальний посібник / за редакцією Р. С. Мельника. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 344 с.

65. Вилегжаніна М. В. Класифікаційний аналіз нормативно-правових актів. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2011. № 1. С. 35–40.

66. Луцький Р. П. Ієрархічність правових джерел (нормативних актів) як відображення буття позитивного права. Часопис Київського університету права, 2012. № 2. С. 18–21.

67. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

68. Олейніков Д. О. Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 114-1 Кримінального кодексу України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. Випуск 27. С. 54–58.

69. Володавська О. С. Відмежування ухилення від призову за мобілізацією (стаття 336 Кримінального кодексу України) від порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (стаття

210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Вісник Кримінологічної асоціації України. 2015. № 1(9). С. 67–78.

70. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>

71. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє видання, перероблено та доповнено / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Атіка, 2005. 1064 с.

72. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. №8073-X. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

73. Калюжний Р. А., Іншин М. І., Шопіна І. М. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення. Київ: Алерта, 2013. 976 с.

74. Заросило Н. В. Підстави для класифікації нормативно-правових актів. Наука і правоохорона. 2014. № 1. С. 36–40.

75. Берназюк Я. О. Особливості видання Президентом України актів, які не передбачені Конституцією України. Публічне право. 2013. № 1. С. 38–44.

76. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>

77. Красногор О. В. Верховна Рада України: конституційно-правові засади функціонування та діяльність. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. 2015. Випуск 44(1). С. 130–135.

78. Заплотинська Ю. Акти Кабінету Міністрів України в системі нормативно-правових актів: загальнотеоретичний та порівняльно-правовий аспекти. Вісник Львівського університету. Серія: Юридична. 2013. Випуск 57. С. 36–42.

79. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>

80. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. №3166-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

81. Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: Указ Президента України від 30.01.2019 № 23/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019>

82. Цоклан В. І. Структура Ради національної безпеки і оборони України як важливий елемент її конституційно-правового статусу. Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 90–93.

83. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80>

84. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

85. Самородов А. С. Місцеві державні адміністрації як суб'єкти земельних відносин. Проблеми законності. 2016. Випуск 133. С. 126–132.

86. Про затвердження Положення про військові комісаріати: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2013 р. № 389. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389-2013-%D0%BF>

87. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

88. Про затвердження Інструкції з організації і проведення навчальних зборів з військовозобов'язаними у військових частинах і установах Збройних Сил України: Наказ Міністерства оборони України від 11.11.2009 р. № 560. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1162-09>

89. Басін К. В. Юридична відповідальність: сучасні погляди, дискусії та концепції. Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 54–57.

90. Мелехин А. В. Теория государства и права: учебник. Москва: Маркет ДС, 2007. 640 с.

91. Матузов Н. И. Теория государства и права: учебник. Москва: Юристъ, 2004. 512 с.

92. Адміністративне право України. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / за ред. проф. В. В. Галунька. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 272 с.
93. Петков С. В., Армаш Н. О., Соболев Є. О. Адміністративна деліктологія: сучасна модель відповідальності посадових осіб органів публічної влади: навчальний посібник. Київ: КНТ. 2015. 153 с.
94. Лук'янець Д. М. Типологія юридичної відповідальності. Юридична Україна. № 3. 2004. С. 4–10.
95. Гончарук С. Т. До питання про поняття та сутність адміністративної відповідальності. Проблеми систематизації законодавства України про адміністративні правопорушення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Сімферополь. Частина 2. С. 68–71.
96. Серета В. В., Назар Ю. С., Костовська К. М. Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016. 300 с.
97. Адміністративне право України: словник термінів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за загальною редакцією Т. О. Коломєць, В. К. Колпакова. Державний вищий навчальний заклад Запорізький національний університет. Київ: Ін Юре, 2014. 519 с.
98. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник у двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.
99. Серета В. В., Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В. Адміністративне право: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 519 с.
100. Мельник С. М. Функціональні типи юридичної відповідальності в адміністративному праві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. Випуск 12(1). С. 216–219.

101. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы). Издательство Московского университета. 1981. 240 с.

102. Мельник С. М. Типологія юридичної відповідальності за адміністративним правом України: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2015. 18 с.

103. Іванцов В. О. Адміністративна відповідальність: узагальнюючий підхід до визначення поняття. Право і безпека. 2014. № 3. С. 48–53.

104. Бородін І. Л. Адміністративна відповідальність як різновид юридичної відповідальності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2006. № 1. С. 140–148.

105. Літошенко О. С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київський національний економічний університет. Київ, 2005. 21 с.

106. Бородін І. Л. До питання про дефініцію адміністративна відповідальність. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2012. № 1. С. 39–44.

107. Братковський В. М. Особливості реалізації адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Науковий журнал Право і суспільство Дніпропетровського гуманітарного університету. Випуск 3. Дніпро. 2017. С. 106–111.

108. Шестак Л. Склад адміністративного правопорушення та його значення для призначення покарання. Підприємництво, господарство і право. 2009. № 12. С. 9–11.

109. Єрмоленко О. С. Стаття 163-3 КУпАП: підстави настання відповідальності. Фінансове право. 2011. № 2(16). С. 38–41.

110. Bratkovsky V. M. To the issue of the content and grounds of administrative responsibility for violation of legislation on mobilization preparation

and mobilization. Правова та правоохоронна діяльність: європейський досвід та українські реалії: тези доповідей та повідомлень учасників всеукраїнської науково-практичної конференції ад'юнктів, курсантів і студентів (іноземними мовами) / за загальною редакцією канд. філол. Наук, доц. І.Ю. Сковронської. Львів: ЛьвДУВС, 2016. С. 19–21.

111. Битяк Ю. П. Административное право Украины. Общая часть: [учеб. пособ.]. Харьков: Одиссей, 1999. 224 с.

112. Цюприк Н. О. Принципи та підстави притягнення до адміністративної відповідальності працівників органів внутрішніх справ. Альманах права. 2012. Випуск 3. С. 448–452.

113. Братковський В. М. Умови та підстави адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Сьома міжнародна науково-практична конференція: Соціально-гуманітарні виклики 2016 року (09 червня 2016 року). Львів: Національна академія наукового розвитку, 2016. С. 205–209.

114. Кузніченко С. О. Адміністративно-правовий режим воєнного стану: монографія. Харків: Право, 2014. 232 с.

115. Гнатенко Є. С. Підстави кримінальної відповідальності за законодавством України. Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. 2013. № 2. С. 102–106.

116. Братковський В. М. Спільні та відмінні риси адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 16-17 червня 2017 р.). Харків: ГО Асоціація аспірантів-юристів. 2017. С. 24–27.

117. Барабаш Т. М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2013. № 5. С. 115–119.

118. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

119. Юрченко Л. В., Забабурина А. Г. Привлечение к уголовной ответственности – как стадия уголовного производства. Ученые записки Таврического национального университета В.И. Вернадского. Серия Юридические науки. Том 26 (65). 2012. № 2. С. 238–243.

120. Мартынов И. А. Институт исключения деликтности деяния в административном праве: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.14. Москва. 2006. 26 с.

121. Актуальные проблемы административного права: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности Юриспруденция / М. В. Костенников, А. В. Куракин, А. М. Кононов, П. И. Кононов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. 383 с.

122. Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія. Київ: Видавничий дім Гельветика. 2017. 168 с.

123. Бабич Б. А. Суспільна небезпека як категорія адміністративно-деліктного права. Часопис Київського університету права. 2011. № 4. С. 147–150.

124. Дараганова Н. В. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: ВНЗ Національна академія управління, 2013. 271 с.

125. Федорук Н. С. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет. 2013. 296 с.

126. Галаган И. А. Административная ответственность в СССР. Государственное и материально-правовое исследование. Воронеж. 1970. 340 с.

127. Крижановська В. А. Про підстави адміністративної відповідальності. Митна справа. 2014. № 5(2.1). С. 214–218.

128. Штанько А. О. Правопорушення як вид правової поведінки: автореф. дис. на здоб. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. 18 с.

129. Орловська Н. А. Соціальна шкідливість та суспільна небезпека: концептуальні аспекти співвідношення у контексті побудови кримінально-правових санкцій. Форум права. 2011. № 2. С. 672–680.
130. Шириков А. С. Социальная вредность и общественная опасность противоправного деяния: проблема соотношения. Право и политика. 2004. № 5. С. 21–26.
131. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
132. Колпаков В. К. Курс адміністративного права України: підручник. Національна академія внутрішніх справ. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 869 с.
133. Манжула А. А. Проступок: історія виникнення поняття, ознаки та особливості прояву в законодавстві. Митна справа. № 4(76). 2011. С. 142–148.
134. Братковський В. М. Ознаки адміністративного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. Випуск 26. Одеса. 2017. С. 48–52.
135. Медведева С. В. Теоретические основания юридический факторов, исключающий правовую ответственность личности: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Москва, 2005. 21 с.
136. Шевченко А. Є. Обставини, що виключають юридичну відповідальність: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2011. 177 с.
137. Діденко В. П. Обставини, що виключають злочинність діяння. Українська академія внутрішніх справ. Київ. 1993. 40 с.
138. Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження): монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 780 с.
139. Гончарук С. Т. Навчально-методичний посібник з спецкурсу Адміністративна відповідальність. Київ: Національний авіаційний університет, 2005. 116 с.
140. Белікова О. В. Юридичний склад адміністративного правопорушення. Держава та регіони. Серія: Право, 2013. № 3. С. 22–28.

141. Гуржій А. В. Об'єкт правопорушення як критерій структуризації адміністративно-деліктного законодавства. *Юридична наука*. 2015. № 4. С. 14–19.
142. Романів Н. І., Костовська К. М., Назар Ю. С. Адміністративне право. Загальна частина (у схемах, таблицях та коментарях): навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2012. 128 с.
143. Битяк Ю. П., Зуй В. В. Адміністративне право України: конспект лекцій. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 1996. 158 с.
144. Колпаков В. Адміністративне правопорушення і проступок: сучасний вимір історичної парадигми. *Юридична Україна*. 2004. № 3. С. 13–16.
145. Сидоренко В. В. Об'єкти адміністративних проступків у сфері економічної діяльності. *Форум права*, 2011. № 2. С. 828–833.
146. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / за заг. ред. С. В. Петкова та С. М. Морозова. Київ: Центр учбової літератури. 2015. 736 с.
147. Адміністративне право. Альбом схем: навчальний посібник / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй, В. М. Гаращук та інші. Харків: Національний університет Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2012. 160 с.
148. Адміністративне право. Альбом схем: навчальний посібник / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй, В. М. Гаращук та інші. 2-ге видання, змінено та доповнено. Харків: Право. 2014. 152 с.
149. Бурбика М. М., Солонар А. В., Янішевська К. Д. Адміністративне право: навчальний посібник. Міністерство освіти і науки України, Сумський державний університет. Суми: Мрія, 2015. 358 с.
150. Кириленко Є. С. Поняття та склад адміністративних правопорушень: запрошення до дискусії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 1-3. С. 219–221.
151. Стрельченко О. Г. Специфіка проступку як складової частини адміністративного делікту. *Право і суспільство*, 2012. № 3. С. 137–143.

152. Чишко К. О. Класифікація об'єктів адміністративних правопорушень у сфері забезпечення громадського порядку та громадської безпеки. Право і суспільство. 2016. № 2(3). С. 135–142.

153. Нестеренко Є. В. Характеристика адміністративних правопорушень, що посягають на встановлений порядок управління. Наше право. 2013. № 12. С. 71–76.

154. Стукаленко О. В. Адміністративна відповідальність за порушення норм земельного законодавства (матеріальний і процесуальний аспект): дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2008. 210 с.

155. Туркот М. С. Мобілізаційна діяльність як засіб забезпечення воєнної безпеки України. Юридичний науковий електронний журнал електронне наукове видання юридичного факультету ДВНЗ Запорізький національний університет. Запоріжжя. 2015. № 2. С. 197–199.

156. Постанова Турківського районного суду Львівської області від 25 червня 2015 року. Справа №458/561/15-п. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45513097>

157. Постанова Радехівського районного суду Львівської області 13 жовтня 2015 року. Справа №451/999/15-п. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52340704>

158. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20>

159. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення оборонно-мобілізаційних питань під час проведення мобілізації: Закон України від 20.05.2014 р. №1275-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1275-18/paran19#n19>

160. Про Державний бюджет України на 2014 рік: Закон України від 16.01.2014 р. № 719-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/719-18>

161. Братковський В. М. Проблемні питання правового регулювання порушення процедури військового обліку військовозобов'язаними у процесі

мобілізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Випуск 39. Том 1. Ужгород. 2016. С. 120–124.

162. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

163. Кривенко О. В., Качан І. І. Військова адміністрація (право військової сфери у визначеннях та схемах): навчальний посібник. Київ. 2008. 182 с.

164. Братковський В. М. Недоліки законодавчої регламентації по виконанню мобілізаційних завдань (замовлень) юридичними особами в процесі мобілізації. Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 22-23 липня 2016 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація Істина, 2016. С.78–81.

165. Адміністративне право України: навчальний посібник / за загальною редакцією В. В. Гунька. Київ: Інститут публічного права. 2015. Том 1: Загальне адміністративне право. 180 с.

166. Адміністративна відповідальність в Україні: навчальний посібник / за загальною редакцією доцента А. Т. Комзюка. 2-е видання, перероблено і доповнено. Харків: Університет внутрішніх справ, 2000. 99 с.

167. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

168. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 752 с.

169. Коломоець Т. О. Адміністративне право України: підручник. Київ: Істина, 2008. 457 с.

170. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 04 лютого 2016 року. Справа №826/18425/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55514762>

171. Щодо продовження дії особливого періоду в Україні після завершення часткової мобілізації: Лист Міністерства оборони України від 01

жовтня 2015 року №322/2/8417. URL:
<http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8248/8250/475884/>

172. Галуцько В. В. Адміністративно-правова норма: проблеми сучасної методології. Юридичний вісник Причорномор'я, 2011. № 1. С. 87–96.

173. Прокопенко О. Ю. Причини та умови вчинення адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку. Право і Безпека, 2010. № 3. С. 121–126.

174. Зелінський А. Ф. Кримінологія: курс лекцій. Харків: Прапор. 1996. 260 с.

175. Задорожна Я. В. Спосіб вчинення протиправного діяння як ознака об'єктивної сторони адміністративного проступку: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Державний ВНЗ Запорізький національний університет Міністерства освіти і науки України. Запоріжжя, 2016. 18 с.

176. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге видання, перероблено і доповнено. Київ: Видавництво Юридична думка. 2012. 1020 с.

177. Братковський В. М. Порядок бронювання військовозобов'язаних у процесі мобілізації. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Теорія та практика правоохоронної діяльності (м. Львів, 11 листопада 2016 року). Львів: ЛьвДУВС. 2016. С. 45–48.

178. Ващишин І. Бронювання військовозобов'язаних працівників: що треба знати. Головні новини Zaxid.net. URL:
http://zaxid.net/news/showNews.do?bronyuvannya_viyskovozobovyazanih_pratsivnikiv_shho_treba_znati&objectId=1339501

179. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 921. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/921-2016-%D0%BF>

180. Чернецький О. Л. Правове регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2007. 205 с.
181. Адміністративне право України: Підручник для юридичних вузів і факультетів / за ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2000. 520 с.
182. Коваль Л. В. Адміністративне право: курс лекцій для студентів юридичних вузів та факультетів. Київ: Вентурі, 1998. 208 с.
183. Козлов Ю. М. Административные правоотношения. Москва: Юридическая література, 1976. 184 с.
184. Адміністративна відповідальність (загальні положення та правопорушення у сфері обігу наркотиків): навчальний посібник / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора І. П. Голосніченка. Київ: Київський інститут внутрішніх справ, 2003. 112 с.
185. Колпаков В. К. Деліктний феномен в адміністративному праві України: автореферат дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.07. Національна академія внутрішніх справ України. Київ. 2005. 36 с.
186. Сидорчук А. О. Спеціальний суб'єкт адміністративного делікту. Юридичний науковий електронний журнал. № 2. 2016. С. 206–207.
187. Про затвердження Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2012 р. № 48. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/48-2012-%D0%BF?nreg=48-2012-%EF&find=1&text=%E4%E2%EE%F5&x=0&y=0>
188. Янюк Н. В. Адміністративно-правовий статус посадової особи: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Національна Академія Наук України: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2003. 17 с.
189. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

190. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>

191. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>

192. Про судову практику в цивільних справах про розкриття банками інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб: Постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.09.2011 року №10. URL: http://sc.gov.ua/ua/postanovi_za_2011_rik/postanova_vid_30092011_roku_%E2%84%96_10_pro_sudovu_praktiku_v_civilnih_spravah_pro_rozkrittja_bankami_infor.html

193. Постанова Кельменецького районного суду Чернівецької області від 6 липня 2015 року. Справа №717/1143/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46333570>

194. Адміністративне право України: підручник / за ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.

195. Коломोєць Т. О. Адміністративне право України. Київ: Істина, 2010. 480 с.

196. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків: Еспада. 2009. 752 с.

197. Адміністративне право України: основні поняття. навчальний посібник / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора І. П. Голосніченка. Київ: ГАН. 2005. 232 с.

198. Адміністративне право України. Загальна частина. Альбом схем: навчальний посібник / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй, В. М. Гаращук та інші. Харків: Національна юридична академія України, 2003. 121 с.

199. Административное право Украины. – 2-е изд., перераб. и доп. Учебник для студентов высш. учеб. заведений юрид. спец. / под ред. проф. Ю. П. Битяка. Харьков: Право. 2003. 576 с.

200. Миколенко А. И. Административный процесс и административная ответственность в Украине. Учебное пособие. Харьков: Одиссей. 2004. 272 с.

201. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2007. 624 с.
202. Гуржій Т. О. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2011. 680 с.
203. Про внесення зміни до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо звільнення від призову на військову службу під час мобілізації окремих категорій педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників: Закон України від 01.07.2015 р. № 570-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/570-19>
204. Про затвердження деяких нормативно-правових актів з питань прийому на навчання до закладів вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.10.2018 р. № 1096. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-18>
205. Постанова Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 21 жовтня 2015 року. Справа №804/9887/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56616933>
206. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
207. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
208. Братковський В. М. Проблемні питання надання відстрочки від призову на військову службу в період мобілізації. Jurnalul juridic national: teorie și practică (Национальный юридический журнал: теория и практика). Republica Moldova. № 3(25). 2017. S. 36–40.
209. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
210. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо удосконалення порядку призову на військову службу медичних працівників): Проект Закону України від 16.02.2015 р. № 2145. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54061

211. Худоба О. В. Оцінка кадрового потенціалу системи охорони здоров'я України. Теорія та практика державного управління. 2010. Вип. 4. С. 405–413.

212. Як призовники ухиляються від служби в армії. Відомості аналітичного порталу Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/03/06/infografika/suspilstvo/yak-pryzovnyky-uxylyayutsya-sluzhby-armiyi>

213. Пирлик І. Які підприємства Харкова ухиляються від мобілізації. Інформація облвійськомату. Матеріали з газети Слобідський край. URL: <http://www.slk.kh.ua/news/vlada/yaki-pidpriyemstva-kharkova-ukhilyayutsya-vid-mobilizatsiyi-informatsiya-oblvijskomata.html/sortDown>

214. Вирок Тячівського районного суду Закарпатської області від 04 грудня 2014 року. Справа №307/3510/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41756522>

215. Вирок Томаківського районного суду Дніпропетровської області від 02 вересня 2014 р. Справа №195/1310/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40313097>

216. Степанов О. С. Розшук підозрюваного за новим кримінальним процесуальним кодексом України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 216–219.

217. Проконова К. Мобілізація: адвокат пояснила, кого і як може шукати міліція. УкрМедіа. URL: <https://ukr.media/ukrain/225370/>

218. Братковський В. М. Особливості проходження альтернативної служби військовозобов'язаними в період проведення мобілізації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. Випуск 5. Херсон. 2016. С.18–22.

219. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12 грудня 1991 р. № 1975-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>

220. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

221. Легеза Є. О. Адміністративно-правовий аспект реалізації права на альтернативну (невійськову) службу в Україні під час мобілізаційної підготовки та мобілізації. Юридичні науки: Молодий вчений. № 4 (19). Частина 2. 2015. С.121–124.

222. Щодо шляхів реалізації прав віруючих громадян виконувати свій обов'язок перед державою під час мобілізації: Лист Міністерства оборони України від 17 квітня 2014 року № 300/1/с/1186. URL: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8248/8250/462032/>

223. Постанова Чернівецького окружного адміністративного суду від 21 січня 2015 року. Справа №824/3255/14-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42444754>

224. Цуркан М. І. Правове регулювання публічної служби в Україні. Особливості судового розгляду спорів: монографія. Харків: Право. 2010. 216 с.

225. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

226. Биков О. М. Право людини на релігійну свободу: проблеми та перспективи розвитку. Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 20 травня 2011 р. / за заг. ред. С. І. Дегтярьова. Ч.2. Суми. 2011. С. 91–95.

227. Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 11 червня 2015 року. Справа №820/5487/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45105474>

228. Постанова Зборівського районного суду Тернопільської області від 12 травня 2015 року. Справа №599/690/15-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44233817>

229. Постанова Буцацького районного суду Тернопільської області від 27 травня 2015 року. Справа №595/848/15-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45168918>

230. Сторожук І. П. Принцип делегування повноважень у місцевому управлінні. Університетські наукові записки. 2005. № 4. С. 231–236.

231. Постанова Ратнівського районного суду Волинської області від 02 вересня 2015 року. Справа №166/1137/15-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49454288>

232. Новроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер. 2006. 704 с.

233. Постанова Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 17 вересня 2015 року у справі № 644/7876/15-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50588222>

234. Постанова Личаківського районного суду м. Львова від 03 липня 2015 року у справі № 463/2504/15-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46402665>

235. Постанова Іллічівського міського суду Одеської області від 20 квітня 2016 року у справі № 501/536/16-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57511260>

236. Постанова Кривоозерського районного суду Миколаївської області від 06 серпня 2015 року у справі № 479/716/15-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48016761>

Братковський Володимир Мирославович

**АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МОБІЛІЗАЦІЙНУ ПІДГОТОВКУ ТА
МОБІЛІЗАЦІЮ**

МОНОГРАФІЯ

Підписано до друку 12.10.2020 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 60*84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум.друк.арк. 12,14. Наклад 300 прим.

ТзОВ «Галицька видавнича спілка»

вул. Тугана-Барановського, 24, м. Львів, 79005

тел. (032) 276-37-99

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №198